

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁG AZ ADATOK TÜKRÉBEN A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN*

**Budapest
2002**

*A 2002. évi „agrárkutatói feladatok támogatása” előirányzat keret terhére készült kiadvány.

Kiadja:
az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet

Főigazgató:
Udovecz Gábor

Készült:
az Informatikai Igazgatóságon

Szerzők:
Alvincz József, Bognár Imre, Erdész Ferencné, Kamarásné Hegedűs Nóra,
Kapronczai István, Kartali János, Kertész Róbert, Radóczné Kocsis Teréz,
Stauder Márta, Tóth Erzsébet

Szerkesztette:
Kapronczai István

Opponensek:
Nyujtó Ferenc, kabinetfőnök
Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, Miniszteri Kabinet
Udovecz Gábor, főigazgató

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés.....	5
1. A magyar agrárgazdaság részesedése a világtermelésből, viszonyítás az EU 15-ök termeléséhez	7
2. A magyar mezőgazdaság adottságai.....	23
2.1. Hazánk legnagyobb természeti kincse a termőföld	23
2.2. A foglalkoztatás és az átlagkeresetek alakulása a mezőgazdaságban.....	33
2.2.1. A foglalkoztatás nemzetgazdasági jellemzői.....	33
2.2.2. A foglalkoztatás ágazati szerkezetének változása	36
2.2.3. Az agrárfoglalkoztatás mértéke és jellemzői.....	40
2.2.4. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak minőségi jellemzői	41
2.2.5. A mezőgazdasági dolgozók kereseti viszonyai	44
3. A mezőgazdaság szerepe a nemzetgazdaságban, részesedési arányok és abszolút számok.....	47
3.1. A mezőgazdaság helye a nemzetgazdaságban	47
3.2. Beruházás	49
3.3. A magyar agrár-külkereskedelem alakulása	53
4. A mezőgazdasági struktúrák	77
4.1. Tulajdoni struktúra a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban	77
4.2. Gazdasági szervezetek gazdálkodási forma szerint	84
4.3. Termelési szerkezet.....	89
4.3.1. Növénytermesztés és kertészeti termelés	91
4.3.2. Állattenyésztés	103
5. Az élelmiszeripari termelés főbb jellemzői, iparági részarányok	113
6. Az erdészet, vadászat, halgazdálkodás néhány jellemzője	119
6.1. Erdészet.....	119
6.2. Vadászat.....	124
6.3. Halászat.....	127
7. Az élelmiszerkereskedelem alakulása és az élelmiszerforgalom változása.....	129
7.1. Az élelmiszerkereskedelem szervezeti átalakulása.....	129
7.2. Az élelmiszerforgalom alakulása.....	132
8. A közgazdasági feltételek.....	135
8.1. A mezőgazdasági termékek áralakulása	135
8.2. Az agrárrolló.....	140
8.3. A támogatások, támogatottság és hitelek.....	141
8.4. Az elvonások (adók)	146
8.5. A jövedelmek alakulása	149
9. A mezőgazdasági termelés hatékonysága	153

9.1. Főbb tendenciák a növénytermesztésben	153
9.2. Fajlagos állattenyésztési mutatók	157
9.3. Területi termelékenység	161
9.4. A főbb termékek jövedelmezőségének alakulása.....	163
Irodalomjegyzék	167

Bevezetés

A mezőgazdaság gazdasági és társadalmi szerepének alakulását Magyarországon mindig élénk figyelemmel kísérte a közvélemény. Különösen így van ez napjainkban, amikor az ágazat helyzetének megítélésében szélsőséges vélemények is elhangzanak. A megosztott agrártársadalom politikai, gazdasági, illetve érzelmi hovatarozásából adódóan ítéli meg rendkívül ellentmondóan a folyamatokat. Mindezek miatt úgy véljük indokolt volt, hogy egy gazdag adatháttérre épülő összeállítással kíséreljük meg a kialakult állapotot reálisan bemutatni és megítélni. Reményeink szerint ennek alapján mind az agrárökonómiai, mind a gazdaság- és társadalompolitikai kérdésekkel foglalkozó szakemberek valós képet kaphatnak azokról a változásokról, amelyek az 1990-2001. évek közötti időszakban jellemezték a mezőgazdaságot.

Az agrárgazdaság – adottságainál fogva – hagyományosan kiegyensúlyozó szerepet játszott (játszik?) a magyar nemzetgazdaságban. Még a vizsgált időszak elején is igaz volt az a megállapítás, hogy hazánk a más, történelmileg hasonló helyzetbe került országokhoz képest jórészt az agrárgazdaság fejlettségének köszönhetően van viszonylag kedvezőbb (nyugodtabb) társadalmi-gazdasági helyzetben. Bár ez a karakteres megállapítás helytállósága a mögöttünk tudott több mint egy évtizedben gyengült, felelős agrárpolitika a megmaradt, illetve egyes területeken újonnan kialakuló értékeket – súlyos áldozatok nélkül – nem teheti kockára.

Az agrárgazdaság jelenlegi állapota – a tulajdoni és szervezeti keretek, a termelés, a beruházások, a jövedelmezőség, a piaci helyzet, a finanszírozás, stb. – azért igényel tárgyilagos áttekintést, mert az Európai Unióhoz történő csatlakozás előnyeinkkel, hibáinkkal való könyörtelen szembenézést igényli és ez az elmúlt évtized agrárkutatásában – ekkora időszakot átfogva – nem történt meg.

Jelen tanulmányban megkíséreljük összefoglalni mindazokat az adatokat és ismereteket, amelyek jellemzik a magyar agrárgazdaság – beleértve a mezőgazdaságot, az élelmiszeripart, az erdő-, vad- halgazdálkodást és az elsődleges faipart is – 1990-2001. évek közti állapotát. A tanulmány elsősorban leíró jellegű, nem feladata a történések okainak elemzése még akkor sem, ha néhány tendencia felvázolása kapcsán a szerzők nem kerültek meg a véleményalkotást. A tények bemutatása viszonylag nagytömegű statisztikai adat felhasználásával történt és bőségesen merítettünk az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet korábban megjelent kiadványaiból is. Ugyanakkor a munka során nem kis nehézséget okozott, hogy hosszú idősorok azonos tartalommal csak a legritkább esetben álltak rendelkezésünkre. Így néhány táblázat, illetve ábra esetében kénytelenek voltunk eltérni az 1990-2001 közti idősort bemutató alapelvünktől, illetve attól, hogy index vagy százalékszámításnál kizárólag 1989-es, vagy 1990-es bázisadatot alkalmazzunk.

1. A magyar agrárgazdaság részesedése a világtermelésből, viszonyítás az EU 15-ök termeléséhez

Magyarország méreteinél fogva a világ agrártermelésének csak igen kis hányadát adja. Összehasonlítható termelési érték adatok hiányában ezt részben a külkereskedelmi arányok, részben az agrártermelés indexei alapján szemléltetjük. Hazánk a világ agrárexportjából is 1% alatti arányban részesedik, noha nettó agrárexportőr ország lévén, a kivitelből való részesedésünk értelemeszerűen meghaladja a termelésben képviselt arányunkat. 2000-ben a világ agrárexportjából 0,53% arányban részesedtünk. Sajnálatos módon az elmúlt évtizedben ez az arány csökkenő tendenciát mutatott: 1989-ben még 0,72% volt és maximumát 1991-ben érte el 0,8%-kal. A világ agrárimportjából való részesedésünk ingadozó, 0,17% és 0,27% között mozog.

Ha a világ és Magyarország agrártermelésének a rendelkezésre álló indexeit elemezzük, azt tapasztalhatjuk, hogy az 1989-1991 évek átlagát 100-nak véve a világ agrártermelése 2000-re 22,8%-kal emelkedett, míg a magyar agrártermelés ugyanezen időszakban 32,5%-kal csökkent. Így nyilvánvaló, hogy ezen időszakban a világ agrártermelésében képviselt arányunk alig több, mint felére esett vissza.

1. táblázat

A világ és Magyarország agrártermelésének indexei

Év	1989-1991=100			Előző év = 100	
	Világ	Magyarország	Magyarország - a világ, ütemkülönbség, százalékpont	Világ	Magyarország
1989	98,1	102,7	4,6	..	..
1990	100,7	96,5	-4,2	102,7	94,0
1991	101,2	100,8	-0,4	100,5	104,5
1992	103,5	78,6	-24,9	102,3	78,0
1993	104,1	71,1	-33,0	100,6	90,5
1994	107,1	71,8	-35,3	102,9	101,0
1995	109,3	70,8	-38,5	102,1	98,6
1996	113,7	76,0	-37,7	104,0	107,3
1997	116,6	78,3	-38,3	102,6	103,0
1998	118,2	78,1	-40,1	101,4	99,7
1999	121,4	74,4	-47,0	102,7	95,3
2000	122,8	67,5	-55,3	101,2	90,7

Forrás: FAO Production Yearbook, 2000, Rome, 2002

2. táblázat

A világ, az EU és Magyarország agrár-külkereskedelme, millió USD
Export

Év	Világ	EU-15	EU-15 harmadik országokba (extra-EU)	Magyar- ország	Magyar- ország/ világ, %	Magyaro./ EU-15 (extra-EU), %
1989	302553	128258	34326	2179	0,72	6,35
1990	326244	148669	38773	2324	0,71	5,99
1991	329213	153756	37987	2624	0,80	6,91
1992	358012	169707	41285	2644	0,74	6,40
1993	339113	154075	42126	1969	0,58	4,67
1994	388826	172686	47101	2310	0,59	4,90
1995	443648	192382	54503	2900	0,65	5,32
1996	465819	199093	56928	2679	0,58	4,71
1997	457997	188785	57078	2800	0,61	4,91
1998	437437	186470	53943	2707	0,62	5,02
1999	416799	184541	51217	2256	0,54	4,40
2000	410549	175226	56412	2179	0,53	3,86

Forrás: FAO adatbázis

A termelési arányokat figyelve kedvezőbb képet kapunk, ha termelésünket az EU-éhoz viszonyítjuk. Az EU-15 agrártermelésének értéke 2000-ben 146426 millió euró, a megfelelő magyar adat pedig 1759 millió euró¹, azaz 1,2%-át teszi ki az Unióénak. Vizsgálódásainkat azért is indokolt elsősorban az EU-ra összpontosítani, mert az EU mind agrárexportunkban, mind pedig importunkban rendkívül fontos helyet foglal el (a 2001. évi kivitelünkben 47,9, behozatalunkból 46,9%-ban részesedett). A csatlakozással az EU jelentősége a magyar agrárium számára tovább fog növekedni, noha az elmúlt 10 év irányzata azt mutatta, hogy sokkal inkább az ágazat behozatalában növekszik az Unió jelentősége, sem mint kivitelünkben. E kedvezőtlen tendencia megfordítása érdekében a hazai agrár- és élelmiszeripari termelésnek meg kell találnia a réseket az EU élelmiszerpiacain és fel kell vennie a versenyt a belső, illetve az unióhoz velünk együtt csatlakozó országok konkurenciájával. A piaci igényekhez jobban alkalmazkodó termeléssel, bővülő termékinálattal lehet ennek realitását megteremteni. Komoly piacfeltárással és az annak eredményeihez igazodó termékszerkezet kialakításával, termékfejlesztéssel és a termékek megfelelő helyzetbe hozásával megtalálhatjuk azokat a piaci szegmenseket, amelyekbe be lehet törni, illetve meglévő pozícióinkat erősíteni lehet.

¹ 457,4 milliárd Ft, 260,04 Ft/euró árfolyammal

3. táblázat

A világ, az EU és Magyarország agrár-külkereskedelme, millió USD
Import

Év	Világ	EU-15	EU-15 harmadik országokból (extra-EU)	Magyar- ország	Magyar- ország/világ, %	Magyaro./ EU-15 (extra- EU), %
1989	328426	144451	48762	728	0,22	1,49
1990	353148	165113	53191	738	0,21	1,39
1991	354742	171334	52122	662	0,19	1,27
1992	387729	184611	52463	676	0,17	1,29
1993	356778	156431	47872	818	0,23	1,71
1994	405110	180381	57950	1096	0,27	1,89
1995	462227	197574	64826	1005	0,22	1,55
1996	479705	202014	64179	967	0,20	1,51
1997	467767	191396	61544	1115	0,24	1,81
1998	456159	194183	60444	1182	0,26	1,96
1999	441810	187893	55236	985	0,22	1,78
2000	447497	171995	54767	1026	0,23	1,87

Forrás: FAO adatbázis

A növényi termékek közül több olyan is van, amelynek termelése – ha a világhoz hasonlítva nem is, de az EU-éhoz képest – jelentősebb volument képvisel. A gabonafélék közül a két legnagyobb volumenű termék a búza és a kukorica. A világ búzatermelése az utóbbi 5 évben 583 és 613 millió tonna között mozgott, az irányzat kissé csökkenő. Hasonlóan ingadozott az EU búzatermelése is (92 és 104 millió tonna között). A hazai búzatermelés ingadozása ennél jóval szélsőségesebb volt, így a világtermelésből való részesedésünk is 0,45 (1999), illetve 0,89 (2001) % között ingadozott. Ugyanezen időszakban az EU-hoz viszonyítva 2,7, illetve 5,6%-ot értünk el. A világ kukoricatermelése növekvő tendencia mellett ingadozik és ugyanez mondható el az EU-ról is, és ezt a tendenciát követi hazánk kukoricatermelése is. Miközben a világ kukoricatermeléséből hazánk csak nagyjából 1%-ot képvisel, az EU-hoz viszonyítva csaknem elérjük az ottani termés 20%-át.

Az ipari növények közül a cukorrépa termelés mind a világ, mind az EU termeléséhez csekély: a világtermelésből 1% körüli a részesedésünk, míg az EU-éhoz viszonyítva annak 2-3%-át teszi ki. Ezzel szemben napraforgómag termelésünk – bár ugyancsak szélsőséges értékek között ingadozik –, a világtermelésből 2-3%-ot tesz ki, de az EU termeléséhez viszonyítva 15-26% között mozog (2001-ben annak 21%-a volt).

Főbb gabonafélék és ipari növények termelése a világtermeléshez, illetve az EU termeléséhez viszonyítva

Megnevezés	Év											
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Búzatermelés (ezer tonna)												
Világ	592341	546619	565265	564543	527459	550597	584839	613342	591632	583624	584994	582692
EU 15	88981	93995	87796	84051	85608	87712	99724	94715	103866	97766	105490	91713
Magyaró. a világ %-ában	1,05	1,10	0,60	0,54	0,92	0,84	0,67	0,86	0,84	0,45	0,63	0,89
Magyaró. az EU %-ában	6,97	6,39	3,90	3,59	5,69	5,26	3,92	5,55	4,79	2,70	3,50	5,64
Kukoricatermelés (ezer tonna)												
Világ	483177	494333	533652	476664	569126	516579	588572	586410	614003	600418	592999	609182
EU 15	24216	28911	31184	31704	29590	30368	35483	39386	36248	37460	38774	40531
Magyaró. a világ %-ában	0,93	1,57	0,83	0,85	0,84	0,91	1,02	1,16	1,00	1,18	0,84	1,26
Magyaró. az EU %-ában	18,58	26,79	14,13	12,76	16,09	15,41	16,88	17,34	16,95	18,98	12,85	18,96
Cukorrépa termelés (ezer tonna)												
Világ	309187	284250	280981	281395	254354	264816	265929	268248	260886	263020	245420	234245
EU 15	118814	107408	117587	117839	107253	111922	113841	121227	115023	118569	114789	104014
Magyaró. a világ %-ában	1,53	2,06	1,04	0,78	1,33	1,59	1,76	1,38	1,29	1,10	0,81	1,24
Magyaró. az EU %-ában	3,99	5,46	2,49	1,85	3,14	3,75	4,11	3,04	2,92	2,45	1,72	2,79
Napraforgómag termelés (ezer tonna)												
Világ	22533	22949	21664	19973	21846	26367	24661	23481	24834	28476	26169	20903
EU 15	4376	4222	4090	3619	4053	3340	3918	3959	3496	3064	3332	3121
Magyaró. a világ %-ában	3,03	3,54	3,53	3,41	3,06	2,99	3,52	2,30	2,89	2,79	1,85	3,20
Magyaró. az EU %-ában	15,62	19,25	18,70	18,84	16,47	23,63	22,16	13,65	20,55	25,94	14,53	21,40

Forrás: FAO statisztikai adatbázis

Ha ugyanezen növények betakarított területeit hasonlítjuk a világ területi adataihoz, akkor Magyarországra vonatkozóan a gabonafélék esetében rendre alacsonyabb értékeket kapunk, mivel termésátlagaink jelentősen meghaladják a világ átlagot. Búza esetében ez azt jelenti, hogy miközben Magyarországon a búza betakarított területe csak 0,5%-át teszi ki a világ hasonló adatának, eközben termésátlagaink a világátlagnak 1,3-2-szeresét teszik ki. Az EU-hoz viszonyítva fordított az arány: a területi adatok 6-7%-ot képviselnek, miközben búzatermésátlagunk 62-79%-át teszik ki az EU termésátlagának. Az irányzat csökkenő, 1990-ben még csaknem elértük az unióbeli búza termésátlagot.

Kukorica esetében a 2000. évi rossz hazai termésátlagot kivéve rendszeresen meghaladják hozamaink a világ átlagát, ugyanakkor az EU-hoz viszonyítva annak csak 57-72%-át teszik ki. Cukorrépánál a hazai termésátlag szélsőséges ingadozása miatt hol jelentősen alatta maradunk a világátlagnak is, hol pedig jelentősen meghaladjuk azt; ugyanez vonatkozik az EU-val történő összehasonlítás eredményeire is. Napraforgómag termésátlagaink viszont rendre meghaladják a világ és az EU termésátlagait is (ez utóbbi alól kivétel a 2000. év, amikor Magyarország átlagos, az EU kimagasló termésátlagot ért el).

Zöldség- és gyümölcsstermelésünk sem a világgal, sem az EU-val való összehasonlításban nem mutat ilyen magas arányokat. A világ zöldségstermeléséből hazánk mindössze 0,23%-ot képvisel, és az arány csökkenő. Az EU-hoz viszonyítva mintegy 3%-os az arányunk. Gyümölcsstermelésben a világ termeléséből való részesedésünk 0,4% körüli, míg az EU-nál itt is 3% körüli arányt tapasztalhatunk. Kiemelkedik ebből az almatermelés, ahol a világtermelésből a korábbi 2,3%-kal szemben ugyan már csak 1,2%-ot képviselünk, és az EU-hoz viszonyítva is hosszabb távon csökken a részesedésünk, de a 2001. évi közel 7%-os arány jelentősnek mondható. A zöldségek és gyümölcsök termésátlagát vizsgálva az tapasztalható, hogy a világátlagot többnyire meghaladjuk, de az EU termésátlagait messze nem érjük el.

5. táblázat

**Főbb gabonafélék és ipari növények betakarított területének
összehasonlítása a világgal, illetve az EU-val**

Megnevezés	Év			
	1990	1995	2000	2001
Búza, betakarított terület (ezer ha)				
Világ	231285	219838	213709	213817
EU 15	17352	16618	18022	16727
Magyaró. a világ %-ában	0,53	0,50	0,48	0,56
Magyaró. az EU %-ában	7,04	6,67	5,68	7,20
Kukorica, betakarított terület (ezer ha)				
Világ	131323	136383	138739	137597
EU 15	3665	3824	4228	4614
Magyaró. a világ %-ában	0,82	0,76	0,86	0,89
Magyaró. az EU %-ában	29,53	27,02	28,21	26,44
Cukorrépa, betakarított terület (ezer ha)				
Világ	8657	7905	5969	5979
EU 15	2230	2137	1894	1892
Magyaró. a világ %-ában	1,52	1,58	0,96	0,73
Magyaró. az EU %-ában	5,89	5,85	3,03	2,30
Napraforgómag, betakarított terület (ezer ha)				
Világ	17039	20956	21081	18398
EU 15	2698	2503	1907	1908
Magyaró. a világ %-ában	2,04	2,34	1,41	1,84
Magyaró. az EU %-ában	12,86	19,63	15,62	17,72

Forrás: FAO statisztikai adatbázis

6. táblázat

**Főbb gabonafélék és ipari növények termésátlagának
összehasonlítása a világgal, illetve az EU-val**

Megnevezés	Év			
	1990	1995	2000	2001
Búza, termésátlag (t/ha)				
Világ	2,5611	2,5046	2,7373	2,7252
EU 15	5,1279	5,2783	5,8533	5,4831
Magyaró. a világ %-ában	198,23	166,27	131,68	157,71
Magyaró. az EU %-ában	99,00	78,89	61,58	78,39
Kukorica, termésátlag (t/ha)				
Világ	3,6793	3,7877	4,2742	4,4273
EU 15	6,6076	7,9409	9,1707	8,7836
Magyaró. a világ %-ában	113,00	119,58	97,77	142,30
Magyaró. az EU %-ában	62,92	57,04	45,57	71,72
Cukorrépa, termésátlag (t/ha)				
Világ	35,7134	33,5006	41,1173	39,1777
EU 15	53,288	52,3694	60,5982	54,9679
Magyaró. a világ %-ában	101,07	100,26	83,80	169,87
Magyaró. az EU %-ában	67,74	64,13	56,86	121,07
Napraforgómag, termésátlag (t/ha)				
Világ	1,3224	1,2582	1,2413	1,1362
EU 15	1,622	1,3343	1,747	1,6356
Magyaró. a világ %-ában	149,05	127,64	130,75	173,93
Magyaró. az EU %-ában	121,52	120,36	92,90	120,82

Forrás: FAO statisztikai adatbázis

Zöldség és gyümölcsstermelés a világtermeléshez, illetve az EU termeléshez viszonyítva

Megnevezés	Év											
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Zöldségstermelés (ezer tonna)												
Világ	461763	464512	479778	508024	532663	560758	591205	599038	616529	628747	691894	698127
EU 15	52075	52453	51844	52059	52339	51465	54095	52966	54158	55330	55072	53537
Magyaró. a világ %-ában	0,43	0,41	0,29	0,26	0,26	0,29	0,27	0,26	0,29	0,28	0,23	0,23
Magyaró. az EU %-ában	3,78	3,63	2,65	2,51	2,65	3,13	2,97	2,95	3,36	3,13	2,93	3,04
Paradicsom termelés (ezer tonna)												
Világ	76162	75647	74589	77700	82767	86771	92187	87628	92013	95127	101976	100259
EU 15	13519	13548	12691	12740	13588	13016	14706	13754	14680	16020	16076	15129
Magyaró. a világ %-ában	0,69	0,62	0,34	0,26	0,27	0,27	0,29	0,25	0,36	0,32	0,20	0,23
Magyaró. az EU %-ában	3,90	3,46	1,98	1,59	1,65	1,77	1,79	1,60	2,25	1,87	1,27	1,52
Gyümölcsstermelés* (ezer tonna)												
Világ	352349	352790	383160	388066	393347	409175	427267	442990	432296	444651	466414	466340
EU 15	57273	50385	65038	55964	55528	52417	56885	54194	54545	59062	60703	58604
Magyaró. a világ %-ában	0,65	0,59	0,47	0,48	0,42	0,30	0,38	0,36	0,36	0,34	0,37	0,40
Magyaró. az EU %-ában	4,03	4,15	2,79	3,36	2,99	2,34	2,89	2,96	2,86	2,59	2,87	3,15
Almatermelés (ezer tonna)												
Világ	41026	36865	46942	49244	48434	50454	56175	57475	57150	60203	58961	60237
EU 15	9436	6892	12303	9890	10191	9126	9888	9306	9551	10516	10583	10142
Magyaró. a világ %-ában	2,30	2,33	1,42	1,66	1,36	0,70	0,98	0,87	0,84	0,75	1,18	1,16
Magyaró. az EU %-ában	10,02	12,47	5,41	8,29	6,45	3,87	5,58	5,37	5,05	4,28	6,56	6,90

* dímnye nélkül

Forrás: FAO statisztikai adatbázis

8. táblázat

**A zöldség és gyümölcsfélék betakarított területének összehasonlítása
a világgal, illetve az EU-val**

Megnevezés	Év			
	1990	1995	2000	2001
Zöldség, betakarított terület (ezer ha)				
Világ	31003	36101	42442	43023
EU 15	2288	2108	2038	2013
Magyaró. a világ %-ában	0,54	0,40	0,22	0,23
Magyaró. az EU %-ában	7,32	6,93	4,49	4,92
Paradicsom, betakarított terület (ezer ha)				
Világ	2880	3201	3750	3745
EU 15	290	247	270	254
Magyaró. a világ %-ában	0,69	0,53	0,16	0,21
Magyaró. az EU %-ában	6,82	6,84	2,24	3,14
Friss gyümölcs*, betakarított terület (ezer ha)				
Világ	41058	46438	48331	48749
EU 15	6080	5578	5711	5384
Magyaró. a világ %-ában	0,63	0,51	0,42	0,49
Magyaró. az EU %-ában	4,23	4,23	3,59	4,40
Alma, betakarított terület (ezer ha)				
Világ	5115	6416	5409	5594
EU 15	426	379	350	351
Magyaró. a világ %-ában	0,94	0,70	0,55	0,89
Magyaró. az EU %-ában	11,27	11,87	8,56	14,25

* dinnye nélkül

Forrás: FAO statisztikai adatbázis

9. táblázat

**A zöldség- és gyümölcsfélék termésátlagának összehasonlítása
a világgal, illetve az EU-val**

Megnevezés	Év			
	1990	1995	2000	2001
Zöldség, termésátlag (t/ha)				
Világ	14,8942	15,5330	16,3022	16,2267
EU 15	22,7591	24,4112	27,0258	26,5952
Magyaró. a világ %-ában	78,81	71,01	108,25	101,45
Magyaró. az EU %-ában	51,57	45,18	65,30	61,90
Paradicsom, termésátlag (t/ha)				
Világ	26,4467	27,1066	27,1922	26,7699
EU 15	46,6661	52,7887	59,4940	59,4503
Magyaró. a világ %-ában	100,80	50,46	123,69	107,40
Magyaró. az EU %-ában	100,80	50,46	56,53	48,36
Friss gyümölcs*, termésátlag (t/ha)				
Világ	8,5818	8,8111	9,6504	9,5661
EU 15	9,4201	9,3965	10,6299	10,8845
Magyaró. a világ %-ában	104,46	59,06	88,29	81,59
Magyaró. az EU %-ában	95,16	55,38	80,15	71,71
Alma, termésátlag (t/ha)				
Világ	8,0208	7,8642	7,7076	10,7674
EU 15	22,1640	24,0770	30,2096	28,8990
Magyaró. a világ %-ában	245,57	99,74	212,38	130,02
Magyaró. az EU %-ában	88,86	32,57	76,64	48,44

* dinnye nélkül

Forrás: FAO statisztikai adatbázis

Az állatállománnyal kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy míg a világban a juhon kívül minden fontosabb állatfaj (szarvasmarha, sertés, tyúk) állománynövekedést mutatott fel az elmúlt évek során, addig Magyarországon valamennyi állatfajnál drasztikusan visszaesett az állomány. Mind a világ, mind pedig az EU állatállományához képest alacsony és csökkenő értékeket mutatnak a hazai adatok, 2001-ben az EU-hoz viszonyítva a legalacsonyabbat a szarvasmarha állomány mutatta, nem egészen 1%-ot, majd a juh következett 1,1%-kal, a tyúk 3,1%-kal, és a legmagasabb értéket a sertésállomány esetében tapasztalhattuk: 4%-ot.

Az állatállomány aránya a világ, illetve az EU állatállományához képest

Megnevezés	Év											
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Szarvasmarha állomány (ezer db)												
Világ	1296148	1297185	1302573	1305019	1318511	1320299	1329274	1322696	1334611	1338201	1346430	1351792
EU 15	91718	90389	87108	84905	84018	84353	85180	84685	83530	83101	82490	81415
Magyaró./világ,%	0,12	0,12	0,11	0,09	0,08	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,06	0,06
Magyaró./EU, %	1,74	1,74	1,63	1,37	1,19	1,08	1,09	1,07	1,04	1,05	1,04	0,99
Sertés állomány (ezer db)												
Világ	857618	867114	871438	879991	885957	894988	862342	841890	882544	912708	908166	922929
EU 15	121869	116785	115195	118769	119890	118081	116417	120307	120690	125381	121168	121825
Magyaró./világ,%	0,89	0,92	0,69	0,61	0,56	0,49	0,58	0,63	0,56	0,60	0,59	0,52
Magyaró./EU, %	6,29	6,85	5,20	4,52	4,17	3,69	4,32	4,40	4,09	4,37	4,40	3,97
Tyúk állomány (millió db)												
Világ	10619	11049	11472	11860	12519	12890	13481	14331	13600	14139	14461	14859
EU 15	911	907	918	923	935	935	957	966	992	981	1002	999
Magyaró./világ,%	0,50	0,41	0,31	0,31	0,25	0,26	0,23	0,19	0,23	0,22	0,18	0,21
Magyaró./EU, %	5,80	4,96	3,87	3,94	3,29	3,63	3,29	2,87	3,12	3,11	2,59	3,08
Juh állomány (ezer db)												
Világ	1204026	1182013	1158937	1135973	1124790	1090899	1079830	1064414	1065982	1068669	1057827	1056184
EU 15	115551	116162	115632	115641	115164	112512	109630	113868	116495	115187	112220	106966
Magyaró./világ,%	0,17	0,16	0,16	0,15	0,11	0,09	0,09	0,08	0,08	0,09	0,09	0,11
Magyaró./EU, %	1,79	1,61	1,56	1,52	1,09	0,84	0,89	0,77	0,74	0,79	0,83	1,06

Forrás: FAO statisztikai adatbázis

Hústermelésünk a világnak mindössze 0,5%-a, részesedésünk csökkenő, a kilencvenes évtized elején még 1% körül volt. Az EU-éhoz viszonyítva sem jelentős (és szintén csökkenő) hústermelésünk aránya: mindössze 3% körüli.

A tojás termelése esetében hasonló a helyzet, de itt a világtermelésből csak 0,3% az arányunk, a tendencia szintén csökkenő.

A tejtermelésünk arányai akár a világhoz, akár az EU-éhoz viszonyítunk, még szerényebbek, szintén mérséklődő arányszámok mellett.

Az egyes húsfajták esetében nem egészen azonos a helyzetünk. A marha- és juhhústermelésünk a világhoz képest egészen elenyésző, a sertéshús termelésében sem vagyunk nagyhatalom, de itt azért az EU-hoz viszonyítva arányunk mintegy 3,5%, viszont a baromfihús termelésünk az EU-hoz viszonyítva nem tekinthető csekélynek: közel 6% és a kilencvenes évtized elejéhez képest részesedésünket lényegében megőriztük.

Mind a halászati termelés, mind pedig a fakitermelés olyan területei a világ mezőgazdaságának, amelyeknél hazánk elhanyagolható részarányt képvisel. Az EU-hoz viszonyítva sem tudunk tekintélyesnek mondható értékeket felmutatni ezeken a területeken: haltermelésünk 2000-ben az EU-hoz képest mindössze 0,3% volt, fakitermelésünk pedig 2001-ben 1,3%.

A fontosabb termékek termelési adatainak változását vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy a 11 legfontosabb termék termelése 2001-ben 1990-hez viszonyítva a világon általában növekedett (kivétel csupán a búza, a cukorrépa és a napraforgó). Az EU országokban hasonló a helyzet (az 1990-es évben is az EU-15 adataival számolva), a 11 termékből szintén nyolcnak a termelése nőtt (kivétel a cukorrépa, a napraforgó és a tej), míg Magyarország esetében egyedül a kukoricánál volt növekedés, az összes többi visszaesést mutat. Úgy gondoljuk, hogy ez intő jel, a világ agráriumához képest bekövetkezett térvesztésünket jól szemlélteti. Hasonló tendenciák érvényesültek az állatállomány esetében is.

Állati termékek termelése a világtermeléshez, illetve az EU termeléséhez viszonyítva

Megnevezés	Év											
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Hústermelés (ezer tonna)												
Világ	179579	183687	187434	192125	198463	204626	206897	214934	222917	225945	232965	236541
EU 15	32983	33293	33300	33641	33770	34156	34835	34705	36007	36046	35966	35863
Magyaró. a világ %-ában	0,90	0,78	0,67	0,58	0,53	0,52	0,55	0,49	0,49	0,49	0,48	0,50
Magyaró. az EU %-ában	4,89	4,31	3,78	3,32	3,10	3,10	3,26	3,05	3,01	3,06	3,14	3,29
Tejtermelés (ezer tonna)												
Világ	542491	534779	527763	529531	534328	539794	543271	547825	557664	562466	578080	584651
EU 15	130416	127616	125776	124402	124316	126098	126052	125022	124989	124740	125940	125930
Magyaró. a világ %-ában	0,53	0,47	0,45	0,40	0,37	0,37	0,37	0,37	0,38	0,38	0,38	0,37
Magyaró. az EU %-ában	2,22	1,99	1,87	1,70	1,58	1,60	1,59	1,61	1,71	1,72	1,74	1,73
Tojás termelés (ezer tonna)												
Világ	37554	39185	39831	41508	45042	47067	50212	50302	52035	53745	55392	56594
EU 15	5245	5268	5200	5178	5346	5359	5287	5367	5408	5397	5201	5303
Magyaró. a világ %-ában	0,70	0,64	0,59	0,57	0,48	0,40	0,37	0,38	0,37	0,36	0,32	0,28
Magyaró. az EU %-ában	5,03	4,74	4,50	4,56	4,07	3,53	3,50	3,56	3,53	3,54	3,45	3,01

Forrás: FAO statisztikai adatbázis

A hústermelés alakulása a világtermeléshez, illetve az EU termeléséhez viszonyítva

Megnevezés	Év											
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Marhahús termelés (ezer tonna)												
Világ	53378	53836	52962	52404	53131	54000	54535	55169	55316	55867	56517	56647
EU 15	8948	9389	8863	8205	7869	7983	7950	7895	7736	7609	7396	7454
Magyaró. a világ %-ában	0,21	0,23	0,23	0,19	0,14	0,13	0,12	0,11	0,12	0,10	0,09	0,07
Magyaró. az EU %-ában	1,27	1,31	1,39	1,18	0,92	0,86	0,79	0,80	0,84	0,75	0,69	0,54
Sertéshús termelés (ezer tonna)												
Világ	69908	70953	73088	75480	77963	78883	78830	82731	88000	88430	89584	91188
EU 15	15476	15096	15237	16057	16164	16095	16483	16365	17606	17862	17618	17544
Magyaró. a világ %-ában	1,46	1,31	1,05	0,89	0,78	0,73	0,85	0,69	0,65	0,67	0,71	0,66
Magyaró. az EU %-ában	6,58	6,16	5,02	4,19	3,76	3,59	4,07	3,48	3,23	3,33	3,63	3,45
Baromfihús termelés (ezer tonna)												
Világ	40827	42982	45207	47736	50467	54267	55875	59017	61243	63249	68010	69949
EU 15	6511	6734	7105	7272	7654	7935	8259	8374	8563	8461	8826	8852
Magyaró. a világ %-ában	1,10	0,82	0,75	0,67	0,68	0,71	0,68	0,67	0,70	0,67	0,61	0,73
Magyaró. az EU %-ában	6,92	5,24	4,79	4,39	4,46	4,88	4,57	4,74	4,97	5,03	4,69	5,78
Juhhús termelés (ezer tonna)												
Világ	9697	9894	9943	10165	10395	10631	10658	11048	11314	11294	11437	11291
EU 15	1223	1234	1215	1219	1196	1187	1177	1105	1134	1137	1136	1034
Magyaró. a világ %-ában	0,06	0,06	0,06	0,02	0,01	0,04	0,03	0,03	0,03	0,03	0,02	0,02
Magyaró. az EU %-ában	0,44	0,49	0,49	0,15	0,09	0,40	0,23	0,28	0,30	0,30	0,25	0,25

Forrás: FAO statisztikai adatbázis

13. táblázat

A halászati termelés aránya a világ, illetve az EU termelésében

Megnevezés	Év										
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Halászati termelés (ezer tonna)											
Világ	98550	98129	100742	104358	112190	116043	119944	122139	117790	126652	130434
EU 15	7114	7253	7600	7480	7919	8287	7725	7862	7968	7548	7236
Magyaró./világ, %	0,03	0,03	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01	0,02	0,02
Magyaró./EU, %	0,48	0,41	0,39	0,31	0,30	0,28	0,27	0,28	0,22	0,26	0,28

Forrás: FAO statisztikai adatbázis

14. táblázat

Az ipari fa termelés aránya a világ, illetve az EU termelésében

Megnevezés	Év										
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Ipari fatermelés (ezer m³)											
Világ	1701447	1562623	1487012	1479695	1480631	1512626	1503779	1546882	1515688	1526288	1574634
EU 15	264548	199636	197017	198588	221136	230518	212891	223139	225808	224611	259346
Magyaró./világ, %	0,21	0,20	0,19	0,15	0,17	0,16	0,12	0,15	0,15	0,22	0,21
Magyaró./EU, %	1,33	1,60	1,44	1,14	1,11	1,03	0,85	1,05	1,02	1,47	1,33

Forrás: FAO statisztikai adatbázis

**Egyes főbb növényi és állati termékek termelésének alakulása 2001-ben,
1990=100**

Megnevezés	Növényi termékek termelése									
	Búza	Kukorica	Cukorrépa	Napraforgó	Zöldség	Paradicsom	Gyümölcs	Alma		
Világ	98,4	126,1	75,8	92,8	151,2	131,6	132,4	146,8		
EU 15	103	167,4	87,5	71,3	102,8	111,9	102,3	107,5		
Magyarország	83,4	170,8	61,2	97,7	82,8	43,6	80,1	74,0		
	Állati termékek termelése					Állatállomány				
	Hús	Tej	Tojás	Szarvasmarha	Sertés	Tyúk	Juh			
Világ	131,7	107,8	150,7	104,3	107,6	139,9	87,7			
EU 15	108,7	96,6	101,1	88,8	100,0	109,6	92,6			
Magyarország	73,1	75,4	60,5	50,4	63,1	58,1	54,6			

Forrás: FAO statisztikai adatbázis

2. A magyar mezőgazdaság adottságai

A mezőgazdasági termelés alapvető erőforrásai (munkaerő, eszköz, föld) – változó összetétel mellett – nemzetközi összehasonlításban még mindig kiaknázható komparatív előnyt jelentenek a nemzetgazdaság egésze és így a vidéken élők számára is. Ez a megállapítás annak ellenére is helytálló, hogy a termelési feltételek mennyiségében, minőségében, tulajdonviszonyaiban, hasznosításuk szervezeti rendszerében, közgazdasági környezetében a kilencvenes évtized gyökeres változásokat hozott. A társadalmi-gazdasági átalakulás feszítő és tartósan ható problémák sokaságát hozta felszínre, amelyek egy részét az utóbbi évek konszolidáltabb fejlődése tompította, másik hányaduk viszont tíz-tizenkét évvel a rendszerváltás után sem jutott nyugvópontra. Az agrárágazat gazdasági – és közvetlen vidéki kapcsolódása miatt – társadalmi, szociális szerepének jövőbeni alakulását az immár elérhető közelségbe került EU-csatlakozás is új megvilágításba helyezi. A mezőgazdasági adottságok ésszerű kihasználása, az anomáliák mielőbbi megszüntetése, a hazai érdekekkel egyezően az EU-csatlakozás miatt is döntő fontosságú.

A következőkben a földterület tulajdoni- és használati viszonyainak 1990-től egészen napjainkig tartó változásait tekintjük át, majd pedig az agrárfoglalkoztatás, a kereseti, megélhetési jellemzők fontosabb sajátosságait elemezzük. A hazai tendenciák kifejtésekor, helyzetünk reális megítélése érdekében, lehetőség szerint nemzetközi összehasonlítást is teszünk.

2.1. Hazánk legnagyobb természeti kincse a termőföld

Magyarország legfontosabb természeti erőforrása a termőföld. A szántóterületek minősége, a talajtípusok, a fizikai adottságok, a domborzati és klimatikus viszonyok az általános minősítés szerint kedvezőek a mezőgazdasági termelés számára. A földminőséget befolyásoló tényezők az ország területén azonban jelentős eltéréseket mutatnak. Különbségek főként a domborzat, a talajok fizikai tulajdonságai, természetes termőképessége és a vízgazdálkodás tekintetében figyelhetők meg. Éghajlati különbségek is jelentkeznek földrajzi tájak szerint, bár a mezőgazdasági termelés lehetőségeit alapvetően korlátozó szélsőségek kis mértékben és ritkán fordulnak elő. Kisebb területi egységek különleges termőhelyi adottságokkal jellemezhetők, amelyek tájjellegű, különleges termékek termelését teszik lehetővé, amelyhez sok esetben a termék egyedi minőségét fokozó, hagyományos termelési-, feldolgozási kultúra is társul.

A legutóbbi statisztikai adatok szerint (2002. május 31.) az ország 9,3 millió hektár összes területének közel 83%-a (82,9%) termőterület, mintegy 63%-a pedig (62,9%) mezőgazdasági művelés alatt áll, melynek döntő hányada – az összes terület csaknem fele – szántóként hasznosul. Az ország területének 19%-át borítja erdő, egytizede pedig a gyepterületi művelési ághoz tartozik.

16. táblázat

A földterület használata művelési ágak szerint

Me.: ezer ha

Megnevezés	1990	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
A művelési ágaz területe, ezer ha										
Szántó	4712,8	4714,4	4715,9	4712,7	4710,8	4709,5	4708,0	4499,8	4504,5	4515,5
Kert	341,2	35,0	90,2	98,2	109,2	109,4	107,7	101,6	97,9	98,5
Gyümölcsös	95,1	92,7	93,9	94,3	95,6	96,3	96,4	95,4	98,0	97,3
Szőlő	138,5	131,9	131,3	130,9	130,9	129,7	127,0	105,9	104,4	92,8
Gyep	1185,6	1148,0	1148,0	1148,3	1148,1	1147,8	1147,2	1051,2	1048,5	1063,1
Mezőgazdasági terület	6473,1	6122,0	6179,3	6184,5	6194,6	6192,7	6186,3	5853,9	5853,2	5867,3
Erdő	1695,4	1766,5	1762,9	1764,5	1766,7	1769,3	1774,9	1769,6	1762,4	1771,7
Nádas	40,3	40,8	41,3	41,2	41,3	41,2	41,1	60,0	60,4	60,5
Halastó	26,9	27,2	27,0	27,0	33,0	32,8	32,8	32,0	32,3	33,0
Termőterület	8235,7	7956,5	8010,5	8017,2	8035,6	8036,1	8035,1	7715,5	7708,3	7732,4
Művelés alól kivett terület	1067,5	1346,5	1292,5	1285,8	1267,4	1267,6	1267,9	1587,5	1595,1	1571,0
Összesen	9303,2	9303,0	9303,0	9303,0	9303,0	9303,0	9303,0	9303,0	9303,0	9303,4
A művelési ágak megoszlása, %										
Szántó	50,7	50,7	50,7	50,7	50,6	50,6	50,6	48,4	48,4	48,5
Kert	3,7	0,4	1,0	1,1	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1
Gyümölcsös	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1	1,0
Szőlő	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,1	1,1	1,0
Gyep	12,7	12,3	12,3	12,3	12,3	12,3	12,3	11,3	11,3	11,4
Mezőgazdasági terület	69,6	65,8	66,4	66,5	66,6	66,6	66,5	62,9	62,9	63,1
Erdő	18,2	19,0	18,9	19,0	19,0	19,0	19,1	19,0	18,9	19,0
Nádas	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,6	0,6	0,7
Halastó	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4
Termőterület	88,5	85,5	86,1	86,2	86,4	86,4	86,4	82,9	82,9	83,1
Művelés alól kivett terület	11,5	14,5	13,9	13,8	13,6	13,6	13,6	17,1	17,1	16,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Megjegyzés: A földterületi adatok összehasonlíthatóságát korlátozza, hogy 1992-1994 között a belterületi kerteket művelés alól kivett területként kellett nyilvántartani, amelyek 1995-től folyamatosan a tényleges használatának megfelelő művelési ágba kerültek át. A művelés alól kivett terület 1999-2000 közötti 320 ezer hektáros növekedése főként a szántó és a gyep művelési ágakat érintette.

Forrás: KSH

A művelési ágak 1990-2002 közötti változását vizsgálva szembetűnő a mezőgazdasági terület 10%-ot közelítő zsugorodása, amely főként a szántó- és kerthasznosítás tévesztéséből adódik. A termőterület gyorsuló kivonása tükröződik a művelés alól kivett területek közel másfélszeres (147,2%) gyarapodásában, amely az összes területen belüli arányt 1990-2002 között 11,5%-ról 16,9%-ra növelte. Az adatok időbeni összehasonlíthatóságát a számbavétel többszöri változtatása miatt körültekintően kell kezelni. A kerteket 1992-től ugyanis művelés alól kivett területként tartották nyilván, majd 1995-től folyamatosan a tényleges hasznosításuk szerinti művelési ághoz kerültek. A földnyilvántartás ilyen irányú változása még inkább a művelésből kivett területek igen magas arányára hívja fel a figyelmet.

Ugyancsak figyelmeztető körülmény, hogy a csaknem 10%-os csökkenést mutató szántóból egyre nagyobb terület marad vetetlen. A vetetlen szántó aránya 1990-2000 között 1,4%-ról 8,2%-ra emelkedett.

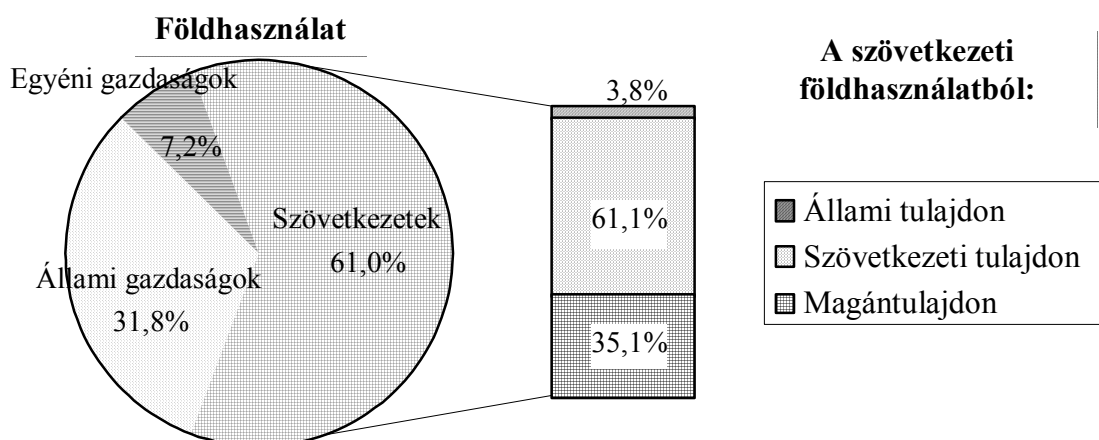
A mezőgazdasági hasznosítású területek előzőekben vázolt csökkenésének mértéke és üteme a jövőt illetően is kiemelt figyelmet igényel, hiszen hazánkban az agrártermelés adottságai nemzetközi összehasonlításban is igen kedvezőek. A mezőgazdasági terület (szántó, kert, gyümölcsös, szőlő, gyepek) aránya az utóbbi évtizedben bekövetkezett csökkenés ellenére még mindig kiemelkedően magas, 60%-ot meghaladó. Az európai országok közül csupán Dánia közelíti meg ezt az arányt, máshol a mezőgazdasági terület részesedése jóval szerényebb, 50% körüli. Az Európai Unió tagállamainak átlagát (EU-15) hazánkban a mezőgazdasági terület aránya 23%-kal, a szántó részesedése 20%-kal haladja meg, az erdősültség mértéke viszont 16%-kal marad el attól. A kimagasló területi részesedésen túl a termelési tényezők (domborzat, klíma, talajminőség, termelési hagyományok) olyan együtteséről van szó, amely felbecsülhetetlen, mással nem pótolható erőforrást jelent, amelynek okszerű, versenyképességet növelő hasznosítása megkerülhetetlen követelmény.

A föld tulajdonviszonyait és használatát hazánkban az utóbbi bő fél évszázad során három, céljaiban és következményeiben sok ellentmondást hordozó „földreform” alakította. Ezek a változások lényegében megakadályozták a mezőgazdaság, a földtulajdon, a földhasználat összehangolt fejlődését, amely az uniós tagországok agrárgazdaságának igen fontos, az állam által védett, ösztönzött és hosszú távon érvényesített sajátossága. A magyarországi földhasználatot az utóbbi bő ötven év során a tulajdonformák elegye, a földtulajdon és a földhasználat elkülönülése jellemezte.

A földtulajdon és földhasználat 1980-as évek végén rögzített adatai szerint a terület 31,8%-át állami gazdaságok és vállalatok (gazdasági társaságok), 61,0%-át termelészövetkezeti gazdaságok (mezőgazdasági, halászati és szakszövetkezetek együtt), 7,2%-át pedig egyéni és kiegészítő gazdaságok használták. Az állami gazdaságok és az egyéni, illetve a kiegészítő gazdaságok földhasználatát egyben tulajdonjogot – állami és egyéni földtulajdon – is jelentett. A szövetkezeteknél a földtulajdon és a földhasználat elkülönült egymástól, vegyes (szövetkezeti és használatra átengedett egyéni) tulajdonon alapult. A szövetkezetek földterületük 3,8%-át állami, 61,1%-át szövetkezeti közös tulajdonként művelték, míg területük 35,1%-a közös használatra átengedett tagi földtulajdon volt.

1. ábra

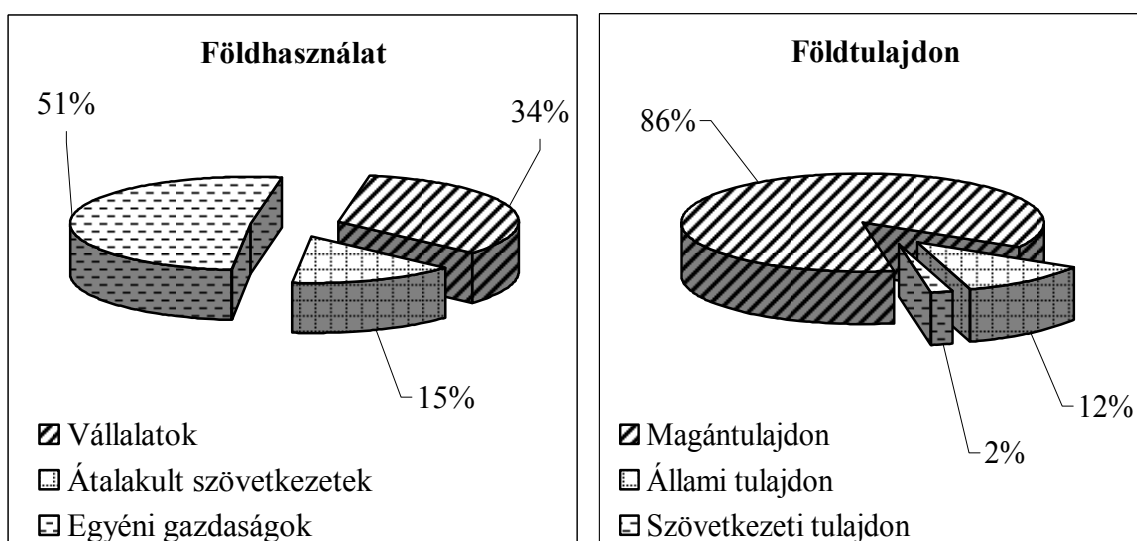
A földhasználat és a szövetkezeti földtulajdon szerkezete, 1989

Az 1990-es évek elején kezdődött rendszerváltás célja a tulajdonviszonyok gyökeres átalakítása, a magántulajdon dominanciájának megteremtése (visszaállítása) volt. A változások eredményeként jelenleg a termőföld mintegy 86%-a magántulajdonban van. A földterület 12%-át állami tulajdonként gazdasági társaságok (tartósan állami tulajdonú szervezetek, természetvédelmi területek, nemzeti parkok) bérlik az államtól és 2%-ra tehető az átalakult szövetkezetek tulajdonát képező földterület.

2. ábra

A földhasználat és a földtulajdon szerkezet, 2000

A földtulajdon valóságos állapotáról, a tulajdonosok összetételéről és az utóbbi években némileg élénkülő földpiacról, a földbérlés alakulásáról csupán becslésekkel és részinformációkkal rendelkezünk. A földtulajdonról – a terület mintegy 60%-át érintő – bérbeadás révén elkülönülő földhasználatról a KSH közöl évente adatokat a május 31-i állapotnak megfelelően. Ennél bővebb és részletesebb tájékoztatást pedig a többnyire tízévenként megvalósuló, teljes körű mezőgazdasági összeírásból (legutóbb az ÁMÖ 2000) nyerhetünk.

A kilencvenes évek változásai a tulajdonviszonyokon kívül jelentősen átrendezték a gazdálkodás különböző formáihoz kötődő földhasználat arányait. A földhasználati statisztika szerint a vállalatok és a gazdasági társaságok által művelt, (föld)terület 1990-2001 között 27%-kal gyarapodott (részaránya 26,1%-ról 35,5%-ra nőtt), az egyéni gazdálkodók földhasználati részesedése pedig közel megnégyszereződött.

17. táblázat

A termőterület szervezeti formák szerinti változása (1990-2001)

Megnevezés	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*
Vállalatok, gazdasági társaságok								
- termőterület, 1000 ha	2145,8	2268,8	2294,4	2093,5	2128,5	2318,5	2623,4	2734,9
- részarány, %	26,1	28,3	28,6	26,1	26,5	28,9	34,0	35,5
Szövetkezetek								
- termőterület, 1000 ha	4937,8	2083,6	1900,4	1730,6	1584,8	1412,7	1178,5	854,9
- részarány, %	60,0	26,0	23,7	21,5	19,7	17,6	15,3	11,1
Gazdálkodó szervezetek								
- termőterület, 1000 ha	7083,6	4352,4	4194,8	3824,1	3713,3	3731,2	3801,9	3589,8
- részarány, %	86,0	54,3	52,3	47,6	46,2	46,4	49,3	46,6
Egyéni gazdálkodók								
- termőterület, 1000 ha	1152,1	3658,1	3822,4	4211,5	4322,0	4303,9	3913,6	4118,5
- részarány, %	14,0	45,7	47,7	52,4	53,8	53,6	50,7	53,4
Összesen								
- termőterület, 1000 ha	8235,7	8010,5	8017,2	8035,6	8036,0	8035,1	7715,5	7708,3
- részarány, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* A jelzett években az összehasonlíthatóság miatt, a korábban nem közölt, nem mezőgazdasági hasznosítású területet (300-400 ezer ha) a földhasználati arányuk szerint felosztottuk a gazdálkodási formák között.

Forrás: KSH.

A változások eredményeként az 1990. évi 14%-hoz mérten 2001-ben az egyéni gazdálkodók már a terület 53,4%-át művelték. A földhasználat gazdálkodási formák szerinti elmozdulása a szövetkezetek rovására következett be. Míg 1990-ben a szövetkezetek gazdálkodtak a terület 60%-án, addig területi részesedésük 2000-ben már csak 15,3% volt. A szövetkezeti földhasználat 2001-ben a korábbinál alig több mint ötödére (11,1%-ra) zsugorodott, amely a szövetkezetek szervezeti (gazdasági társasággá történő) átalakulására, valamint gazdálkodásuk megszűnésére vezethető vissza. A változások jelentős része a kilencvenes évtized első felében, 1990-1994 között zajlott le. A későbbi években a tendencia változatlan irányban, de lényegesen lassabb, kiegyenlítettebb ütemben folytatódott, jelezve az egyéni gazdálkodás térnyerését.

A földhasználat részletesebb elemzésére az ÁMÖ 2000 adatai adnak lehetőséget. Az összeírás célja, módszere, időpontja, kritériumrendszere eltér az évenkénti adatszolgáltatástól, így a két adatközlés között számszerű eltérések vannak. A teljes körű összeírás – összhangban az uniós gyakorlattal – a statisztikai gazdaság méret² minimális küszöbét el nem érő gazdaságokat, valamint azokat a területeket kihagyta a felmérésből, amelyek használói, művelői akár személyként, akár szervezetként nem voltak „beazonosíthatók”. Ez ad magyarázatot a földterület-statisztika és az ÁMÖ 2000 területi adatainak különbözőségére.

A legutóbbi mezőgazdasági összeírás szerint a gazdasági szervezetek³ (többségükben a korábbi nagyüzemek jogutódjai) számának szinte elhanyagolható hányadához (0,5%-ához) a földhasználat közel 60%-a társul. A gazdaságok több mint felét (53,2%-át) kitevő egyéni gazdaságok⁴ pedig a terület 40,5%-át művelik. Arányaikat, területi részesedésüket tekintve sem elhanyagolhatók azonban a gazdaságméretet el nem érő, házkörüli földet, vagy hobbikertet művelő termelők sem, akik az előállított termékeket döntően saját fogyasztásra termelik.

18. táblázat

A mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdaságok és háztartások száma és területi megoszlása (2000)

Megnevezés	Mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdaságok			
	száma	szám- aránya, %	területe, ezer ha	területi aránya, %
Gazdaságok összesen	1802533	100,0	6448	100,0
ebből: gazdasági szervezet	8382	0,5	3834	59,5
egyéni gazdaság	958534	53,2	2614	40,5
gazdaságküszöböt el nem érő háztartások	835617	46,4	–	–

Forrás: ÁMÖ 2000 – Területi Adatok, KSH, 2000

² Gazdaság: mezőgazdasági tevékenységet folytató, technikailag és gazdaságilag különálló termelőegység, amely(nek)

2000. március 31-én használt

- termőterülete (szántó, kert, gyümölcsös, szőlő, rét, legelő, erdő, nádas, halastó külön-külön vagy együtt) legalább 1500 m², vagy
- gyümölcsös-, illetve szőlőterülete külön-külön vagy együtt legalább 500 m²

2000. március 31-én

- egy nagyobb élő állat (szarvasmarha, sertés, ló, juh, kecske, bivaly),
- 50 db baromfi (tyúkféle, liba, kacs, pulyka, gyöngyös) külön-külön vagy együtt,
- 25-25 házinyúl, prémesállat, húsgalamb, vagy
- 5 méhcsalád vagy

az összeírást megelőző 12 hónap folyamán

- mezőgazdasági szolgáltatást végzett, vagy
- intenzív kertészeti termelést (pl. üvegház, fólia alatti termelést) folytatott.

³ Gazdasági szervezet: jogi személyiségű és jogi személyiség nélküli vállalkozás (az egyéni vállalkozók és az egyéni gazdasági tevékenységet folytatók nélkül).

⁴ Egyéni gazdaság: a mezőgazdasági tevékenységet folytató háztartás és az adószámmal rendelkező egyéni vállalkozás által működtetett gazdaság.

A két alapvető földhasználati, gazdálkodási forma térségi arányaiban jelentős különbségek figyelhetők meg. Az egyéni gazdaságok számszerű részesedése az országos átlagot 8-10 százalékponttal meghaladó a mezőgazdasági jellegű Dél-Dunántúlon és a Dél-Alföldön. Az észak-alföldi egyéni gazdálkodók számának hasonlóan magas részesedését, a nagyüzemek többségének, átalakulás nélküli megszűnése és a mezőgazdasági termelés megélhetésben betöltött szerepének más munkaalkalom hiánya miatt bekövetkezett felértékelődése, meghatározóvá válása indokolja.

19. táblázat

**Mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdaságok és háztartások által
használt földterület megoszlása régióként (2000)**

Régiók	Mezőgazdasági tevékenységet folytató				
	gazdasági szervezetek	egyéni gazdaságok	gazdaságküszöböt el nem érő háztartások	gazdasági szervezetek	egyéni gazdaságok
	számaránya ¹⁾ , %			területi aránya ¹⁾ , %	
Közép-Magyarország	0,3	34,1	65,6	62,5	37,5
Közép-Dunántúl	0,5	45,1	54,4	67,6	32,4
Nyugat-Dunántúl	0,6	54,6	44,8	68,9	31,2
Dél-Dunántúl	0,7	63,5	35,8	67,7	32,3
Észak-Magyarország	0,3	48,1	51,5	66,5	33,5
Észak-Alföld	0,4	59,2	40,4	48,4	51,6
Dél-Alföld	0,5	62,3	37,2	47,6	52,4
Ország összesen	0,5	53,2	46,4	59,5	40,5

¹⁾ A gazdaságok száma, illetve területe együttesen = 100,0%

Forrás: Általános Mezőgazdasági Összeírás, 2000 – Területi Adatok, KSH 2000

Az egyéni gazdaságok számarányban mutatkozó elsőbbségét a Dél-Alföld területi részesedésben is megtartotta. A dél-dunántúli régióban viszont az egyéni gazdaságok területi hányada jóval alatta marad (csaknem fele) számarányuknak, amely a gazdasági szervezetek (többnyire a korábbi nagyüzemek jogutódjainak) fennmaradására vezethető vissza. A gazdasági szervezetek terület-lekötése az Észak- és a Dél-Alföld kivételével, szinte minden régióban 6-8%-ponttal felülmúlja az országos átlagot. Ezek a minősítési szándék nélküli megállapítások a térségek eltérő adottságaira, hagyományaira és az ezekhez igazodó átalakulás szükségességére hívják fel a figyelmet.

A föld tulajdonviszonyainak gyökeres átalakítása a kilencvenes években (a korábbi tulajdonosok és örökösök kárpótlása, a tagi-alkalmazotti, valamint a részarány tulajdonú földek kijelölése és tulajdonba adása) jelentősen kiszélesítette a földtulajdonra jogosultak körét, attól függetlenül, hogy korábban kötődtek-e a mezőgazdasághoz, vagy a birtokukba került földön mezőgazdasági termelést akarnak-e folytatni. A kilencvenes évek átalakulásainak következménye tehát egy meglehetősen átláthatatlan, elaprózott tulajdoni szerkezet kialakulása lett, amelyben a biztonságos megélhetést nyújtó, életképes méretű gazdaságok aránya a tulajdonváltást követő egy évtized elteltével, még mindig elenyésző.

A földterület tulajdonjog szerinti tagoltságának kedvezőtlen hatásait a bérbeadásra épülő földhasználat némileg mérsékli. Az átlagos területi méretek az egyéni gazdaságok (2,7 ha) és a gazdasági szervezetek (457,4 ha) tekintetében jelentősen eltérnek egymástól. Ha az azonos méret-kategóriák szerint hasonlítjuk össze a két gazdálkodási forma területi adatait, a földhasználat jellemzői között markáns különbségek mutatkoznak. Nevezetesen:

- míg az egyéni gazdaságok száma és területi hányada a kisebb birtok-kategóriák felé „lejt”, addig a gazdasági szervezetek a méretskála felső részénél csoportosulnak, jelezve a kétpólusú földhasználatot, a gazdálkodási jellemzők és lehetőségek eltéréseit;
- szembevetendő sajátosság, hogy miközben a két gazdálkodási forma területi részesedése mindössze 19%-pontos különbséget mutat, addig a gazdálkodó szervezetek számában az egyéni gazdaságok „javára” 110-szeres különbség mutatkozik;
- az egyéni gazdaságok földhasználatának túlzott tagoltsága tükröződik abban, hogy átlagos méretük csupán megközelíti a 3 hektárt és meghatározó hányaduk (95%-uk), – a termőterület közel egyharmadával (34,1%) – a 10 hektár alatti méret-kategóriába tartozik, ahol az öt hektárnál kisebb területet használó gazdaságok meghatározó (90,4%-os) aránya miatt az átlagméret az egy hektárt sem éri el;
- a földhasználat másik pólusát jelentő gazdálkodó szervezetek egyharmada (37%-a) a 300 hektár feletti kategóriába tartozik, a gazdaságcsoport földterületének 90%-át műveli, átlagosan 1100 hektáros területen;
- a fentiekből következően az egyéni gazdaságok között elenyésző az úgynevezett középüzemek száma és területi részesedése, amelyek térnyerésének ösztönzése az EU-csatlakozás közeledtével, a versenyhelyzet erősödésével kiemelt fontosságú feladat.

20. táblázat

**Az egyéni gazdaságok és a gazdasági szervezetek száma és földterülete
birtokméret szerint, 2000**

Megnevezés	Gazdaságok		Földterülete		Egy gazdaság átlagos területe, ha
	száma	megoszlása, %	hektár	megoszlása, %	
Egyéni gazdaságok					
10 ha alatti	908595	94,79	890590	34,07	0,98
10-50 ha	42846	4,47	916730	35,07	21,40
50-100 ha	4601	0,48	324920	12,43	70,62
100-300 ha	2205	0,23	360209	13,78	163,36
300 ha felett	287	0,03	121551	4,65	423,52
Összesen	958534	100,00	2614000	100,00	2,73
Gazdasági szervezetek					
10 ha alatti	1065	12,71	3067	0,08	2,88
10-50 ha	1771	21,13	40640	1,06	22,95
50-100 ha	809	9,65	45625	1,19	56,40
100-300 ha	1635	19,51	232724	6,07	142,34
300 ha felett	3102	37,01	3511944	91,60	1132,15
Összesen	8382	100,00	3834000	100,00	457,41

Forrás: Általános Mezőgazdasági Összeírás, 2000 – Területi Adatok, KSH 2000

Az egyéni gazdaságok méltányos megélhetést nyújtó, életképes, gazdaságos méretének kialakulásához, koncentrációjához hosszabb idő szükséges. A folyamat ugyanis nem a szándékok, hanem a mezőgazdaság egészére jellemző tőkehiány, a termelés alacsony jövedelmezősége fékezi. Az előző évtizedben az egyéni gazdaságok átlagos területe ötszörösre nőtt ugyan, de még így sem éri el a három hektárt. A gazdaságok döntő hányada öt hektár alatti, amely nem nyújt megfelelő létalapot egy család biztonságos megélhetéséhez, legfeljebb csak akkor, ha más jövedelemforrással is kiegészül. Az ennél is kisebb területtel rendelkező földtulajdonosok többnyire bérbe adják földjeiket a gazdálkodó szervezeteknek, vagy az egyéni gazdaságoknak. A bérbeadás tehát csökkenti a földhasználat egészségtelen elaprózottságát, de a bérlet bizonytalansága és költségnövelő hatása számos hátránnyal is jár.

21. táblázat

Az egyéni gazdaságok száma és földterülete birtokméret szerint

Birtokméret	Egyéni gazdaságok		Földterület		Egy gazdaság átlagos területe, ha
	száma	megoszlása, %	hektár	megoszlása %	
1991-ben					
0,2-5,0	1388551	99,5	566147	88,4	0,4
5,1-10,0	5556	0,4	36505	5,7	6,6
0,1-	1646	0,1	37647	5,9	22,9
Összesen	1395753	100,0	640299	100,0	0,5
2000-ben					
0,15-5,0	866515	90,4	588150	22,5	0,7
5,1-10,0	42080	4,4	303224	11,6	7,2
10,1-50,0	42846	4,5	917514	35,1	21,4
50,1-	7093	0,7	805112	30,8	113,5
Összesen	958534	100,0	2614000	100,0	2,7

Megjegyzés: 1991-ben nem vették figyelembe a 0,2 hektár, 1994-ben a 0,04 hektár alatti területeket, 2000-ben pedig nem szerepeltek az összeírásban a 0,15 hektár alatti, nem gazdaság méretű területek (gazdaságok).

Forrás: A mezőgazdasági kistermelés I. KSH. 1993; Egyéni gazdálkodás a mezőgazdaságban 1994. KSH. 1995., Általános Mezőgazdasági Összeírás, 2000 – Területi Adatok, KSH. 2000

Az egyéni gazdálkodás lassú területi koncentrációja, a termelés kiegészítő jellege jut kifejezésre a 960 ezer egyéni gazdaság termelési cél szerinti megoszlásából. Az egyéni gazdaságok jelentős hányada (60,4%-a) csak önellátási céllal foglalkozik mezőgazdasági termeléssel, tehát a család megélhetésében betöltött szerepe nem elhanyagolható, de korántsem meghatározó. Valamivel több mint 30%-uk jelezte, hogy a megtermelt termékek saját szükségleten felüli részét értékesíti, tehát jövedelem-kiegészítéshez jut. Az árutermelő gazdaságok aránya mindössze 8% (76,6 ezer gazdaság), a gazdasági szolgáltatást végzők részesedése pedig mindössze 0,2%. A piaci versenynek biztos kitéhető gazdaságokat főként az árutermelést folytató, közel 80 ezer gazdaság képezi, amelyek száma, az unió által nyújtott támogatással is a „fél-árutermelő” gazdaságcsoportból gyarapítható.

Az EU-csatlakozás egyéni gazdaságokra gyakorolt hatásait, várható következményeit tekintve nem lényegtelenek a hazai földhasználat tagországoktól, és az Unió átlagától egyaránt eltérő jellemzői. Az EU tagországok 18,4 hektáros átlagos és növekvő üzemmérete országoként jelentős szélsőségeket takar. Az üzemméret szélsőértékei (Görögország: 4,3 ha; Egyesült Királyság: 69,3 ha) között 16-szoros különbség van. Az üzemek alacsony átlagos mérete figyelhető meg még Olaszországban és Portugáliában, amely az ültetvények viszonylag magas arányával is összefügg. A mezőgazdasági üzemek méretének növekedése, ha különböző mértékben is, de minden országban megfigyelhető. Ez a folyamat a kilencvenes években (a birtokméret egyharmadát meghaladó növekedéssel) legdinamikusabb volt Spanyolországban, Portugáliában és Franciaországban. Az Unió a birtokkoncentrációt az agrárnépesség egyre kedvezőtlenebb korstruktúrája, a termelés fenntarthatósága, a birtokok egyben tartása miatt különböző eszközökkel ösztönzi.

22. táblázat

Az EU tagországok átlagos üzemi területe

Megnevezés	Átlagos üzemméret, ha			Változás: 1990=100%
	1990	1995	1997 ¹⁾	
Görögország	4,3	4,5	4,3	100,0
Olaszország	5,6	5,9	6,4	114,3
Portugália	6,7	8,7	9,2	137,3
Ausztria	-	15,4	16,3	-
Hollandia	16,1	17,7	18,6	115,5
Belgium	15,8	19,1	20,6	130,4
Spanyolország	15,4	19,7	21,2	137,7
Finnország	20,7	21,7	23,7	114,5
Írország	26,0	28,2	29,4	113,1
Németország	26,1	30,3	32,1	123,0
Svédország	32,9	34,5	34,7	105,5
Franciaország	30,5	38,5	41,7	136,7
Luxemburg	31,7	39,7	42,5	134,1
Dánia	34,2	39,6	42,6	124,6
Egyesült Királyság	67,9	70,1	69,3	102,1
EU-15	–	17,5	18,4	–

¹⁾ A tagországok üzemméret szerinti rangsora az 1997. évi adatok alapján készült

Forrás: Agricultural Statistical Yearbook, EUROSTAT, 2000.

Megállapítható, hogy az Unióban az egyes birtok-kategóriák között, de a méretcsoportokon belül is kiegyenlítettebbek a földhasználati viszonyok. Ezek jól szolgálják a területi, foglalkoztatási, jövedelmi különbségek csillapítását. Gazdasági hatásukat tekintve pedig a támogatások hasznosulásának jól körvonalazott megbízható bázisát jelentik. Nyilván ezek a sajátosságok nem kérhetők számon a még napjainkban is formálódó hazai birtokszerkezettől és földhasználatától, de a tapasztalatok mielőbbi átvétele az ellentmondások feloldását, az átalakulás folyamatát jól szolgálná.

2.2. A foglalkoztatás és az átlagkeresetek alakulása a mezőgazdaságban

2.2.1. A foglalkoztatás nemzetgazdasági jellemzői

A foglalkoztatás és a gazdasági aktivitás változását hazánkban az ugyancsak kedvezőtlen demográfiai tényezőkön (erőteljes népesség-fogyás, alacsony népszaporulat, előnytelen korstruktúra) túl, egészen a kilencvenes évek utolsó harmadáig a gazdasági fejlődés visszaeső üteme, és a nemzetgazdasági ágak foglalkoztatási szerepének módosulása igen kedvezőtlenül érintette. A kilencvenes évek foglalkoztatásban összegződő gazdasági-társadalmi változásait a munkahelyek tömeges megszűnése, a népesség gazdaságilag inaktív hányadának egészségtelen

gyarapodása kísérte. Ez az utóbbi jelenség – a munkanélküliségi ráta 1993. évi, 12,6%-os tetőfokát követő örvendetes csökkenése és a gazdaság legutóbbi években mutatkozó élénkülése ellenére – még napjainkban is tart. Több ellentétes, munkapiacot befolyásoló tényező (a munkavállalási korú népesség gyarapodása, a munkahelyek tömeges megszűnése, a munkanélküliség csillapodó jelenléte stb.) hatására 1990-2000 között a munkavállalási korú, inaktív népesség létszáma Magyarországon 1,7-szeresre (174,9%-ra) nőtt, és 1070 ezer fős növekedést mutatva – a munkanélküliekkel együtt – meghaladta a 2,3 millió főt.

Az inaktív néprétegek munkaerőpiactól való távolmaradása a fiatal korosztályok fokozódó (önmagában örvendetes, de a várható munkaalkalmak esetlegessége miatt kétséges eredményű) továbbtanulásával, a nyugdíjazás nemzetközi összehasonlításban még mindig alacsony korhatárával, a főként kényszerűségből vállalt, korhatár alatti nyugdíjazások növekedésével magyarázható. Az inaktívak egyharmadát a háztartásokban maradók és a munkaerőpiactól kiszorult, vagy oda be sem kerülő munkanélküliek alkotják. A munkavállalási korú nők közül az inaktívak aránya 43,8%, amely 10%-ponttal haladja meg a férfiak hasonló mutatóját.

A fenti folyamat következtében a munkaerőpiac 1990. évi állapotához képest a gazdasági aktivitás valamennyi mutatója jelentős visszaesést mutat, annak ellenére, hogy a gazdaság és a foglalkoztatás konszolidációja az utóbbi években elindította növekedésüket. A térségek közötti különbségek az évtized eleji (5% körüli) eltéréshez képest erősödtek. A foglalkoztatás helyzete változatlanul az egyoldalúan iparosodott és a mezőgazdasági termelés szempontjából is kedvezőtlen adottságú észak-magyarországi, észak-alföldi régiókban a legrosszabb, és az 50%-ot alig meghaladó foglalkoztatási aránnyal egyre kedvezőtlenebb jelek mutatkoznak a Dél-Dunántúlon is. A gazdasági konszolidáció eltérő üteme tükröződik abban, hogy a közép-magyarországi régió foglalkoztatási elsőbbségét – 2000-ben már több mint 3 százalékpontnyi előnyt mutatva – a nyugat-dunántúli megyék vették át.

23. táblázat

A gazdasági aktivitás változása

Megnevezés	Foglalkoztatási arány ¹⁾ , %			Aktivitási ráta ²⁾ , %		
	1996	1998	2000	1996	1998	2000
Közép-Magyarország	56,8	57,7	60,5	62,2	61,1	63,8
Közép-Dunántúl	52,7	56,0	59,2	58,8	60,0	62,2
Nyugat-Dunántúl	59,3	61,6	63,4	63,9	65,5	66,2
Dél-Dunántúl	50,3	51,5	53,5	55,6	56,8	58,1
Észak-Magyarország	45,7	46,2	49,4	54,0	52,6	55,0
Észak-Alföld	45,6	46,4	49,0	52,5	52,2	54,0
Dél-Alföld	52,8	54,2	56,0	57,6	58,3	59,0
Országosan	52,4	53,7	56,3	58,2	58,2	60,1
EU-15	60,1	61,3	63,3	67,5	68,2	69,0

¹⁾Foglalkoztatási arány: a munkavállalási korú foglalkoztatottak aránya a munkavállalási (15-64 éves) korú népességből;

²⁾Aktivitási ráta: a munkavállalási korú foglalkoztatottak és a munkanélküliek együttes aránya a munkavállalási (15-64 éves) korú népességből

Forrás: A munkaerő felmérés regionális idősorai, 1992-2000, KSH, 2001.

Employment in Europe 2001, European Commission, Luxembourg 2001.

A településtípusok jelenlegi foglalkoztatási helyzetét vizsgálva nincs okunk feltételezni, hogy a falvak 1996-ban kimutatott 30,4%-os gazdasági aktivitása, napjainkban sem tér el lényegesen a legkritikusabb foglalkoztatási helyzetben lévő észak-alföldi, észak-magyarországi régiókéétól. A falvakban élő népesség foglalkoztatási lehetőségei a kisebb lélekszámú települések felé haladva mindinkább szűkülnek és az 500-1000 főnél kisebb lélekszámú falvakban az inaktív, lényegében eltartásra – társadalmi, vagy családi segítségre – szoruló népesség aránya helyenként meghaladja a 70%-ot.

A munkaerő aktív hasznosításának visszaesése miatt nagy teher hárul a létszámukban csökkenő foglalkoztatottakra, amelyet az aktív és az inaktív népesség közötti arány túlgúlya jelez. Míg 1990-ben 100 fő aktív keresőnek „csupán” 123 fő gazdaságilag nem aktív népesség ellátásáról kellett gondoskodnia, addig ez az „igény” – az 1996-ban mért 182 fős „csúcs” után – közel 168 főre emelkedett. A kritikus helyzetű régiók egyes megyéiben 100 aktív keresőre ennél jóval több, helyenként 250-280 fő inaktív népesség ellátásának feladata hárul. Az aktív és inaktív népesség arányai szerint legkritikusabb foglalkoztatási helyzet Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén, valamint Nógrád megyében alakult ki, amelyet más munkaerő-piaci jellemzők is igazolnak, és ugyanez mondható el a községek nagyobb hányadára is.

A kritikus foglalkoztatási helyzetű megyék gondjait népességük etnikai összetétele, a roma lakosság 40%-ot kitevő, koncentrált jelenléte is súlyosbítja. Miközben az ország népességének, valamivel több, mint 60%-a városokban él, addig a romák ezzel azonos hányada választja lakóhelyéül az egyre szerényebb gazdasági bázisú, vagy számukra munkalehetőséget nem nyújtó községeket, kis lélekszámú településeket.

A falvakban lakó, nagyjából mezőgazdaságból élő népesség eleve alacsonyabb munkatermelékenységéhez és jövedelem termelőképességéhez tehát egyben átlag feletti eltartási kötelezettség társul. Az eltartottak jelentős hányada szociális szempontból is csak a családra számíthat, mivel nem került be a többnyire munkavállaláshoz kötött szociális ellátórendszerbe. Ezen a helyzeten az utóbbi időben (1999-től kezdődően) némileg enyhítenek az alanyi jogon járó juttatások, amelyekről azonban – más, a megélhetést javító körülmény, főként új munkahelyek nélkül – számottevő javulás aligha várható. A pozitív irányú változásokat fékezi, hogy a viszonylag biztonságos megélhetést nyújtó kétkeresős családok, különösen a kritikus foglalkoztatási helyzetű térségekben, a kistelepüléseken egykeresőssé váltak, de nem számít ritkaságnak mindkét kereső munkanélküli „státusza” sem.

A hazai foglalkoztatási arány és az aktivitási ráta 7-9%-kal alacsonyabb az unió átlagánál, és a mutatókkal mért távolság 1-1%-nyit mérséklődött a vizsgált évek alatt. A foglalkoztatásban elért teljesítményünk a rangsor végén lévő Görögországhoz és Spanyolországhoz áll legközelebb, de jóval (10%-ponttal) elmarad a sok tekintetben hasonló adottságúnak tartott Portugáliától is.

Az uniós foglalkoztatáspolitikai „csupán” ajánlott előirányzatai (a munkaerő-kapacitás növekvő kihasználása, a munkahely-teremtés az alkalmazkodó-készség és a munkaerő-piaci esélyegyenlőség erősítése) a csatlakozásra váró tagországokat, így hazánkat is orientálják. A hazai foglalkoztatás javításának sürgető teendőit jelzi, hogy a potenciális munkaerő-forrást jelentő munkavállalási korú inaktív rétegek aránya, vagyis a meglévő munkaerő-kapacitás kihasználatlansága, amely (önmagunkhoz mérten) az 1990. évi 22,8%-ról a 2000. év eleji adatok szerint 38,3%-ra nőtt.

2.2.2. A foglalkoztatás ágazati szerkezetének változása

A gazdasági-társadalmi átalakulás igen összetett, egymást erősítő negatív tényezők egészen a kilencvenes évtized utolsó harmadáig, szinte változatlan intenzitással hatottak, majd az 1997. évi mélypont után a foglalkoztatás anomáliái nemzetgazdasági szinten lassan oldódni kezdtek. A foglalkoztatottak 1990-1997 közötti, több mint 1,3 millió fős (26,7%-os) csökkenését 1997 után az aktív munkaerő létszámának évi átlagban 1-1,5%-os gyarapodása váltotta fel. A foglalkoztatottak számának emelkedése azonban nem bizonyult tartósnak, 2001 második felétől mérsékeltebb ütemben ugyan, de ismét a korábbi tendencia folytatódik.

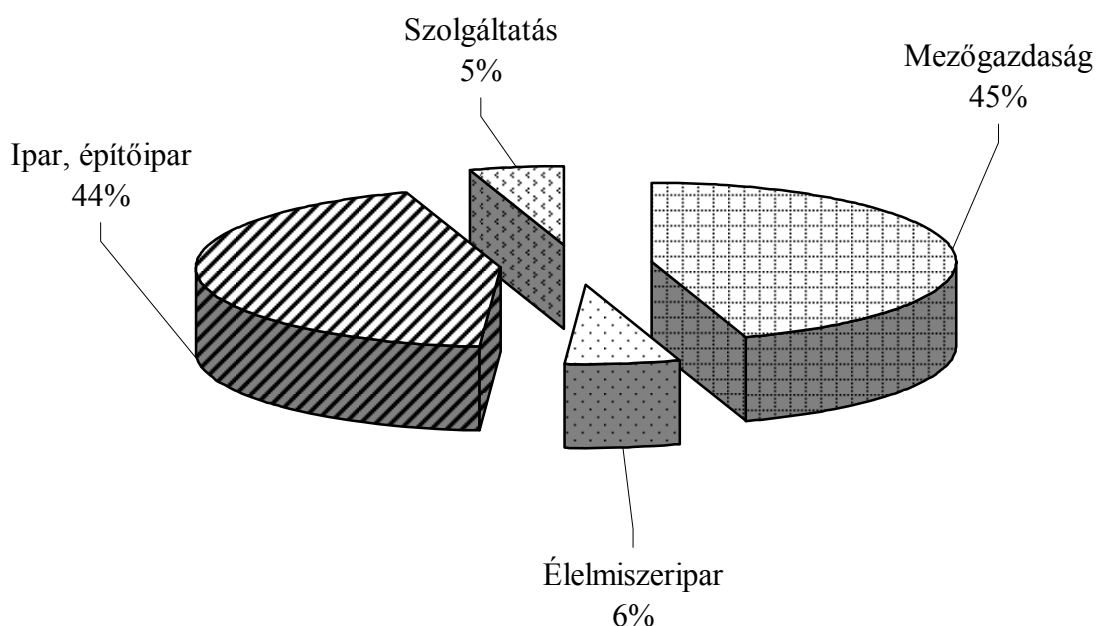
A munkaerő létszámának csökkenése jelentősen átrendezte a foglalkoztatás nemzetgazdasági ágak szerinti szerkezetét. A változásokra a – nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan – a termelőágazatok foglalkoztatási szerepvesztése, illetve a szolgáltatások térnyerése a jellemző. Hazánkban a mező- és erdőgazdaság foglalkoztatási részesedése az 1990. évi 17,5%-ról 2001-re 6,2%-ra mérséklődött, a ipar-építőipar részaránya egyharmad alá (34,2%) csökkent, a szolgáltatásoké pedig megközelítette a 60%-ot.

A kilencvenes évtizedben a csökkenés mértékét tekintve – közel 650 ezer fővel – a legnagyobb létszámkibocsátó az agrárágazat volt. Az 1990. évi mezőgazdasági munkaerő létszámnak csaknem kétharmada kikerült az ágazatból. A munkaerő-kibocsátás 90%-a rendkívül rövid idő alatt, 1990-1994 között zajlott le. Ezekben az években az agrárágazat munkaerő kiáramlása 2,5-szer haladta meg a nemzetgazdasági átlagot.

3. ábra

A foglalkoztatottak számának csökkenése a nemzetgazdaság főbb ágazatcsoportjaiban 1990-2000 között

Az 1990-2000 közötti összes munkaerő-kibocsátás=100%

Forrás: A nemzetgazdaság munkaerőmérlege, KSH, a megfelelő évek köteteinek adatai

A gazdasági élénkülés hatására a nemzetgazdaságban 1997-2001 között közel 250 ezer új munkahely létesült. Ez a kétségtelenül öröndetes változás gazdasági áganként ellentétes irányú és szélsőséges elmozdulásokat takar. A létesült munkahelyek korántsem elegendők a demográfiai hullám hatásaként a munkaerő-piacon újonnan jelentkező, illetve a tartósan munka nélkül lévők foglalkoztatási gondjainak megoldásához. A foglalkoztatás bővülése a legkritikusabb helyzetben lévő vidéki foglalkoztatás helyzetét alig lendítette előre. Egyedüli ágazatcsoportként a mezőgazdaságban folytatódott a létszámcsökkenése. A változások pozitív hatásai a kistelepüléseket többnyire elkerülték, a foglalkoztatás szélsőségeit növelték.

Az ágazatcsoportok foglalkoztatási arányainak a szolgáltatási szektor felé történő elmozdulása egyező irányú a gazdaságilag fejlett országokéval. Alapvető különbség viszont, hogy ott ez az átrendeződés a műszaki-technikai fejlődés, a munkatermelékenység növekedés és a szolgáltatások iránti fizetőképes kereslet fokozódásának következménye. Nálunk viszont az arányok azonos irányú változását

a termelés visszaesése, az egyes ágazatokban a műszaki-technikai korszerűsödés aggasztó elmaradása kísérte, amelyből kiragadott tényező-párok vizsgálata alapján többen a munkatermelékenység „örvendetes” növekedésére következtetnek.

24. táblázat

A foglalkoztatottak számának¹⁾ változása a nemzetgazdaság főbb ágazatcsoportjaiban (1992-2001)

Megnevezés	A foglalkoztatottak					
	létszáma, 1000 fő	megoszlása %	létszáma, 1000 fő	megoszlása %	létszáma 1000 fő	megoszlása %
	1992-ben		1997-ben		2001-ben	
Mezőgazdaság	460,1	11,3	287,8	7,9	239,4	6,2
Ipar, építőipar	1431,0	35,0	1207,9	33,5	1320,9	34,2
Termelő ágazatok	1891,1	46,4	1495,7	41,4	1560,3	40,4
Szolgáltatás	2191,6	53,6	2114,5	58,6	2299,2	59,6
Összesen	4082,7	100,0	3610,3	100,0	3859,5	100,0

¹⁾ A foglalkoztatottak nemzetgazdasági ágak, illetve foglalkoztatási viszony szerinti számának hosszabb távú, azonos tartalmú megfigyelése 1992-től, a hivatkozott forrás alapján lehetséges. Nem tartható tehát az 1990-2001 közötti elemzés követelménye.

Forrás: A munkaerő-felmérés regionális idősorai 1992-2000. KSH, 2000.

Időszaki Statisztikai Közlemények, 2001/12. KSH, 2002.

Az ország minden térségére jellemző a mezőgazdaság foglalkoztatási szerepvesztése, illetve az ipar és a szolgáltatások mérsékeltén növekvő munkaerő-lekötése. Az országos adatok a térségek eltérő adottságai és a termelés eltérő hagyományaitól függően jelentős különbséget takarnak. A foglalkoztatási arány különbségei az agrárágazat valamennyi régiót érintő visszaszorulása miatt, egyrészt kissé enyhültek (a szélsőértékek közötti eltérés 14,4%-pontról 13,1%-pontra csökkent). Másrészt pedig még mindig határozottan jelzik azok a területek, ahol a mezőgazdasági termelés a kedvező adottságok, a termelési hagyományok és a viszonylagos gazdasági előnyök miatt még napjainkban is jelentős. Ilyennek mondható az országos átlagot 1,5-2,5-szer meghaladó Dél-Alföld és a Dél-Dunántúl, valamint a megyéit tekintve rendkívül differenciált, mérsékeltén iparosodott Észak-Alföld. A tevékenység jellegéből adódóan a községekben élők mezőgazdasághoz való kötődése három-négyszerese a városokban megfigyelhetőnek.

25. táblázat

A munkaerő nemzetgazdasági ágak szerinti megoszlása régióként

Megnevezés	Mezőgazdaság	Ipar, építőipar	Szolgáltatás	Mezőgazdaság	Ipar, építőipar	Szolgáltatás
	1997			2000		
A munkaerő aránya, %						
Közép-Magyarország	2,2	27,8	70,0	1,7	27,1	71,2
Közép-Dunántúl	8,2	41,5	50,3	6,6	43,2	50,2
Nyugat-Dunántúl	7,2	39,7	53,1	6,2	41,1	52,7
Dél-Dunántúl	11,7	31,5	56,8	9,9	32,8	57,2
Észak-Magyarország	5,6	39,3	55,1	5,3	38,4	56,3
Észak-Alföld	12,3	32,6	55,1	8,7	33,8	57,5
Dél-Alföld	16,6	32,1	51,3	14,8	31,4	53,8
Ország összesen	7,9	33,5	58,6	6,5	33,7	59,7
EU-15	4,9	27,8	67,3	4,4	26,9	68,8

¹⁾ Ipar-építőipar együtt

Forrás: A munkaerő-felmérés regionális idősorai 1992-2000. KSH, 2000
Employment in Europe 2001, European Commission, Luxembourg 2001.

A foglalkoztatás nemzetgazdasági szerkezetének módosulása, amely hazánkban a gazdasági aktivitás jelentős visszaesése mellett következett be, a nemzetközi tendenciákkal azonos irányba mutat. A szolgáltatások foglalkoztatási aránya közel 9%-kal marad el az EU-tagországok átlagától (68,8%). Az ipar (26,9%) foglalkoztatási hányada 7%-kal, a mezőgazdaságé pedig alig 2%-kal haladja meg a mezőgazdasági foglalkoztatás unióra jellemző átlagos értékét (4,4%).

Az arányváltozások hatására kialakult foglalkoztatási szerkezet tehát, a kilencvenes évtizedben jelentősen közeledett az EU-tagországok átlagához, amely egyrészt a gazdasági szerkezet és teljesítmény örvendetes közeledését jelenti, másrészt viszont az uniós tagsággal együtt járó versenyhelyzet erősödését és az erre való felkészülés elodázhatatlan fontosságát hangsúlyozza. Ebben az összefüggésben különös mérlegelést igényel az agrárfoglalkoztatás vidékfejlesztéshez szorosan kapcsolódó megítélése. Az ágazat foglalkoztatási szerepét, munkaerőigényét ugyanis több tényező (a népsűrűség, a mezőgazdasági terület aránya, a földellátottság és a munkaerő-sűrűség) együttesen befolyásolja. Hiba lenne csupán a mezőgazdasági foglalkoztatottak arányából kiindulni, illetve ennek minél alacsonyabb értékét elérendőnek tekinteni. A magas népsűrűségű és alacsony agrárfoglalkoztatású országokban (Belgium, Hollandia, Egyesült Királyság) a mezőgazdasági munkaerő tényleges létszáma korántsem jelent elhanyagolható foglalkoztatási szerepet. Az adatok nemzetközi összehasonlításban jól szemléltetik, hogy az agrárfoglalkoztatás arányánál a földellátottság és a munkaerő-sűrűség tekintetében lényegesen közelebb állunk az EU-átlagához, amely mögött természetesen jelentős különbségek húzódnak meg. Hazánkban az agrárágazat nemzetgazdasági súlyának érdekeinkkel összehangolt megítéléséhez (viszonylagos szerepének megőrzéséhez), a termelés átlagosnál lényegesen jobb adottságai is érveket szolgáltatnak.

2.2.3. Az agrárfoglalkoztatás mértéke és jellemzői

A hagyományos formában, főállásban foglalkoztatott mezőgazdasági munkaerő létszáma 1992-2000 között csaknem megfeleződött (54,7%-ra esett vissza), amely 6,5% részesedésnek felel meg. Egy évvel később 2001-ben az ágazatban az 1992. évi létszámnak már csak 48%-a dolgozott, az agrárfoglalkoztatás „hivatalos” aránya pedig 6,2% volt. A mezőgazdaságból élő, illetve ahhoz a megélhetés, vagy annak kiegészítése révén, eltérő erősséggel kötődő népesség létszáma ezt az arányt jóval meghaladja. Azt, hogy pontosan mennyivel, a különböző tartalmú, adatbázisú statisztikák és foglalkoztatási formák definíciói miatt meglehetősen nehéz pontosan meghatározni.

A mezőgazdaság statisztikailag rendszeresen mért létszáma alapján megállapítható, hogy a munkavégzés valamennyi, jogviszony szerinti csoportjában csökkenés és az arányok átrendeződése figyelhető meg. Legszenbetűnőbb az alkalmazotti és a tagi jogviszony (kezdetben alig különböző arányú) helycseréje. Ez a szövetkezetek kezdetben szerényebb, majd agrárpolitikai szándékokkal is katalizált gazdasági társasággá alakulásának következménye. A mezőgazdasági foglalkoztatottak körében az alkalmazottak részaránya megközelíti a 60%-ot (56,5%), miközben a szövetkezeti tagoké – korábbi létszámuk töredékére történő apadása mellett – mindössze 9,4%.

26. táblázat

A foglalkoztatottság alakulása a mezőgazdaságban

Év	A mezőgazdasági foglalkoztatottak								
	száma össze- sen, 1000 fő	ebből:							
		alkalmazott		szövetkezet tagja		vállalkozó		segítő családtag	
		1000 fő	%	1000 fő	%	1000 fő	%	1000 fő	%
1992	460,1	193,4	42,0	176,0	38,2	69,5	15,1	18,9	4,1
1993	349,4	172,7	49,4	101,6	29,1	53,7	15,4	15,9	4,5
1994	327,6	167,0	50,9	80,7	24,6	55,2	16,8	13,8	4,2
1995	295,1	150,1	50,8	66,4	22,5	53,6	18,2	13,1	4,4
1996	302,4	162,0	53,6	60,3	19,9	59,0	19,5	12,9	4,3
1997	287,8	152,2	43,5	50,9	17,7	60,6	21,0	14,5	5,0
1998	278,8	158,6	56,9	42,3	15,2	57,2	20,5	13,1	4,7
1999	270,4	151,7	56,1	34,5	12,8	65,2	24,1	12,2	4,5
2000	251,7	144,1	57,2	29,2	11,6	62,9	25,0	10,0	4,0
2001	239,4	135,3	56,5	22,5	9,4	66,6	27,8	9,7	4,4
Változás mértéke ¹⁾	52,0	–	69,9	–	12,8	–	95,3	–	51,3

¹⁾ A változás értéke %-ban a megfelelő adatok két szélső éve közötti változás mértékét mutatja, az összes mezőgazdasági foglalkoztatott kivételével az index 2000:1992=100%

Forrás: KSH

A főállású mezőgazdasági munkaerő létszámának többszörösét teszik ki azok, akik nem főállásban, nem teljes munkaidőben, különböző indíttatásból és céllal foglalkoznak mezőgazdasági termeléssel. Az ÁMÖ 2000 adatai szerint a gazdaság

méretű és az azt meghaladó egyéni gazdaságokban közel kétfélmillió fő végzett rövidebb-hosszabb ideig mezőgazdasági munkát, akiknek összes népességben belüli aránya országosan, 20,3%-ra tehető. Ez az arány kismértékben növekszik (23,7%), ha az aktív korú, tehát 15 éven felüli népesség számához viszonyítjuk az ugyanezen korosztályhoz tartozó mezőgazdasággal foglalkozók számát.

27. táblázat

Az aktív korú összes és a mezőgazdasággal foglalkozó népesség korösszetétele régiók és megyék szerint (2000)

Megnevezés	Aktív korú népesség						A mezőgazdasággal foglalkozók aránya, %
	összesen, fő	ebből:		mezőgazdasággal foglalkozó népesség*, fő	ebből:		
		15-59	60- éves, %		15-59	60- éves, %	
Közép-Magyarország	2403185	76,3	23,7	158387	70,5	29,5	6,6
Közép-Dunántúl	914718	77,9	22,1	188173	71,1	28,9	20,6
Nyugat-Dunántúl	823370	76,4	23,6	222595	69,3	30,7	27,0
Dél-Dunántúl	808417	76,0	24,0	259134	71,0	29,0	32,1
Észak-Magyarország	1037605	75,3	24,7	287772	69,4	30,6	27,7
Észak-Alföld	1226118	77,2	22,8	450486	72,5	27,5	36,7
Dél-Alföld	1112568	75,0	25,0	409226	70,9	29,1	36,8
Összesen	8325981	76,3	23,7	1975773	70,9	29,1	23,7

* nem alkalmazott

Forrás: Az egyéni gazdaságok munkaerő felhasználása 2000, KSH Budapest 2001

A mezőgazdasággal foglalkozó népesség arányaiban – valamennyi térséget figyelembe véve – 5,5-szeres különbség figyelhető meg a régiók között. Legtöbben a Dél-Alföldön és a Dél-Dunántúlon, valamint az Észak-Alföldön kötődnek különböző erősséggel a mezőgazdasághoz. Az előbbi két esetben a motiváció a termelés kedvező adottságaiból, hagyományyaiból ered, míg a harmadik régióban a kritikus foglalkoztatási helyzet, a munkahelyek hiánya említhető elsődleges okként. A mezőgazdasági termelés népességszámmal mért jelentősége a gazdaságilag konszolidáltabb nyugati országrészben 20% körüli, míg a főváros és a vidéki nagyvárosok környezetében mindinkább visszaszorul.

A 958,5 ezer egyéni gazdaság túlnyomó többségét (97,9%-át) egy háztartás működteti. A háztartások közel egyötöde (18,9%-a) egyetlen, a felmérés tapasztalatai szerint többnyire idős személyből áll. A több háztartást összefogó gazdaságok aránya elenyésző (1,9%). Az egyéni gazdaságok háztartások és személyek szerinti összetételében lényeges területi különbségek nem mutatkoznak.

2.2.4. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak minőségi jellemzői

A nemzetközi tendenciákkal megegyezően hazánkban is megfigyelhető az agrárágazatban foglalkoztatottak előregedése, sőt a népszámlálás legújabb adatai a

folyamat erősödését jelzik. A évtizedben 13 százalékpontos növekedést mutatva a középkorú és az idősödő korosztályokhoz tartozik a mezőgazdasági munkaerő 59%-a. A foglalkoztatottak egynegyede 50 éven felüli és gyarapszik a 40-49 évesek korosztálya is. A „fiatalodás” tartalékai pedig nem látszanak. A legfiatalabbak mezőgazdasághoz való kötődése – más ágazatcsoportokhoz viszonyítva is – a legalacsonyabb (17,9%). Az agrárágazat korösszetétele tehát a legkedvezőtlenebb, amelynek hátránya a fiatal korosztályok arányának mintegy 10 százalékpontos elmaradásában és az idősebbek más ágazatcsoportokat 8-9%-kal meghaladó foglalkoztatási részesedésében, a tendencia tartósságában jut kifejezésre.

28. táblázat

A munkaerő korcsoportok szerinti összetétele (1990-2001)

Kor-csoportok	A munkaerő ¹⁾ korösszetétel szerinti megoszlása, %								
	Mezőgazdaság			Ipar			Nemzetgazdaság		
	1990	1996	2001	1990	1996	2001	1990	1996	2001
14-29 év	23,5	21,8	17,9	28,2	29,7	28,4	27,2	28,5	26,6
30-39 év	31,0	25,9	23,1	30,9	25,1	24,4	31,4	26,3	25,1
40-49 év	27,2	35,1	34,0	26,5	32,7	30,1	26,9	32,3	29,8
50-X év	18,3	17,2	25,0	14,4	12,4	17,1	14,4	12,9	18,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

¹⁾ A korösszetétel szerinti megoszlás az első két időpontban az aktív keresők, 2001-ben pedig a foglalkoztatottak létszáma szerint számolva

Forrás: A foglalkoztatottság alakulása, 1980-1996, Mikrocenzus, 1996, KSH, Budapest, 1997
Népszámlálás 2001 2. Részletes adatok a képviselői minta alapján KSH, 2001

A fentiekől eltérően egyértelműen pozitív változás következett be a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkaerő iskolai végzettség szerinti összetételében. 1990-ben a mezőgazdaságban dolgozók több mint felének (55,3%-nak) csupán általános iskolai végzettsége volt. Ez az arány 1996-ban 42,4%-ra, 2001-ben a foglalkoztatottak alig több mint egyharmadára csökkent. Jelenleg a foglalkoztatottak közel 60%-a középfokú végzettséggel rendelkezik és 1990-hez mérten (5,5%) közel másfélszeresére nőtt a felsőfokú végzettségű szakemberek aránya (7,7%).

29. táblázat

A munkaerő iskolai végzettség szerinti összetétele (1990-2001)*

Iskolai végzettség	A munkaerő iskolai végzettség szerinti megoszlása, %								
	Mezőgazdaság			Ipar			Nemzetgazdaság		
	1990	1996	2001	1990	1996	2001	1990	1996	2001
Általános iskola	55,3	42,4	34,0	42,3	25,1	19,5	38,6	21,3	15,4
Középiskola	39,2	50,4	58,2	51,2	66,4	71,2	49,2	61,6	65,0
Felsőfokú iskola	5,5	7,2	7,7	6,5	8,5	9,2	12,3	16,8	19,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*Az iskolai végzettség szerinti megoszlás az első két időpontban az aktív keresők, 2001-ben pedig a foglalkoztatottak összetételét tükrözi.

Forrás: A foglalkoztatottság alakulása, 1980-1996, Mikrocenzus, 1996, KSH, Budapest, 1997
Népszámlálás 2001 2. Részletes adatok a képviselői minta alapján KSH, 2001

Az agrárágazatban dolgozók képzettségi szerkezetét az ipar, illetve a nemzetgazdaság átlagos értékeivel összevetve azonban a fejlődéssel korántsem lehetünk elégedettek. A mezőgazdaságban változatlanul nagyon magas, a foglalkoztatottak egyharmadát kitevő az alacsony végzettségű munkaerő aránya, amely 1,7-2,2-szerese az iparban és a gazdaság egészében megfigyelhetőnek. A középfokú végzettségük terén 10-20%-os elmaradás még mindig van az agrárágazat hátrányára. A mezőgazdaságban felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya került legközelebb az ipar hasonló mutatójához, a szakemberek területi eloszlása viszont jóval kedvezőtlenebb. A nemzetgazdasági átlag fölénye a magasan kvalifikált munkaerő 20% körüli arányát illetően a szolgáltató szektor sajátosságaiból adódik.

Az ágazat munkaerejének országos átlagnál kedvezőtlenebb összetétele arra utal, hogy a munka jellege, a falvakhoz való kötődés, az ágazat alacsony eltartó és jövedelemtermelő képessége nem túlzottan vonzó a fiatalok körében. Ez a sajátosság a megváltozott körülményekhez és az EU követelményeihez való alkalmazkodás egyik korlátozó tényezője. Figyelmeztető tény az is, hogy a képzettség színvonalának emelkedése a mezőgazdaság szervezeti és tulajdoni átalakulásával együtt járó, erőteljes munkaerő-kibocsátással függ össze. Az átalakult gazdálkodó szervezetek legkorábban a képzetlen dolgozóiktól váltak meg, amely már önmagában is a képzettségi szint emelkedését idézte elő.

Az egyéni gazdaságokban tevékenykedők minőségi jellemzői a fentiekhez hasonlóan, ugyancsak kedvezőtlenek. A mezőgazdasági tevékenységet végzők csaknem fele (47,9%-a) 50 éven felüli. Az idősebbekkel közel azonos létszámú másik három korosztály megoszlása a fiatalok (30 év alattiak) igen alacsony (17,5%-os) jelenlétét mutatja. A legidősebb (60 éven felüli) korosztály részvétele a mezőgazdasági munkavégzésben 1,7-szer haladja meg a legfiatalabbakét. A gazdálkodási cél némileg módosítja a termelésben résztvevők korstruktúráját. Az árutermelés felé haladva a fiatalabb korosztályok felé „billen a mérleg”. Az árutermeléssel foglalkozó gazdaságokra a fiatalabb korcsoportok 60 évnél idősebbekét csaknem kétszeresen meghaladó aránya jellemző.

Az iskolai végzettség tekintetében az egyéni gazdaságokban tevékenykedőkről megállapítható, hogy döntő többségük (92%-uk) nem szakirányú (nem mezőgazdasági), alap- és középfokú végzettséggel rendelkezik. A felsőfokú képesítésük aránya mindössze 6% körüli. Az árutermelés felé haladva javul a képzettség átlagos szintje.

Nyugtalanítóbb kép rajzolódik ki a mezőgazdasági végzettség terén, amely pedig az uniós támogatások elnyerésének egyik fontos ágazati követelménye. A mezőgazdasági képzettség hiánya több éves szakmai gyakorlattal helyettesíthető ugyan, amely a gazdálkodók idősebb korosztályának gazdálkodásból való kikerülése és a fiatalok távolmaradása miatt egyre nehezebben oldható meg. Az egyéni gazdaságokban dolgozók 94,2%-ának egyáltalán nincs (38,8%), vagy csupán alacsonyfokú mezőgazdasági végzettsége (55,4%) van. Ez utóbbi szint is többnyire a hosszabb idejű termelési gyakorlat végzettségként történő elismerését jelenti. Közép-, illetve felsőfokú szakirányú végzettséggel a termelők mindössze 5,5%-a rendelkezik. A szakképzett munkaerő részvételi hányada az árutermelői profil erősödésével fokozódik.

2.2.5. A mezőgazdasági dolgozók kereseti viszonyai

Az elmúlt évtizedben a munkavállalók jövedelempozíciói jelentősen romlottak. A bérből és fizetésből élők keresetének reálértéke 1990-2000 között – két jól elkülöníthető szakaszban – 26%-kal mérséklődött. A reálkeresetek 1996-ig jelentősen csökkentek, majd a gazdasági konszolidáció jeleként lassuló ütemben növekedni kezdtek. Ennek hatására a keresetek reálértéke 2000-ben 13%-kal haladta meg a négy évvel korábbi szintet.

Ez a nemzetgazdasági ágak többségére jellemző tendencia néhány ágazatban, így a mezőgazdaságban sem valósult meg. A nettó keresetek emelkedése ugyanis nem érte el a fogyasztói árak növekedését, amely a mezőgazdasági keresetek reálértékének folyamatos csökkenéséhez vezetett.

A mezőgazdaság hátrányára folytatódott tehát a jövedelemdiszparitás, amelynek kialakulásában és még mindig tartó növekedésében az előbb említett tényezőkön túl, szerepet játszik a mezőgazdasági tevékenység „rangjának” hagyományosan kedvezőtlenebb megítélése, a foglalkoztatottak alacsonyabb képzettségi szintje, a döntéshozók által is számításba vett kiegészítő jövedelemszerzés lehetősége és nem utolsósorban az ágazat rendkívül alacsony jövedelmezősége.

Csupán az 1980-as évek végén beszélhettünk rövid ideig az ágazatok közötti jövedelmek viszonylagos kiegyenlítetttségéről, amelyet a mezőgazdaságban dolgozók jelentős többlet-munkával, többletmunkaidő teljesítésével értek el. Ezt követően az agrárágazat hátrányára nőtt és állandósult a jövedelem-diszparitás. A kiegészítő jövedelemszerzés hagyományos, integrált formái és lehetőségei (háztáji és kisegítő gazdaságok) erőteljesen beszűkültek. A mezőgazdasági dolgozókon túl ez kedvezőtlenül érintette a vidéki településeken élő, de más nemzetgazdasági

ágakban foglalkoztatott lakosságot is. Lényegében megszűntek, illetve egyre keskenyebb mezsgyén mozognak azok a lehetőségek, amelyek a jövedelem kiegészítés szempontjából szóba jöhetnek. Mindinkább terjednek az elsődlegesen önellátást szolgáló, komolyabb gazdasági háttér nélkül működő megoldások, amelyek – különösen a foglalkoztatási krízishelyzetben lévő térségekben – a rendkívül alacsony színvonalú megélhetés fő forrásává is válhatnak.

A jövedelem-diszparitás 1990-2001 közötti országos adataiból kitűnik, hogy az 1990-es évtizedben a mezőgazdasági bruttó átlagkeresetek 20-35%-kal maradtak el az ipar és a gazdasági ágak átlagától.

A személyi jövedelemadó progresszivitása miatt a nettó keresetekben ennél kisebb, 15-30%-os lemaradás figyelhető meg. „Forintosítva” ez azt jelenti, hogy 2000-ben a mezőgazdasági dolgozók bruttó keresete 28000-31000 forinttal volt alacsonyabb az ipar és a gazdasági ágak átlagánál és 15000-16000 forinttal kevesebb a nettó átlagkereseténél. A mezőgazdaság hátrányát növelő különbségek a kilencvenes évtizedben tehát erősödtek. Az átlagkereset 1990-ben kimutatható 2200 Ft-os (nettóban 1200 Ft-os) különbsége az évtized végére, 10-szeresre nőtt, ami a forint értékvesztését figyelembe véve is jelentős.

A mezőgazdasági keresetek 1990-2000 közötti években más ágazatcsoportoktól rendre elmaradó, növekvő különbségei az évenkénti keresetgyarapodás a nemzetgazdasági és az ipari átlagnál is alacsonyabb üteméből adódnak.

30. táblázat

A mezőgazdaságban dolgozók bruttó és nettó keresete a nemzetgazdaság más ágazatcsoportjaihoz viszonyítva

Megnevezés	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2001
Bruttó átlagkereset (Ft/fő/hó)							
- a mezőgazdaságban	11268	15317	24609	34992	48520	59246	78831
- az iparban	13700	22038	33422	50223	71533	91108	106159
- a gazdasági ágak átlagában	13446	22294	33309	47491	68718	87645	108420
<i>A mezőgazdasági bruttó kereset</i>							
- az ipari kereset %-ában	82,2	69,5	73,6	69,7	67,8	65,0	68,6
- a gazdasági ágak átlagának %-ában	83,8	68,7	73,9	73,7	70,6	67,6	69,0
Nettó átlagkereset (Ft/fő/hó)							
- a mezőgazdaságban	8817	11710	18236	24809	34938	40774	45553
- az iparban	10273	15495	23078	32402	47125	57560	62364
- a gazdasági ágak átlagában	10108	15628	23049	31086	45675	55785	61309
<i>A mezőgazdasági nettó kereset</i>							
- az ipari kereset %-ában	85,8	75,6	79,0	76,6	74,1	70,8	73,0
- a gazdasági ágak átlagának %-ában	87,2	74,9	79,1	79,8	76,5	73,1	74,3

Forrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1999. KSH, 2000;
Magyar Statisztikai Évkönyv. KSH, megfelelő kötetei;
Magyar Statisztikai Zsebkönyv 2000. KSH 2001;
Létszám és kereset a nemzetgazdaságban 2001. január-június. KSH 2001

A minimálbérek 25500 Ft-ról 2001. január 1-től 40000 Ft-ra történő emelése természetesen nem csökkentette látványosan az ágazatok közötti keresetkülönbségeket. Nem lebecsülendő viszont, hogy az előző év hasonló időszakához képest 2001-ben a mezőgazdasági keresetek hátránya – a bruttó és a nettó összegek esetében egyaránt – 2-3 százalékponttal mérséklődött. Így az agrárágazatban dolgozók bruttó átlagkeresete a gazdasági átlag több mint kétharmadát (69,0%-át), a nettó kereseteknek pedig háromnegyedét érte el.

A mezőgazdasági keresetek növekedése a kilencvenes évek mindegyikében alatta maradt a nemzetgazdaság és az ipari ágak átlagában megfigyelhetőnek. 2001-ben viszont fordított helyzet állt elő. Nemzetgazdasági átlagban a bruttó keresetek 17%-os, az ipariak 15%-os növekedését a mezőgazdaságban mért 20%-os érték – az eddigiektől eltérően, most először – felülmúlta.

3. A mezőgazdaság szerepe a nemzetgazdaságban, részesedési arányok és abszolút számok

3.1. A mezőgazdaság helye a nemzetgazdaságban

A mezőgazdaság a nemzetgazdaság egyik meghatározó ágazata volt az elmúlt időszakban, és bár szerepe csökkenő, – ez természetes velejárója a társadalmi-gazdasági fejlődésnek – jelentősége nem vitatható el. Ez a jelentőség nem csak gazdasági területen érvényes, hanem társadalmi, szociológiai és politikai vonatkozásban is. Mindezt nem lehet figyelmen kívül hagyni az ágazat megítélésekor. Ugyanakkor óvatosan kell bánni azokkal az agrárius véleményekkel is, amelyek az ágazatnak – húzó szerepet – szánnak a magyar nemzetgazdaságban. Tudomásul kell venni, hogy az agrárium egy fejlett – vagy közepesen fejlett – gazdaságú társadalomban már soha nem lehet „húzó ágazat”. Lehet viszont sikerágazat! Meggyőződésünk, hogy a magyar agrárgazdaságban erre kell törekedni és okos, kiegyensúlyozott agrárirányítással és politikával ennek elérését kell célként kitűzni.

A GDP termelésben a mezőgazdaság aránya az 1990-es években fokozatosan csökkent, 2001-ben 3,9%-ot tett ki. Az idősoros összehasonlításokkal kapcsolatban azonban fontos megjegyezni, hogy 1991, 1992-ben a nagyüzemek alaptervékenységen kívüli tevékenységei nagyrészt önállósultak, más szervezeti keretek között végezték tovább munkájukat, „kikerültek” az ágazatból, a statisztikai osztályozásban is „revízió” történt. Ennek egyik látványos megnyilvánulása, hogy míg 1990-ben a mezőgazdaság részaránya a GDP termelésben még 12,5% volt, addig 1991-ben ez a mutató már nem érte el a 8%-ot. Ez az arány folyamatosan csökkent az évtized folyamán. A mezőgazdasági eredmények romlása mellett nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a nemzetgazdaság más szektorai – főként a külföldi tőkebefektetések hatására – jelentősen bővítették termelésüket.

Az elmúlt évtizedekben politikai viták tárgya is volt a mezőgazdaság, az élelmiszeripar, illetve az „agrobiznisz” részesedése az előállított GDP-ből. Mértékadó számítások azt mutatják, hogy a mezőgazdaság – már említett – mintegy 4%-os GDP részaránya mellett, az élelmiszeripar további 3-4%-os részarányal bír, de ha az egyéb kapcsolódó iparágakat, szállítást, stb., is figyelembe vesszük, akkor 12-15% „agrobiznisz” részesedést lehet meghatározni a GDP előállításban.

A mezőgazdaság részaránya a fogyasztásból – a 2000. és 2001. évek kivételével – folyamatosan csökkent, de közel sem olyan meredek ütemben, mint a GDP termelésben. Ezt pozitívan is értékelhetnénk, amennyiben egy növekvő összes fogyasztáson belül következett volna be az élelmiszerfogyasztás aránycsökkenése. Sajnos azonban nem erről van szó, hanem az élelmiszerfogyasztás tényleges mennyiségének visszaeséséről, ami az életszínvonal kilencvenes évek végéig tartó romlásából adódott. Az élelmiszerfogyasztásról publikáló egyes szakértők mintegy 30%-os nominális fogyasztás-visszaesésről írnak. Véleményünk szerint azonban ez

túlzott, nem a fogyasztás, hanem a kiskereskedelmi élelmiszerforgalom esett vissza az említett mértékben. Tartunk tőle, hogy az élelmiszerkereskedelemben is egyre nagyobb teret nyert az elmúlt évtized első felében a szürke és a fekete gazdaság, valamint, hogy a növekvő saját termelésű fogyasztási hányadot a hivatalos statisztika nem tudta valós súlyának megfelelően megjeleníteni.

A vizsgált időszakban a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeknek az összes exportból való részesedése is jelentősen visszaesett. A kilencvenes évek elején még 25-26 százalékpont volt a részarány, az évtized végén azonban már csak 8-9%. Ez az arány azonban még így is nagyobb, mint a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat és az élelmiszeripar GDP-ből való részesedése. A külkereskedelmi forgalom egyenlege – részben az inflációs hatások miatt is – az 1999. esztendő kivéve folyamatosan emelkedett, értéke 1998-ban és 2000-ben (az ágazati jellegű alapuló termékcsoportok szerint számítva) már meghaladta a 300 milliárd Ft-ot, 2001-ben pedig 375 milliárd Ft-ot ért el. A termelő ágazatok közül az agrárágazat az egyetlen, amely tartósan pozitív egyenlegével javította az ország fizetési mérlegét.

A mezőgazdaság, az erdőgazdálkodás és a halászat gazdasági szervezeteinek beruházásai 90 milliárd forintot tettek ki 2001-ben, 16,1%-kal többet, mint az előző évben. A nemzetgazdaság összes beruházásából az ágazat 3,0%-kal részesedett. (Az 1980-1989-es időszakban a korabeli osztályozás szerint az összes beruházás 10-11%-a került a mezőgazdaságba.)

A mezőgazdaság nemzetgazdaságban elfoglalt helyzetének vázlatos bemutatása során végül a foglalkoztatásban játszott szerepről kell szót ejteni. Az időszak elején – 1990-ben – az ágazat meghatározó szerepet játszott – különösen a vidéki – foglalkoztatásban. A nemzetgazdaságban foglalkoztatottak 17,0%-át az ágazat adta. A vizsgált időszak végére ez az arány 6,2%-ra csökkent. Döntően ez az oka a falvakat sújtó – az ország egyes régióiban szinte elviselhetetlen – munkanélküliségnek.

31. táblázat

**A mezőgazdaság aránya a nemzetgazdaságban
folyó áron számolva**

Év	A mezőgazdaság részaránya					A külkeres- kedelmi forgalom egyenlege, milliárd Ft
	A GDP- terme- lésben	A fogyaszt- ásban	Az exportban*	A beruhá- zásban	A foglal- koztatott- ságban	
	%					
1990	12,5	37,0	23,1	8,7	17,0	98,0
1991	7,8**	31,9	25,1	4,3	15,2	142,2
1992	6,5	31,0	26,0	2,9	13,0	150,7
1993	5,8	28,7	23,4	3,1	9,3	106,5
1994	6,0	28,7	22,7	2,9	8,7	111,9
1995	5,9**	28,4	23,6	2,9	8,9	227,6
1996	5,8	27,3	21,6	3,4	8,3	244,7
1997	5,2	26,9	15,5	3,6	7,9	295,6
1998	4,9	26,5	12,4	3,6	7,5	314,7
1999	4,2	26,2	9,6	3,3	7,1	273,3
2000	3,7	29,2	8,4	2,7	6,9	302,2
2001	3,9	30,8	8,7	3,0	6,2	374,8

* Az ágazati jellegű alapuló termékcsoportok szerint.

** Módszertani változás.

Forrás: KSH

3.2. Beruházás

A mezőgazdaság nyolcvanas évek elejétől sokasodó válságjelenségei a társadalmi-gazdasági rendszerváltás agrárgazdaságot ért hatásaival elegyedve a termelés drasztikus visszaesését okozták. Ugyanakkor a stratégiai célok egyre sürgetőbbé teszik az ágazat helyzetének stabilizálását, sőt növekedési pályára állítását, amelynek legnagyobb korlátja az alacsony színvonalú technikai felszereltség. Az ennek javítását lehetővé tevő beruházások a hatékonyság javításának, a versenyképesség növelésének fontos eszközei.

A magyar mezőgazdaság a vizsgált időszak kezdetét jelentő kilencvenes évek elejére korábbi önmagához és a környező országokhoz viszonyítva, viszonylag magas eszközellátottságot ért el, és nem kis részben ennek köszönhető eredményeit.

Az ágazat 1987-ben érte el a legmagasabb beruházási értéket (37,5 milliárd forint). A vizsgált időszak indító évére – 1990-re – ez az érték már 26 milliárd forintra esett vissza. Az évtized elején évről évre egyre meredekebben csökkent a beruházási teljesítés és 1992-ben (folyó áron) már csupán 16 milliárd forint volt. Az azóta eltelt években folyó áron folyamatosan – és meredeken – emelkedett az ágazat beruházása és 2001-ben már megközelítette a 90 milliárd forintot.

A tényleges beruházási teljesítmény idősoros alakulásáról azonban csak a beruházások változatlan áron számított értékének elemzése alapján lehet képet nyerni. Ennek alapján megállapítható, hogy a tényleges beruházási teljesítés 1992 és 1995 között csupán 41-44%-a volt az 1990. évinek. Innentől kezdődően azonban volumenében is növekedett évről-évre az ágazat beruházása. 1998-ban már csaknem a duplája volt az időszak eleji értéknek, de a volumennövekedés 1999-ben megtorpant, ezért a beruházások értéke még 2001-ben sem érte el a bázisidőszak adatát.

Az ágazat relatív térvesztését jelzi a nemzetgazdaság beruházásaiból való részesedésének alakulása. Míg a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején ez az arány még közelítette a 10%-ot, addig 1992-ben és 1993-ban már csak 3% körül alakult, és azóta bár növekedett, nem tudta meghaladni a 3,6%-ot. A mezőgazdasági beruházások az elmúlt évtizedben tehát összességében devalválódtak az ágazat nemzetgazdasági jelentőségéhez viszonyítva, s ezzel veszélyes ösvényt nyitottak a versenyképesség romlása felé.

A mezőgazdasági beruházások pénzügyi teljesítésének forrásösszetétele is jelentősen átalakult az elmúlt évtized során. Szembetűnő a beruházásokra fordítható saját források nagyságrendi csökkenése. Míg a nyolcvanas években rendre 70 – sőt néhány évben 80% felett volt a saját forrás aránya, 1992-től kezdődően nem érte el az 50%-ot. Ez a kedvezőtlen tendencia összefügg az ágazat jövedelemtermelő képességének romlásával, az aszályos évekkel és az átalakulási időszak többletterheivel.

Az elmúlt egy évtizedet felölelő időszak agrárberuházásainak tendenciái egy dolgot meggyőzően alátámasztanak: a piac és rendszerváltás legnagyobb vesztese az agrárágazat. Ez a helyzet részben az agrárgazdaság szempontjából kedvezőtlen piaci erőviszonyok következtében állott elő, másrészt azonban annak az erőtlen, következtlen agrárpolitikának a számlájára írandó, amely egymást kioltó célokat vállalt föl, azokat vargabetűkkel igyekezett megvalósítani. Jórészt ezzel függ össze, hogy mintegy 600-700 milliárd forintos fejlesztés nem valósult meg, hogy az agrárgazdaság nehezen áttörhető, mélybe tartó spirális pályára tévedt: a fejlesztések, sőt a pótlások elmaradása miatt gyengült a piaci alkalmazkodóképesség; romlottak a hatékonyság és általában a versenyképesség naturáliákban mért és közgazdasági mutatói; elapadtak a jövedelemforrások; s mindez alkalmas elvi alapul szolgált az állami támogatások „elinflálásához”.

32. táblázat

**A mezőgazdaság-, vad- és erdőgazdálkodás, valamint a halászat
beruházásainak alakulása**

Év	A beruházások értéke			
	Folyó áron millió Ft	Árindexe Előző év=100	1990. évi változatlan áron millió Ft	Volumenindexe Előző év=100
Mezőgazdaság, erdő- és vadgazdálkodás				
1990	26396		26396	
1991	21117	128,0	16498	62,5
1992	16200	118,6	10671	64,7
1993	19686	115,1	11266	105,6
1994	24476	120,6	11615	103,1
1995	29608	125,4	11205	96,5
1996	46134	121,5	14369	128,2
1997	61462	116,8	16390	114,1
1998	76677	110,9	18437	112,5
1999	79388	107,3	17791	96,5
2000	76759	108,3	15883	89,3
2001 ⁺	89473	106,5	17384	109,5
Összesen	567376		187905	
Halászat				
1990	52		52	
1991	73	117,2	62	118,9
1992	59	126,1	43	68,4
1993	85	116,8	49	115,5
1994	114	116,6	57	115,0
1995	291	119,1	121	214,3
1996	67	121,5	23	18,9
1997	371	116,9	109	473,7
1998	842	110,5	224	205,4
1999	720	109,1	175	78,4
2000	961	108,4	216	123,1
2001 ⁺	798	107,9	166	77,0
Összesen	4433		1298	
Mindösszesen	571809		189203	

Megjegyzés: A gazdasági szervezetek adatai; 1995-től tartalmazza a le nem vonható ÁFA összegét.
+/ Előzetes adatok.

Forrás: KSH

33. táblázat

**A mezőgazdaság beruházásának aránya a nemzetgazdaság
beruházásaiból és a GDP-ből**

	(folyó áron, %)											
Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Beruházás	8,7	4,3	2,9	3,1	2,9	2,9	3,4	3,6	3,6	3,3	2,7	3,0
GDP	12,5	7,8	6,5	5,8	6,0	5,9	5,8	5,2	4,9	4,2	3,7	3,9

Forrás: KSH

34. táblázat

A mezőgazdasági beruházások megoszlása a beruházások anyagi-műszaki összetétele szerint

(folyó árak alapján,%)

Évek	Épület	Gép	Egyéb
1991	34,0	46,1	19,9
1992	36,0	44,8	19,3
1993	34,2	48,5	17,3
1994	30,5	51,8	17,7
1995	33,8	58,0	8,3
1996	34,1	57,0	8,9
1997	36,8	55,7	7,5
1998	37,9	55,1	7,0
1999	33,8	47,9	18,2
2000	35,0	45,0	20,1
2001 ⁺	22,2	42,5	35,3

Megjegyzés: A gazdasági szervezetek adatai.

+/- Előzetes adatok.

Forrás: KSH

3.3. A magyar agrár-külkereskedelem alakulása⁵

Az agrár-külkereskedelem fontosságát több szempontból indokolt vizsgálni. Ezek közül a legfontosabb, hogy Magyarország nyitott gazdaság, amely igen magas arányban vesz részt a nemzetközi árucseré-forgalomban. Ezt jellemzi, hogy a 2001. évi GDP-nek 1,23-szorosa volt a teljes külkereskedelmi forgalom, azaz az export és az import együttes értéke.

A másik fontos szempont, hogy a külkereskedelmi forgalmon belül az agrárágazat mekkora arányban részesedik. A mezőgazdaság és élelmiszeripar aránya a teljes külkereskedelmen belül csökkenő.

⁵ E fejezetben az agrár-külkereskedelem adataiként a HS nomenklatúra 01-24 árucsoportjainak adatai szerepelnek. Ez a tartalmi eltérés mutatkozik meg a 31. és a 36. táblázat adatai között. (Előbbinek bővebb a tartalma.)

35. táblázat
A mezőgazdaság és élelmiszeripar (M+É)¹⁾ részesedése a teljes magyar külkereskedelmi forgalomból, milliárd Ft (folyó áron, határparitáson)

Év	Export			Import			Egyenleg		
	Összesen	Ebből: M+É	M+É arány %	Összesen	Ebből: M+É	M+É arány %	Összesen	Ebből: M+É	Össz. M+É nélkül
1990	603636	150551	24,9	544921	46454	8,5	58715	104097	-45382
1991	764274	200333	26,2	855643	49511	5,8	-91369	150822	-242191
1992	843566	209105	24,8	878503	52553	6,0	-34937	156552	-191489
1993	819915	183400	22,4	1162491	74044	6,4	-342576	109356	-451932
1994	1128695	244353	21,6	1537002	111881	7,3	-408307	132472	-540779
1995	1621991	368826	22,7	1936387	122271	6,3	-314396	246555	-560951
1996	2001654	420017	21,0	2468050	143171	5,8	-466396	276846	-743242
1996 ²⁾	2392273	420017	17,6	2763879	143171	5,2	-371606	276846	-648452
1997	3566839	535374	15,0	3961164	203033	5,1	-394325	332341	-726666
1998	4934502	594666	12,1	5511511	256444	4,7	-577009	338222	-915231
1999	5938525	549073	9,2	6645562	235205	3,5	-707037	313868	-1020905
2000	7942804	637024	8,0	9064022	286668	3,2	-1121218	350356	-1471574
2001	8748170	656200	7,5	9665060	281400	2,9	- 916900	374800	-1291700

Megjegyzések:

¹⁾ A mezőgazdaság és élelmiszeripar adatai 1990-re vonatkozóan a KSH által SITC nomenklatúrában közölt adatai alapján saját számítások eredménye, 1991-től a HS 01.-24. árucsoportok összesített adatai. (A kétféle adat makrogazdasági számításokhoz alkalmas módon közel azonos tartalmat takar. Az eltérés 2000. év vonatkozásában mindössze 1,6%, ennyivel magasabb a SITC szerinti adat.)

²⁾ Az 1996. év adatait a KSH két különféle metodikával számítva közli: az első adatsor nem tartalmazza, a második tartalmazza a vám szabadterületek forgalmát. Az agrárgazdaság termékei elenyésző mértékben szerepelnek vám szabadterületi forgalomban. Azt ugyanis döntően gépipari termékek teszik ki.

Forrás: KSH, AKII adatbázis, saját számítás

A nyolcvanas évtized második felében 22-23% körül stabilizálódott az az arány, amit az élelmiszergazdaság a teljes nemzetgazdasági exportból képviselt. Ez az arány 1991-ig még növekedett is, és meghaladta a 25%-ot. Ezt követően egészen csekély eltérést leszámítva folyamatosan és drasztikusan csökkent az ágazat exportban képviselt aránya: 2001-ben már mindössze 7,5% volt. (HS 01-24 árucsoportjainak adatai.) Ebben számos tényező játszott szerepet, egyrészt magának az agrárexportnak a csökkenése, amely 1996-tól kezdve kisebb-nagyobb ingadozásokkal volt tapasztalható, másrészt a teljes magyar kivitel dinamikus növekedése.

Az ágazat exportjának csökkenése 1997-ben gyorsult fel, miközben a teljes nemzetgazdasági kivitel dinamikusán növekedett. (A nemzetgazdasági kivitel növekedése 1994-től folyamatos, töretlen volt és ebben főként a gépipari kivitel rohamos emelkedése játszott szerepet, különösen a külföldi tőke hatásainak következtében.) Ugyanakkor egy módszertani (statisztikai számbavételi) ok is közrejátszott ebben az aránycsökkenésben: szemben a korábbi gyakorlattal, 1996-tól a KSH az exportot a vámszabadterületek exportforgalmával együttesen közli. Az agrárgazdaság termékei elenyésző mértékben szerepelnek vámszabadterületi forgalomban, azt ugyanis döntően gépipari termékek teszik ki.

Az import még kisebb arányban részesedik a nemzetgazdaság teljes behozatalából, mint amilyen arányokat az exportnál tapasztaltunk, és részesedése ugyancsak csökkenő. A vizsgált időszak legelején, 1990-ben érte el csúcspontját, 9%-ot. Azóta folyamatosan csökken, 2001-ben már csak 3%-ot tett ki. Ez különösen annak tükrében figyelemre méltó, hogy az élelmiszergazdaság importja növekvő irányzatú, ám a nemzetgazdaság egyéb ágazatainak behozatala még gyorsabban emelkedik.

36. táblázat

**A mezőgazdaság és élelmiszeripar (M+É) részesedése a teljes magyar külkereskedelmi forgalomból, milliárd USD
(folyó áron, határparitáson)**

Év	Export		Import		Egyenleg			M+É index (1989=100)	
	Összesen	Ebből: M+É	Összesen	Ebből: M+É	Összesen	Ebből: M+É	M+É nélkül	Export	Import
1990 ¹⁾	9588	2387	8647	735	941	1652	-711	106,2	104,1
1991 ¹⁾	10187	2669	11382	660	-1195	2009	-3204	118,7	93,5
1992	10705	2653	11079	660	-374	1993	-2367	118,0	93,5
1993	8 907	1974	12530	799	-3623	1175	-4798	87,8	113,2
1994	10701	2307	14554	1060	-3853	1247	-5100	102,6	150,1
1995	12867	2901	15466	978	-2599	1923	-4522	129,0	138,5
1996 ²⁾	13145	2746	16209	940	-3064	806	-4870	122,2	133,1
1996 ²⁾	15704	2746	18144	940	-2440	1806	-4246	122,2	133,1
1997	19100	2857	21234	1088	-2134	1769	-3903	127,1	154,1
1998	23005	2772	25706	1199	-2701	1573	-4274	123,3	169,8
1999	25013	2310	28008	995	-2995	1315	-4310	102,8	140,9
2000	28092	2256	32080	1017	-3988	1239	-5227	100,4	144,1
2001	30498	2544	33682	1135	-3184	1409	-4593	102,6	160,8

¹⁾ A mezőgazdaság + élelmiszeripar 1990-1991 évekre vonatkozó adatai e táblázatban számított adatok. A számítás oly módon történt, hogy az 1. táblázatban szereplő Ft adatok %-os arányait vetítettük rá a teljes külkereskedelmi forgalomra. Ezt amiatt kellett tennünk, mert e három évben még nem elhanyagolható értékben volt rubel elszámolású forgalom is. 1992-től az AKII adatbázis HS 01.-24. árucsoportjainak adatai.

²⁾ Az 1996. év adatait a KSH két különféle metodikával számítva közli: az első adatsor nem tartalmazza a második tartalmazza a vám szabadterületek forgalmát. Az agrárgazdaság termékei elenyésző mértékben szerepelnek vám szabadterületi forgalomban. Azt ugyanis döntően gépipari termékek teszik ki.

Forrás: KSH Külkereskedelmi évkönyvek, AKII adatbázis, saját számítás

A mezőgazdaság és élelmiszeripar külkereskedelemben képviselt arányának csökkenése nem sajátos magyar jelenség, ugyanis ugyanezt tapasztaljuk az EU-ban is, ahol 1990-ben 11% volt az agrárexport részesedése, 2001-ben pedig 8%. Ezen belül különösen az ún. „extra-EU”, azaz a harmadik országokkal folytatott külkereskedelemből alacsony és csökkenő az agrárium aránya: 1990-ben 8, 2001-ben már csak 6% volt.

Mindez együttesen része annak a világtendenciának, amelyről a WTO adatai tanúskodnak: a világkereskedelemből a mezőgazdaság 1990-ben 12%-ot képviselt, 2000-ben pedig csak 9%-ot.

Ugyancsak fontos kérdés, hogy milyen arányt képvisel az élelmiszeripari külkereskedelemből az ágazat termelési értékéből. Ezen adat meghatározása komoly módszertani nehézségekbe ütközött, ugyanis az agrárkivitel a mezőgazdaság és az élelmiszeripar export adatainak összegét tartalmazza, míg a termelési érték a két ágazatra vonatkozóan csak halmozódást tartalmazó formában áll rendelkezésre. (Az élelmiszeripar ugyanis igen jelentős arányban használ fel magyar mezőgazdasági eredetű nyers- és alapanyagokat.) E halmozódás kiszűrése érdekében úgy számítottuk ki a két ágazat együttes termelési értékét, hogy a mezőgazdaság (erdészettel és halászással együttes) kibocsátásának összes értékéhez hozzáadtuk az élelmiszer-, ital- és dohánygyártás GDP-ben képviselt bruttó hozzáadott értékét. E számítás alapján a kilencvenes évtized elején 25-31% között mozgott ez az arány, míg az évtized végére növekvő: 32-36% körüli arányt ért el. A növekedés oka elsősorban az, hogy az ágazat termelési értéke kevésbé nőtt, mint exportja (Ft adatok alapján).

37. táblázat

**A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari export aránya ezen ágazatok
együttes termelési értékéből**

Év	Termelési érték millió Ft	Export	Az export aránya, %
1991	665698	200333	30,1
1992	665193	209105	31,4
1993	713124	183400	25,7
1994	855589	244353	28,6
1995	1094237	368826	33,7
1996	1351180	420017	31,1
1997	1509544	535374	35,5
1998	1655154	594666	35,9
1999	1705660	549073	32,2
2000	1868984	637024	34,1

Megjegyzés: A termelési értéket a következő adatok alapján képeztük: Mezőgazdasági bruttó kibocsátás értéke összesen + az élelmiszer-, ital- és dohánygyártás bruttó hozzáadott értéke a GDP-ben. (Ugyanis a mezőgazdaság és az élelmiszeripar bruttó termelési értékének összeadása jelentős halmozódást eredményezett volna.)

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv, KSH, Bp. 1997-2000. alapján saját számítás

Azt is ki kell emelni, hogy egy olyan ország számára, amely tartósan adósságproblémával küszködik és ugyanakkor ipari termelési szerkezete és a hazai energiaforrások szűkössége miatt folyamatosan és növekvő mértékben kényszerül importra, nem elhanyagolható, hogy az élelmiszergazdaság maradt az egyetlen termelő ágazat, amely tartósan és folyamatosan pozitív külkereskedelmi egyenleget képes előállítani. (A szolgáltató ágazatok között is csak egyetlen olyan van, nevezetesen a turizmus, amelynek fizetési egyenlege pozitív. Ez azonban nem képezi részét a teljes nemzetgazdasági külkereskedelmi egyenlegnek, csak a fizetési mérlegben szerepel.)

A magyar agrár-külkereskedelem alakulását különböző szempontok szerint értékelve eltérő megítélésre jutunk. Amennyiben a magyar agrárágazat korábbi teljesítményéhez viszonyítjuk kivitelünk alakulását, akkor nem lehetünk elégedettek, mert nem volt növekedés, hanem csak ingadozás. Ezzel szemben az import dinamikus és töretlenül növekedett. Amennyiben az agrártermelés potenciális adottságaiból indulunk ki, akkor sem lehetünk elégedettek, hiszen adottságainkat és lehetőségeinket messze nem használtuk ki. Ha nemzetközi összehasonlításban vizsgáljuk, akkor ellentmondásos képet kapunk. Ugyanis nyugat-európai összehasonlításban a magyar agrárágazat exportintenzitása alacsonynak mondható. 2000-ben Hollandiában 14112, Belgiumban 12286, Dániában 3297 USD volt az egy hektár mezőgazdasági területre jutó agrárexport, miközben Magyarországon csak

372. (Megjegyzendő, hogy Portugáliában viszont csak 364.) Ezzel szemben 2000-ben a volt szocialista országcsoport egykori nettó agrárexportőr országaival összehasonlítva pozitív eredményt kapunk: az agrárexport intenzitását (Lengyelország 131, Bulgária 94, Románia 25 USD/ha), és a pozitív agrár-külkereskedelmi egyenleget tekintve hazánk egyedülinek mondható a térségben.

A mezőgazdasági és élelmiszeripari export adatait vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy forintban mérve a kivitel dinamikusan növekedett: az 1990-es évet véve bázisul 2001-re 436%-os indexet ért el. Miközben a valóságot lényegesen jobban tükröző USD alapú index mindössze 106,6%-ot mutatott. E mögött döntő részben a forint inflációja, illetve USD-hez (és más devizákhoz) képest igen jelentős árfolyamcsökkenése húzódik meg: 1990-ben a külkereskedelmi forgalom súlyozott átlaga alapján számított Ft/USD árfolyam mindössze 63 Ft volt, 2001-ben közel 287 Ft. Az árfolyamindex tehát 455,6.

38. táblázat

**A magyar élelmiszeripari kivitel értékének bázisindexei
(folyó áras, határparitáros értékek alapján számolva)**

Év	Millió Ft	Millió USD	Index (1990=100)	
			Ft alapon	USD alapon
1990	150551	2387	100,0	100,0
1991	200333	2669	133,1	111,8
1992	209105	2653	138,9	111,1
1993	183400	1974	121,8	82,7
1994	244353	2307	162,3	96,6
1995	368826	2901	245,0	121,5
1996	420017	2746	279,0	115,0
1997	535374	2857	355,6	119,7
1998	594666	2772	395,0	116,1
1999	549073	2310	364,7	96,8
2000	637024	2256	423,1	94,5
2001	656200	2544	435,1	106,6

Forrás: KSH, AKII adatbázis alapján számítás

Mindebből következik, hogy reálisabb képet az USD alapon történő számítás mutat. Bár az utóbbi évek egyre inkább euró-valutákban, majd ténylegesen euróban történő kötései miatt még reálisabb képet nyújt az adatok euróban való bemutatása. A vizsgált időszak nagyobb részében még a dollárban történő elszámolás volt a jellemző, ezért itt megtartjuk a hagyományos, USD-ben történő szemléltetést. Ahol az euróban történő számítás különös jelentőséget kap, az agrár-külkereskedelmi egyenleg alakulása.

A magyar agrárkivitel csúcsát 1995-ben érte el, ekkor a HS kódok alapján számított exportérték meghaladta a 2,9 milliárd USD-t. Az évtizedben még egy év volt, amikor ezt a szintet sikerült megközelíteni: 1997-ben 2,86 milliárd USD volt a kivitel. Az évtized végére azonban a 2,3-2,5 milliárd USD-os szint vált jellemzővé.

Az ágazat importja is ingadozott a vizsgált évtizedben, de miközben az export ingadozása lefelé mutató tendenciájú volt, az importé egyértelmű növekvő trendet követ. Az import 1990-ben még csak 735 millió USD-t tett ki, a csúcsot, 1,2 milliárd dollárt 1998-ban érte el, majd az évtized utolsó két évében 1 milliárd dolláron stabilizálódott, 2001-ben pedig megközelítette az 1998. évit. A nemzetgazdasági behozatalból képviselt arány vonatkozásában ugyanaz a tendencia fogalmazható meg, mint az exportnál: az importban is markánsan csökkent az élelmiszeripar aránya, az 1990. évi 8,5%-ról 2001-re 2,9%-ra mérséklődött.

39. táblázat

**A mezőgazdasági és élelmiszeripari külkereskedelmi forgalom,
millió USD, millió ECU (euró)
(folyó áron, határparitáson)**

Év	Export		Import		Egyenleg		Árfolyam 1 ECU=xUSD
	Millió USD	Millió ECU	Millió USD	Millió ECU	Millió USD	Millió ECU	
1990	2387	1875	735	577	1652	1298	1,27343
1991	2669	2154	660	533	2009	1621	1,23916
1992	2653	2044	660	508	1993	1535	1,29810
1993	1974	1686	799	682	1175	1003	1,17100
1994	2307	1939	1060	891	1247	1048	1,18952
1995	2901	2218	978	748	1923	1470	1,30801
1996	2746	2163	940	740	1806	1422	1,26975
1997	2857	2519	1088	959	1769	1560	1,13404
1998	2772	2473	1199	1069	1573	1403	1,12109
1999	2310	2167	995	934	1315	1234	1,06578
2000	2256	2452	1017	1105	1239	1347	0,92000
2001	2544	2830	1135	1263	1409	1567	0,89900

Forrás: KSH AKII adatbázis, Eurostat B-4 - Finanz- und Währungsstatistik

Ha dollárban, illetve ECU-ben (euróban) számítjuk a mezőgazdasági és élelmiszeripari külkereskedelmi forgalom alakulását, a dollárban kimutatott adatok szerint az egyenleg jelentősen romlott az elmúlt évtizedben. Ugyanakkor, ha Magyarország ECU-ben, illetve euróban mutatta volna ki adatait, akkor sokkal kedvezőbb kép mutatkozott volna.

Az agrár-külkereskedelmi egyenleg piaci összetételére az jellemző, hogy annak 2001-ben 49%-át adták az EU országok, 23%-át a CEFTA, 18%-át a volt Jugoszlávia tagállamai (a CEFTA-tag Szlovénia nélkül számolva) és 17%-át a Szovjetunió utódállamai. Egyedül Latin-Amerikával negatív az egyenlegünk elsősorban a takarmány, a kávé és déligyümölcs import miatt.

Az egyenleg termékösszetételére a következők jellemzőek: a legnagyobb pozitív egyenleget produkáló termékcsoportok sorrendje (2001. évi adatok):

Hús	503 millió USD
Gabona	298 millió USD
Zöldség, gyümölcs készítmény	227 millió USD

A negatív egyenlegű termékcsoportok közül a legnagyobbak:

Állati takarmány	122 millió USD
Kávé, tea, fűszer	22 millió USD
Kakaó	22 millió USD

Más-más világgazdasági hatások érvényesültek meghatározó tényezőként az évtized elején és végén. Az évtized elején a magyar agrár-külkereskedelemre gyakorolt hatások közül a legfontosabb a KGST megszűnése, a közép- és kelet-európai országok átalakulási válsága, a Szovjetunió és Jugoszlávia széthullása, illetve Csehszlovákia kettéválása volt. A vizsgált időszak második felében ezek a hatások már csak mérsékeltebben jelentkeztek (kivéve az 1998-as orosz válságot). Ez utóbbi időszakban már lezajlott a piacváltás és az egyéb nemzetközi hatások erősebben érvényesültek.

A 90-es évtized fordulóján jelentős mértékben megnőtt a magyar külkereskedelemben a közvetítő kereskedelem aránya. A korábbi években tapasztalt, hagyományosnak tekinthető közvetítő kereskedelemmel szemben – amely elsősorban a magyar trópusi termék importban fordult elő – az agrárexportban új jelenséggé vált tapasztalható, hogy jóformán minden termékre vonatkozóan megjelentek a közvetítő kereskedők. Ugyancsak új jelenség a közvetítésben, hogy annak döntő része a volt KGST országokkal folytatott kereskedelmünkben jelent meg, és a közvetítők elsősorban nyugat-európai országok (Ausztria, Svájc, Olaszország, Hollandia, Franciaország, Németország) voltak. A nyugati terminológiában „middleman trade”-ként, vagy „triangular trade”-ként emlegetett üzletek igen jelentős arányt képviselnek a Közép- és Kelet-Európába irányuló magyar agrárkereskedelemből. Ez a közvetítés már 1991-ben jelentős arányú volt Jugoszlávia, Csehszlovákia és Szovjetunió esetében, majd a későbbiekben a többi volt KGST országba irányuló agrárexportunkban is igen jelentős arányt ért el: az évtized elején a teljes agrárexport forgalomnak 20%-át tette ki, 1995-re ez az arány elérte a 26%-ot.

40. táblázat

**A közvetítő kereskedelem aránya a magyar agrárexportban
(millió USD, folyó áron, határparitáson)**

Év	Összesen	Ebből: közvetítés	A közvetítés aránya, %
1991	2636	534	20,3
1992	2653	688	25,9
1993	1974	304	15,4
1994	2307	409	17,7
1995	2901	748	25,8
1996	2746	570	20,8
1997	2857	749	26,2
1998	2772	778	28,1
1999	2310	547	23,7
2000	2256	513	22,7
2001	2544	543	21,3

Forrás: AKII adatbázis, saját számítás

A magyar élelmiszergazdasági külkereskedelemre gyakorolt hatások közül – elsősorban az évtized második felében – kiemelkedő fontosságú a globalizáció. Ez olyan hatás, amely alól Magyarország sem vonhatja ki magát, melynek többnyire előnyeit élvezzük, elsősorban a külföldi tőkebefektetések hazánkba történő áramlása révén, másrészt a piaci korlátok mérséklődése nyomán. A kereskedelem globalizációja pedig általánosságban kedvezően hatott a magyar exportra, ám ezeket a hatásokat a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek tekintetében más tényezők (elsősorban a hazai termelés színvonal-csökkenése és piacrajutási versenyképességi hiányosságaink) elnyomták. Ugyanez vonatkozik a gazdaság nyitottabbá válására, ami a magyar külkereskedelem egészét tekintve tapasztalható, de agrárexportunkat kevésbé érintette. A szabadkereskedelmi egyezmények hatása a magyar agrárkivitelre meglehetősen ellentmondásos volt és számos olyan tényező, amelytől egyértelmű pozitív hatást vártunk, nem csupán előnyeit éreztette velünk.

A nemzetközi kereskedelmi egyezmények közül a kilencvenes évek külkereskedelmi folyamataira leginkább a WTO mezőgazdasági megállapodása hatott, amely a GATT/WTO fordulók közül eddig egyetlenként a mezőgazdasági termékek részleges liberalizációját is megvalósította. Magyarország és a kelet-európai régió számára még legalább ilyen fontos az 1993-ban létrejött, majd a kilencvenes évek második felében kibővült CEFTA, továbbá érvényesült az 1991-ben megkötött EU Társulási Megállapodás kereskedelem élénkítő hatása is.

A GATT/WTO megállapodás nem kizárólag a liberalizáció kedvező hatásait éreztette velünk, hanem éppenséggel az exportszubvenció szűkítését előírva korlátozta a támogatással exportálható termékeink kivitelének bővítését. Az EU megállapodás kedvezményes kvótáit is inkább az EU exportőrei tudták kihasználni a

magyar piacon, semmint a mi exportőreink az EU piacán. A CEFTA megállapodás az iparcikkek vonatkozásában tekinthető teljes mértékben sikeresnek, agrártermékek tekintetében csak részleges eredményekről beszélhetünk, mégis azt mondhatjuk, hogy a három nemzetközi egyezmény közül egyedül ennek voltak kézzel fogható forgalomnövelő hatásai.

Az Európai Unió mind az exportunkban, mind az importunkban rendkívül fontos helyet foglal el. Részesedése exportunkból 50% körül mozog, míg az importból képviselt aránya az elmúlt évtizedben 40-ről szintén csaknem 50%-ra nőtt, amelyben jelentős szerepe volt a Magyarország és az EU között 1991-ben létrejött Társulási Szerződés nyújtotta lehetőségeknek. Ahhoz, hogy az EU hazánkba irányuló importjának növekedése jóval erőteljesebb volt, mint Magyarország EU-ba irányuló exportjának az emelkedése, hozzájárult az is, hogy a megállapodásban meghatározott exportkvótáit hazánk többnyire alacsony vagy közepes (noha javuló, de még mindig nem teljes) mértékben tudta kihasználni, míg a hazánkba exportáló EU exportőrök jóval kedvezőbb kvótakihasználást voltak képesek elérni.

Az EU és Magyarország közötti kereskedelmi kapcsolatok liberalizálásában, illetve a csatlakozás előkészítésében jelentős előrelépést jelentett a 2000 júliusától érvényes, majd 2001-ben és 2002-ben tovább bővített új agrárliberalizációs egyezmény. A vámok lebontásán túl további eredménynek tekinthető a kvótamenedzselés átalakítása (a sorrendiség elvének érvényesítése), új, eddig szinte nem is exportált cikkek felvétele a kedvezményes listára, valamint az egyazon termékekre többféle kedvezményes szintet biztosító kvóták összevonása.

A CEFTA országokba irányuló magyar élelmiszergazdasági kivitel abszolút számokban is növekvő tendenciát mutat: az 1993 évi 248 millió USD-ről 2001-re több mint kétszeresére, 513 millió USD-re nőtt⁶. Másrészt a teljes magyar élelmiszergazdasági kivitelből képviselt aránya is emelkedő tendenciájú, az 1993 évi 9%-ról a vizsgált időszak végére 20%-ra nőtt. Ez az adat is jellemzi a magyar élelmiszergazdasági export felvevőpiacainak arány-átrendeződését, a közép-európai országok szerepének növekedését.

Ezen országcsoport a magyar élelmiszergazdasági importból 2001-ben már több mint 15%-kal részesedik, és így elmondható, hogy a CEFTA országok a tartósan pozitív magyar élelmiszergazdasági külkereskedelmi egyenlegből növekvő arányban részesednek: 1993-ban a pozitív egyenleg még alig haladta meg a 200 millió USD-t, 2001-ben már 327 millió USD volt (1998-ban még ennél is jóval nagyobb volt, meghaladta a 400 millió USD-t.)

A kedvező tendenciák ellenére megfigyelhető, hogy a CEFTA országokba irányuló kivitelünk mind termékszerkezetét, mind a kivitel irányát tekintve meglehetősen változó. Ez azt jelenti, hogy bár a kivitelünk a térségbe összességében kiegyensúlyozottan növekvő, az export belső szerkezete – az uniós exportunkkal

⁶ Az összehasonlíthatóság kedvéért mindkét esetben a jelenlegi tagsággal számoltunk, azaz: Lengyelország, Szlovénia, Szlovákia, Csehország, Románia, Bulgária.

ellentétben - meglehetősen bizonytalan, nem állandó partnerekkel és kialakult termékstruktúrával, hanem egy meglehetősen változó, új piacon kell az exportőreinknek és a termékeinknek helytállniuk. Az import tendenciák vizsgálatánál pedig azt kell megjegyeznünk, hogy az 1996-ig stabilan 30 millió USD körüli forgalom az elmúlt öt évben közel hatszorosára (2001 – 185 millió USD) emelkedett, tehát a kedvező exportpozíciók mellett jelentős importbővülésről is beszélhetünk.

41. táblázat

Magyarország agrár-külkereskedelme a fontosabb régiókkal, millió USD

Régió	1993						2000					
	Export	Meg- oszlás, %	Import	Meg- oszlás, %	Egyen- leg	Meg- oszlás, %	Export	Meg- oszlás, %	Import	Meg- oszlás, %	Egyen- leg	Meg- oszlás, %
Összes ország	1974	100,0	800	100,0	1174	100,0	2542	100,0	1132	100,0	1410	100,0
Ebből:												
EU-15	1057	53,5	435	54,4	622	53,0	1220	48,0	530	46,8	690	48,9
EFTA	68	3,4	12	1,5	56	4,8	56	2,2	10	0,9	46	3,3
CEFTA ^{1/}	168	8,5	38	4,8	130	11,1	512	20,1	185	16,3	327	23,2
Volt												
Szovjetunió	394	20,0	14	1,8	380	32,4	253	10,0	19	1,7	234	16,6
Volt												
Jugoszlávia	–	–	–	–	–	–	262	10,3	12	1,1	250	17,7

^{1/} A mindenkori tényleges CEFTA tagállamok adatai

Forrás: AKII adatbázis

Ha agrár-külkereskedelmünk célpiacait és beszállítóit főbb partnerországok szerint vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy az első tíz, de különösen az első öt legfontosabb exportpiacunk, illetve importbeszállítónk nem nagyon változott az elmúlt évtizedben.

42. táblázat

Magyarország agrárexportjának első öt célországa 1991-ben és 2001-ben

Országok	1991		2001		
	Érték (millió USD)	Arány (%)	Országok	Érték (millió USD)	Arány (%)
Németország	560	21	Németország	448	18
Szovjetunió	478	18	Olaszország	198	8
Olaszország	282	11	Románia	191	7
Jugoszlávia	182	7	Oroszország	159	6
Ausztria	161	6	Bosznia-Hercegovina	110	4
Együtt	63	63	Együtt	1107	43
Összesen	2636	100	Összesen	2554	100

Forrás: Food 98 adatbázis alapján saját számítás

A kilencvenes évek első felében agrárexportunk célpiacai valamivel koncentráltabbak voltak, az első tíz ország részesedése a teljes exportból stabilan 80% körül alakult és különösen az első három ország aránya volt kiemelkedő. Ezzel szemben az évtized második felében valamivel kisebb volt az egyes célpiacok részesedése, az első tíz ország aránya már csupán 60% körül alakult. Magyarország kiemelkedően legfontosabb export partnerországa, 20% körüli részesedéssel az egész évtizedben Németország volt, a második helyet 1998-ig folyamatosan Oroszország foglalta el. Az EU tagállamok közül még meghatározó Olaszország és Ausztria, a kelet-európai országok közül pedig Lengyelország, Románia és Bosznia-Hercegovina részesedése agrárexportunkból.

43. táblázat

**Magyarország agrárimportjának első öt beszállító országa
1991-ben és 2001-ben**

Országok	1991		Országok	2001	
	Érték (millió USD)	Arány (%)		Érték (millió USD)	Arány (%)
Brazília	103	16	Brazília	145	13
Ausztria	66	11	Németország	123	11
Németország	59	9	Hollandia	104	9
USA	41	7	Lengyelország	79	7
Hollandia	34	5	Olaszország	68	6
Együtt	302	48	Együtt	520	46
Összesen	627	100	Összesen	1 135	100

Forrás: Food 98 adatbázis alapján saját számítás

Noha agrárimportunkban Brazília, Németország, Ausztria és Hollandia szerepe az egész évtized folyamán kiemelkedő volt, a fontossági sorrend további helyein már jóval nagyobb volt a mozgás, mint exportunk esetében. A tízes lista állandó EU szereplői Franciaország és Olaszország, a kelet-európai országok közül pedig Lengyelország részesedése jelentős. Szintén majdnem minden évben a legfontosabb beszállító országok között találjuk az Egyesült Államokat és az évtized közepétől az afrikai Ugandát.

Agrár-külkereskedelmünk regionális és országok szerinti elemzése alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy mind az importunk, de különösképpen az exportunk rádiusza meglehetősen szűk, leginkább az európai (EU és kelet-európai) országokra korlátozódik, ez alól egyedül az import esetében a latin-amerikai országok, és különösképpen Brazília jelent kivételt.

Az agrárexport és -import szerkezetváltozásait illetően makroszinten elmondható, hogy az állattenyésztéshez tartozó főcsoportok az 1991-2001-es időszakban átlagosan 34,1%-kal, a növénytermeléshez sorolható főcsoportok 28,3%-kal és az élelmiszeriparhoz tartozó főcsoportok 37,7%-kal járultak hozzá az exportárbevételeinkhez. Ez évente átlagosan 867,2, 724,5, illetve 948,9 millió USD-t jelent. Az évtized vége felé az állattenyésztési ágazatok részesedése 1997-99 között az átlag alatt volt, csak 2000-ben emelkedett 35,7%-kal ismét az átlag fölé, 2001-ben pedig éppen az átlagot érte el. A növénytermeléshez tartozó ágazatok exportbevétele és részaránya (gabonaexportunk függvényében) erősen ingadozott, 2001-ben 28,3%-kal éppen átlag körüli eredményt ért el. Az élelmiszer-feldolgozás részaránya növekvő tendenciát mutatva 1997-re 43% fölé emelkedett, azután azonban erőteljesen csökkent, és 2001-ben 37,3%-kal is az évtizedes átlag alatt maradt.

44. táblázat

**Az agrárgazdaság egyes szektorainak részaránya az agrárexportból 1991-2001 között
(millió USD, illetve %-ban)**

Me.: millió USD

Szektor	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Átlag
Állattenyésztés	1168,8	865,5	713,2	779,6	829,7	964,3	890,2	832,1	760,0	804,5	931,1	867,2
Növénytermesztés	709,5	959,7	476,7	598,3	990,4	603,8	736,0	819,8	682,9	636,7	755,9	724,5
Élelmiszer-feldolgozás	757,9	827,7	783,0	927,4	1080,4	1177,6	1230,7	1120,5	865,2	812,5	854,7	948,9
Összesen:	2636,2	2652,9	1972,9	2305,3	2900,5	2745,7	2856,8	2772,3	2308,1	2253,7	2541,6	2540,5

Me.: %

Szektor	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Átlag
Állattenyésztés	44,3	32,6	36,1	33,8	28,6	35,1	31,2	30,0	32,9	35,7	34,1	34,1
Növénytermesztés	26,9	36,2	24,2	26,0	34,1	22,0	25,8	29,6	29,6	28,3	28,5	28,3
Élelmiszer-feldolgozás	28,7	31,2	39,7	40,2	37,2	42,9	43,1	40,4	37,5	36,1	37,3	37,7
Összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

A fontosabb főcsoportokon belül kiemelkedik a (átlagosan több mint 100 millió USD évi exportbevételt produkáló) hús és vágási termékek főcsoportja éves 21,8%-os részesedéssel és átlagosan 553 millió USD exportárbevétellel. A hústermékek főpiaca az EU-tagországok, a főcsoport árbevételében a 90-es évek végén tapasztalható visszaesés (1996-ban: 640,6 millió USD, 2000-ben 492,7 millió USD) majdnem kizárólagosan az EURO-valuták az USD-ral szemben bekövetkezett árfolyamvesztés számlára írható. Az élőállat kivitel átlagosan 5,4%-kal járult hozzá az árbevételhez, az évi 135,6 millió USD-os átlagos értékét azonban inkább a 90-es évek első felében betöltött stabil pozíciójának köszönheti, mert 1999-ben első ízben 100 millió USD alatti bevételt produkált (95,9 millió USD). Az hogy a BSE-válság okozta sokkon túljutott az ágazat, jól bizonyítja, hogy 2000-ben a bevétel majdnem 30%-kal növekedett és 2001-ben összesen 155,1 millió USD-os árbevétellel kilenc éve nem látott eredményt produkált. Az állattenyésztési szektor harmadik fontos főcsoportja a tejtermékek exportja, mely az évszázad vége felé kezdett 100 millió USD fölé érni, ezért nem a 3,7%-os, illetve 93,1 millió USD-os részesedése, hanem javuló piaci tendenciái miatt érdemel külön említést.

A növénytermelési termékek exportján belül a gabonafélék főcsoportja áll az első helyen, azonban nemcsak évi 10,5%-os, illetve 277,4 millió USD-os árbevétel-részesedéssel, hanem szélsőséges bevétel ingadozásával hívja fel a figyelmet. Jó években 400-500 millió USD árbevételt képes produkálni, gyenge években pedig csak 100-150 millió USD-t ér el. 1999 és 2000 ilyen szempontból a gyengébb terméseredmények ellenére közepes évnak számít, 2001-ben a jó terméseredmények eredményeképpen 334,7 millió USD-ra nőtt az ágazat exporteredménye.

A második helyen a zöldségfélék, illetve a gyümölcsfélék főcsoportját kell említeni. A kertészeti termékek exportja együttesen a vizsgált időszakban átlagosan 9,5%-kal (5,6, illetve 3,9%) és 236,2 millió USD-ral részesedett agrárexportunkból, az ágazat stabil piacokkal rendelkezik (elsősorban az EU felé exportál), évi ingadozásai – az időjárás-függőség ellenére – sokkal kisebbek, mint a gabonaféléké. Az olajos magvak és takarmányok főcsoportjában megszűnt a korábbi évek stabilitása, 1997 és 1998 után 2001-ben is átlag alatti eredményt ért el ez a főcsoport, ennek ellenére 4,7%-os és 121,3 millió USD-os részesedéssel még a fontosabb főcsoportokhoz tartozik.

Az élelmiszer-feldolgozó iparhoz tartozó főcsoportok közül a legfontosabb a zöldség-gyümölcs készítmények főcsoportja évi 10,8%-os, illetve 276,8 millió USD-os részesedéssel. Ezt a termékcsoporthoz az orosz pénzügyi válság igen érzékenyen érintette, 1999-ben összesen 246 millió USD árbevétellel visszaesett az 1993. évi szintre, csak 2001-ben tudott 283 millió USD-os eredménnyel ismét az átlag fölé kerülni. Az állati és növényi zsiradékok és az állati eredetű élelmiszerkészítmények főcsoportja szintén 100 millió USD feletti átlagbevételt hozott (107,8, illetve 135,5 millió USD) részesedésük azonban az utóbbi években az exportpiacokon tapasztalható fogyasztási szokások megváltozása miatt csökkenő tendenciát mutat.

Érdekesen alakult az állati takarmányok főcsoportjának az exportbevétele. Az 1991-2001 évi időszakban átlagosan 68,3 millió USD exportárbevételt produkáló ágazat 2000-ben először törte át a 100 millió USD határt, 2001-ben pedig már 137,5 millió USD-ért exportált. A CEFTA-országokba irányuló takarmányexportunk majdnem megduplázódott 2000-ben az előző évhez képest és 2001-ben is tovább nőtt 10%-kal. Ennek háttérében az áll, hogy a nyugat-európai vállalkozók jelentős része azért telepedett le és hozott létre vegyes vállalkozásokat Magyarországon, hogy innen tovább terjeszkedhessen a térségben levő országok felé.

Fontos szerepet tölt be a magyar élelmiszerexportban az ital, szesz, ecet főcsoport, elsősorban a borexport révén. Az utóbbi 11 évben átlagosan 6,4%-kal és 162,6 millió USD-ral járult hozzá exportteljesítményünkhöz. A dohány és dohánytermékek főcsoportja produkált a 90-es évek elején nagyobb növekedést, a fejlődés az 1997. évi csúcs után azonban megtorpant és 2001-ben az exportárbevétel 16,5 millió USD-ra süllyedt.

Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek exportja főcsoportok szerint, 1991-2001 (millió dollár)

Megnevezés	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	átlag USD
1. Élő állatok	187,7	156,8	120,2	131,4	128,5	142,4	135,4	111,8	95,9	126,2	155,1	135,6
2. Hús, vágási termékek	759,6	552,3	436,7	473,4	539,9	640,6	597,4	529,5	488,7	492,7	573,7	553,1
3. Halak, édesv. állatok	11,7	13,3	10,7	17,0	14,9	15,4	10,0	13,8	12,2	8,5	7,3	12,3
4. Tejtermékek	136,5	84,3	75,6	60,8	76,3	87,9	75,1	104,8	92,0	101,8	129,5	93,1
5. Egyéb állati termékek	73,3	58,8	70,0	97,0	70,1	78,0	72,2	72,2	71,2	75,2	65,4	73,0
6. Fa, egyéb növény	8,7	8,8	7,2	10,5	12,6	12,3	15,0	15,6	14,7	14,6	15,3	12,3
7. Zöldségfélék	169,2	155,4	113,9	139,8	153,8	145,5	120,4	138,3	141,5	123,9	143,9	140,5
8. Gyümölcs, dió	144,9	117,1	102,3	105,5	78,7	95,8	90,8	94,2	79,5	69,2	74,7	95,7
9. Kávé, tea, fűszer	35,6	27,4	21,6	27,2	32,4	29,0	24,8	26,0	34,4	27,4	28,5	28,6
10. Gabonafélék	190,0	478,2	107,0	167,2	471,7	125,0	305,7	395,7	255,2	221,0	334,7	277,4
11. Malomipari termék	28,0	49,9	7,4	17,7	88,7	35,6	62,4	40,9	41,5	47,5	40,6	41,8
12. Olajos mag, tak.	125,6	115,8	110,4	122,4	145,4	154,8	111,8	102,6	109,1	126,5	109,6	121,3
13. Növényi nedv. kiv	0,1	0,1	0,3	0,6	0,3	0,5	0,3	0,6	0,3	0,4	0,6	0,4
14. Egyéb növ. term	7,4	7,0	6,6	7,4	6,8	5,3	4,8	5,9	6,6	6,2	8,2	6,6
15. Állati növ. zsír	117,3	119,8	84,4	92,6	88,9	96,1	180,5	152,1	116,2	83,0	54,6	107,8
16. Áll.él.készítm.	147,1	140,7	132,0	132,8	143,8	158,7	192,8	144,1	101,4	96,1	101,0	135,5
17. Cukor, Cukorárúk	54,4	63,0	15,2	11,9	31,8	31,9	44,0	64,1	30,9	25,5	33,1	36,9
18. Kakaó,készítmény	24,4	32,7	26,7	39,8	39,3	48,8	40,4	34,8	25,9	27,1	32,1	33,8
19. Cukrászati term.	18,3	14,9	12,0	21,4	35,1	49,1	50,9	53,4	33,5	34,1	37,1	32,7
20. Zölds.gyüm.kész.	234,2	202,8	227,0	331,9	321,8	334,5	319,4	284,0	246,0	259,7	283,1	276,8
21. Egyéb ehető kész.	13,2	18,1	30,4	46,4	61,8	60,3	77,7	83,5	71,6	54,1	60,0	52,5
22. Ital,szesz, ecet	83,5	144,6	189,6	183,5	263,3	238,4	187,0	178,7	116,6	104,0	99,7	162,6
23. Állati takarmány	54,9	59,9	42,2	32,6	44,6	71,4	55,9	63,5	79,0	109,8	137,5	68,3
24. Dohány és term.	10,6	31,2	23,5	34,5	50,0	88,4	82,0	62,4	44,2	19,1	16,5	42,0
Főcsoop.összesen:	2636,2	2652,9	1972,9	2305,3	2900,1	2745,8	2856,8	2772,3	2308,1	2253,7	2541,6	2540,5

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek exportja főcsoportok szerint, 1991-2001 (%-ban)

Megnevezés	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	átlagos %
1. Élő állatok	7,1	5,9	6,1	5,7	4,4	5,2	4,7	4,0	4,2	5,6	6,7	5,4
2. Hús, vágási termékek	28,8	20,8	22,1	20,5	18,6	23,3	20,9	19,1	21,2	21,9	22,9	21,8
3. Halak, édesv. állatok	0,4	0,5	0,5	0,7	0,5	0,6	0,3	0,5	0,5	0,4	0,3	0,5
4. Tejtermékek	5,2	3,2	3,8	2,6	2,6	3,2	2,6	3,8	4,0	4,5	5,6	3,7
5. Egyéb állati termékek	2,8	2,2	3,5	4,2	2,4	2,8	2,5	2,6	3,1	3,3	2,5	2,9
6. Fa, egyéb növény	0,3	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5
7. Zöldségfélék	6,4	5,9	5,8	6,1	5,3	5,3	4,2	5,0	6,1	5,5	5,9	5,6
8. Gyümölcs, dió	5,5	4,4	5,2	4,6	2,7	3,5	3,2	3,4	3,4	3,1	3,8	3,9
9. Kávé, tea, fűszer	1,4	1,0	1,1	1,2	1,1	1,1	0,9	0,9	1,5	1,2	1,2	1,1
10. Gabonafélék	7,2	18,0	5,4	7,3	16,3	4,6	10,7	14,3	11,1	9,8	10,5	10,5
11. Malomipari termék	1,1	1,9	0,4	0,8	3,1	1,3	2,2	1,5	1,8	2,1	2,1	1,6
12. Olajos mag, tak.	4,8	4,4	5,6	5,3	5,0	5,6	3,9	3,7	4,7	5,6	3,2	4,7
13. Növényi nedv. kiv.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
14. Egyéb növ. term.	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4	0,3
15. Állati növ. zsír	4,4	4,5	4,3	4,0	3,1	3,5	6,3	5,5	5,0	3,7	2,3	4,2
16. All. ered. él. készítm.	5,6	5,3	6,7	5,8	5,0	5,8	6,7	5,2	4,4	4,3	4,0	5,3
17. Cukor, Cukorárúk	2,1	2,4	0,8	0,5	1,1	1,2	1,5	2,3	1,3	1,1	1,3	1,4
18. Kakaó, készítmény	0,9	1,2	1,4	1,7	1,4	1,8	1,4	1,3	1,1	1,2	1,1	1,3
19. Cukrászati term.	0,7	0,6	0,6	0,9	1,2	1,8	1,8	1,9	1,4	1,5	1,5	1,3
20. Zölds. gyüm. kész.	8,9	7,6	11,5	14,4	11,1	12,2	11,2	10,2	10,7	11,5	10,0	10,8
21. Egyéb ehető kész.	0,5	0,7	1,5	2,0	2,1	2,2	2,7	3,0	3,1	2,4	2,7	2,1
22. Ital, szesz, ecet	3,2	5,5	9,6	8,0	9,1	8,7	6,5	6,4	5,1	4,6	4,3	6,4
23. Állati takarmány	2,1	2,3	2,1	1,4	1,5	2,6	2,0	2,3	3,4	4,9	6,1	2,8
24. Dohány és term.	0,4	1,2	1,2	1,5	1,7	3,2	2,9	2,3	1,9	0,8	0,9	1,6
Főcso. összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

Agrárimportunkból az állattenyésztéshez tartozó főcsoportok az 1991-2001-es években átlagosan 13,7%-kal, a növénytermeléshez sorolható főcsoportok 27,8%-kal és az élelmiszer-feldolgozó iparhoz tartozó főcsoportok 58,4%-kal részesültek. Ez évente átlagosan 130,8, 265,2, illetve 556,5 millió USD-t jelent. A részesedési arányok viszonylag stabilnak mondhatók, csak az élelmiszer-feldolgozó ipar részesedése mutatott az évezred vége felé emelkedést és 1999-2001-ben már 60% fölött volt.

Az agrárimportunk főcsoportok szerinti szerkezetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az állati takarmányok főcsoport részesedése kiemelkedően a legnagyobb, részaránya stabilan 20% körüli, 23,2%-os maximális, illetve 15,7%-os minimális értékkel. Különösen akkor jelentős ez a meghatározóan magas arány, ha figyelembe vesszük, hogy az elmúlt tíz évben az import növekvő értéke mellett őrizték meg a takarmányfélék az importunkban betöltött vezető szerepüket, a 188 millió USD-ra rúgó átlagos importkiadásokat az évtized vége felé 220-260 millió USD import jócskán felülmúlja. Az importunkban fontosabb többi főcsoportok csak 6,8 - 7,6%-os részarányt mutatnak, pl. a túlnyomórészt trópusi területekről érkező árukat tartalmazó kávé, tea, fűszer, a kakaó, készítmény és a gyümölcs, dió főcsoport. Az agrárimportunk jóval egyenletesebb eloszlását az is jól mutatja, hogy míg 1991-ben az első tíz legfontosabb árucsoport a teljes import több mint 80%-át, addig 2001-ben csupán 70%-át adta.

Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek importja főcsoportok szerint, 1991-2001 (millió dollár)

Megnevezés	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	átlag
1. Élő állatok	15,11	14,16	7,49	9,26	8,67	9,91	15,02	17,92	15,67	18,87	21,43	13,21
2. Hús, vágási termékek	1,00	24,12	46,47	108,44	75,65	37,34	62,62	76,81	23,40	49,55	71,26	50,54
3. Halak, édesv. állatok	5,38	8,83	11,14	12,73	11,00	10,37	13,76	16,46	14,64	13,93	15,94	11,82
4. Tejtermékek	9,93	30,61	36,54	42,16	27,28	22,98	42,70	40,67	34,05	43,00	49,94	32,99
5. Egyéb állati termékek	7,49	13,08	14,64	18,70	17,10	19,32	23,10	23,04	20,91	19,83	16,90	17,72
6. Fa, egyéb növény	10,41	19,61	24,08	25,28	20,33	15,04	16,92	21,98	22,29	24,79	25,81	20,07
7. Zöldségfélék	13,78	13,10	15,88	22,73	22,59	17,57	20,96	20,75	21,44	27,85	34,18	19,67
8. Gyümölcs, dió	84,03	56,90	48,21	60,57	62,25	61,46	60,95	65,34	61,88	58,91	59,37	62,05
9. Kávé, tea, fűszer	49,99	34,94	44,09	83,32	100,58	80,68	82,61	89,86	83,62	65,82	49,59	71,55
10. Gabonafélék	66,54	21,22	33,37	45,50	20,28	40,40	28,59	27,43	31,90	32,55	37,02	34,78
11. Malomipari termék	9,63	11,20	9,85	12,95	9,03	5,27	6,45	5,87	4,08	5,2	4,41	7,95
12. Olajos mag, tak,	25,61	25,94	28,88	49,73	46,97	38,94	45,19	61,30	44,80	36,95	49,29	40,43
13. Növényi nedv. kiv	3,90	6,02	6,43	6,98	7,42	10,63	9,10	12,05	8,34	7,28	7,01	7,82
14. Egyéb növ. term	0,56	0,39	0,38	0,50	0,60	0,66	0,53	0,69	0,75	0,55	1,24	0,56
15. Állati növ. zsír	16,55	21,26	30,30	48,38	59,22	48,82	98,93	127,19	60,27	60,96	64,01	57,19
16. Áll. ered. él. készítm.	8,51	9,87	8,03	11,60	9,39	9,56	10,45	13,05	10,40	12,43	14,60	10,33
17. Cukor, Cukorárúk	7,98	7,85	40,34	22,17	20,50	17,88	15,94	17,49	20,35	20,41	29,03	19,09
18. Kakaó, készítmény	36,59	37,18	41,84	49,08	44,75	56,03	56,90	57,11	53,79	45,78	54,02	47,91
19. Cukrászati term.	3,97	6,89	19,52	31,83	26,39	20,79	29,46	36,70	43,62	45,2	55,40	26,44
20. Zölds. gyüm. kész.	20,13	21,78	26,33	45,31	49,92	45,63	54,11	54,47	49,52	62,42	56,02	42,96
21. Egyéb ehető kész.	39,37	61,56	74,58	92,32	53,29	47,35	51,53	58,66	70,09	71,89	79,74	62,06
22. Ital, szesz, ecet	35,05	35,18	29,44	32,76	44,78	32,71	26,44	26,86	29,28	29,49	33,74	32,20
23. Állati takarmány	117,59	131,90	156,95	166,51	187,01	217,71	236,59	250,07	194,91	220,68	259,43	187,99
24. Dohány és term.	37,05	45,72	43,92	60,09	51,08	71,42	77,22	74,25	71,87	39,06	42,57	57,17
Főcsop. összesen:	626,15	659,31	798,7	1058,9	976,08	938,47	1086,07	1196,02	991,87	1013,4	1131,95	934,50

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek importja főcsoportok szerint, 1991-2001 (%-ban)

Megnevezés	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	átlag
1. Élő állatok	2,41	2,15	0,94	0,87	0,89	1,06	1,38	1,50	1,58	1,86	1,43	1,46
2. Hús, vágási termékek	0,16	3,66	5,82	10,24	7,75	3,98	5,77	6,42	2,36	4,89	5,43	5,10
3. Halak, édesv. állatok	0,86	1,34	1,39	1,20	1,13	1,10	1,27	1,38	1,48	1,37	1,44	1,25
4. Tejtermékek	1,59	4,64	4,57	3,98	2,79	2,45	3,93	3,40	3,43	4,24	4,57	3,50
5. Egyéb állati termékek	1,20	1,98	1,83	1,77	1,75	2,06	2,13	1,93	2,11	1,96	1,54	1,87
6. Fa, egyéb növény	1,66	2,97	3,01	2,39	2,08	1,60	1,56	1,84	2,25	2,45	2,45	2,18
7. Zöldségfélék	2,20	1,99	1,99	2,15	2,31	1,87	1,93	1,73	2,16	2,75	3,70	2,11
8. Gyümölcs, dió	13,42	8,63	6,04	5,72	6,38	6,55	5,61	5,46	6,24	5,81	4,65	6,99
9. Kávé, tea, fűszer	7,98	5,30	5,52	7,87	10,30	8,60	7,61	7,51	8,43	6,49	4,49	7,56
10. Gabonafélék	10,63	3,22	4,18	4,30	2,08	4,30	2,63	2,29	3,22	3,21	4,07	4,01
11. Malomipari termék	1,54	1,70	1,23	1,22	0,93	0,56	0,59	0,49	0,41	0,51	0,36	0,92
12. Olajos mag, tak.	4,09	3,93	3,62	4,70	4,81	4,15	4,16	5,13	4,52	3,65	4,91	4,27
13. Növényi nedv. kiv.	0,62	0,91	0,81	0,66	0,76	1,13	0,84	1,01	0,84	0,72	0,65	0,83
14. Egyéb növ. term	0,09	0,06	0,05	0,05	0,06	0,07	0,05	0,06	0,08	0,05	0,11	0,06
15. Állati növ. zsír	2,64	3,22	3,79	4,57	6,07	5,20	9,11	10,63	6,08	6,02	5,45	5,73
16. Áll. ered.él. készítm.	1,36	1,50	1,01	1,10	0,96	1,02	0,96	1,09	1,05	1,23	1,15	1,13
17. Cukor, Cukorárúk	1,27	1,19	5,05	2,09	2,10	1,91	1,47	1,46	2,05	2,01	2,45	2,06
18. Kakaó készítmény	5,84	5,64	5,24	4,63	4,58	5,97	5,24	4,78	5,42	4,52	4,28	5,19
19. Cukrászati term.	0,63	1,05	2,44	3,01	2,70	2,22	2,71	3,07	4,40	4,46	4,62	2,67
20. Zölds. gyüm. kész.	3,21	3,30	3,30	4,28	5,11	4,86	4,98	4,55	4,99	6,16	5,01	4,48
21. Egyéb ehető kész.	6,29	9,34	9,34	8,72	5,46	5,05	4,74	4,90	7,07	7,09	7,42	6,80
22. Ital, szesz, ecet	5,60	5,34	3,69	3,09	4,59	3,49	2,43	2,25	2,95	2,91	2,88	3,63
23. Állati takarmány	18,78	20,01	19,65	15,72	19,16	23,20	21,78	20,91	19,65	21,78	23,08	20,06
24. Dohány és term.	5,92	6,93	5,50	5,67	5,23	7,61	7,11	6,21	7,25	3,85	3,85	6,13
Főcsop. összesen:	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

4. A mezőgazdasági struktúrák

4.1. Tulajdoni struktúra a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban

A kilencvenes években az agrárszféra tulajdonosi szerkezete is alapvetően átalakult. Az állami tulajdon, a magántőke részvétele, illetve a hazai tőke mellett a külföldi befektetők részesedése a nemzetgazdaság egyes ágait eltérően érintette.

A rendszerváltást követően a gazdasági társaságokról szóló, illetve az átalakulási törvények hatására a mezőgazdaságban az úgynevezett jegyzett tőke 1992-re megállapításra került. Ezt követően összege nominálisan is alig változott, az egyes évek között csak kisebb mozgások figyelhetők meg. Ennek következtében a jegyzett tőke saját forráson belüli aránya az 1992. évi 89%-ról 2000-re 64%-ra, az összes eszközértéknek a jegyzett tőkével való 64%-os lefedettsége 31%-ra zsugorodott.

A tulajdonosi struktúra változását jelzi, hogy a szövetkezeti tulajdon az 1992. évi 47%-ról egy év alatt 18%-ra mérséklődött, s 2000-ben csupán 11%-ot tett ki. Az állami tulajdon is 15%-ról 9% alá esett vissza. A belföldi magánszemélyek tulajdona az 1992. évi 85 milliárd Ft-ról 2000-re 160 milliárd Ft-ra változott. A mezőgazdaságban folyamatos térhódítással a külföldi tulajdonú tőke is közel tízszeresére nőtt, a 33 milliárdos befektetés 11,2%-os részesedést jelent.

49. táblázat

A főbb tulajdonosok részaránya a mezőgazdasági kettős könyvelést vezető vállalkozásoknál

Me.: milliárd Ft

Megnevezés	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
	években									
Allami tulajdon	..	44,1	41,3	26,3	23,6	21,5	20,6	23,1	24,9	25,3
Önkormányzati tulajdon	..	..	1,3	1,6	1,8	1,4	2,1	1,8	1,4	1,7
Belföldi magánszemély tulajdona	..	84,8	187,4	186,6	189,0	181,2	175,8	176,7	165,8	159,6
Belföldi társasági tulajdon	..	..	9,8	11,3	15,6	22,7	27,2	32,2	30,8	36,1
MRP vagyon	..	0,6	0,5	1,2	1,8	1,9	2,1	2,1	1,2	1,6
Külföldi tulajdonosi részesedés	..	2,5	7,3	9,9	15,4	18,3	20,9	22,1	30,9	32,6
Szövetkezeti tulajdon	..	141,1	54,7	46,0	39,7	42,4	40,0	35,8	41,2	32,5
Egyéb tulajdon	..	..	0,9	1,3	1,9	1,6	4,0	1,8	2,5	1,3
Jegyzett tőke	238,5	298,5	304,7	284,2	288,8	291,0	292,7	295,6	298,7	290,8
Saját tőke	319,4	334,2	333,5	328,1	358,4	382,6	408,8	443,6	450,6	457,4

Forrás: A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai. AKII, Budapest – kötetei alapján.

A tulajdonosi szerkezet átalakulásának következtében a mezőgazdasági szervezetek közel 10%-ában több mint 50% a külföldi részesedés. A gazdaságok zöme teljes egészében belföldi tulajdonban maradt.

50. táblázat

A mezőgazdasági és halászati szervezetek tulajdon jelleg szerinti megoszlása 2000-ben

A tulajdonos jellege	Szervezetek száma*	Jegyzett tőke, milliárd Ft	Belföldi magán	Külföldi
			Tulajdon aránya a jegyzett tőkéből, %	
100 %-ban belföldi tulajdon	5808	254,4	61,7	0,0
50 % feletti külföldi részesedés	629	32,4	1,8	96,7
25-50 % közötti külföldi részesedés	66	2,2	24,4	45,3
25 %-nál kisebb külföldi részesedés	40	3,8	55,0	6,9
Összesen	6543	292,8	54,7	11,1

*Csak a kettős könyvvitelt vezető és adóbevallást készítő szervezetek.

Forrás: Varga Jánosné: Az élelmiszertermelés gazdálkodó szervezeteinek pénzügyi helyzete, 2000.

AKII Agrárgazdasági Információk. 2001. 3. sz. (APEH gyorsjelentés alapján)

A külföldi tőke elsősorban a gazdasági társaságokban jutott szerephez. 2000-ben a 722 külföldi érdekltségű vállalkozásban a külföldi tulajdon átlagosan már 85% volt.

51. táblázat

Külföldi érdekeltségű vállalkozások a mezőgazdaságban gazdálkodási forma szerint

Megnevezés	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
	években							
Külföldi érdekeltségű szervezetek száma								
Korlátolt felelősségű társaság	288	480	548	594	628	637	663	671
Részvénytársaság	13	13	15	17	18	17	22	18
Szövetkezetek			4	4	5	10	11	12
Egyéb szervezetek	10	12	12	12	7	10	13	21
Összesen	311	505	579	627	658	674	709	722
Jegyzett tőkéből külföldi részesedés, milliárd Ft								
Korlátolt felelősségű társaság	4,7	6,9	11,4	13,2	14,1	14,9	22,8	24,5
Részvénytársaság	2,1	2,3	2,4	3,3	5,8	5,7	6,6	6,9
Szövetkezetek			0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0
Egyéb szervezetek	0,5	0,7	1,6	1,8	0,9	1,4	1,4	1,2
Összesen	7,3	9,9	15,4	18,3	20,9	22,1	30,9	32,6

Forrás: A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai, 1994-2000. AKII, Budapest – alapján.

A külföldi érdeklődés elsősorban a növénytermelési és kertészeti irányú gazdálkodókat részesítette előnyben.

52. táblázat

Külföldi befektetés megoszlása a főbb mezőgazdasági tevékenységek szerint

Gazdálkodási forma, szakosodás iránya	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
	években							
Külföldi érdekeltségű szervezetek száma								
Növénytermelés és kertészet	177	338	390	437	465	479	491	487
Állattenyésztés	56	79	90	97	110	110	133	150
Vegyes gazdálkodás	17	24	28	24	25	27	27	23
Növénytermelési, kertészeti, állattenyésztési és kiegészítő mezőgazdasági szolgáltatás	61	64	71	69	58	58	58	62
Jegyzett tőkéből külföldi részesedés, milliárd Ft								
Növénytermelés és kertészet	4,8	7,1	11,1	14,1	16,9	17,7	24,6	25,6
Állattenyésztés	1,4	1,6	2,7	3,1	2,6	3,1	4,4	5,7
Vegyes gazdálkodás	0,6	0,7	0,8	0,3	0,5	0,5	0,6	0,2
Növénytermelési, kertészeti, állattenyésztési és kiegészítő mezőgazdasági szolgáltatás	0,5	0,5	0,8	0,8	0,9	0,8	1,2	1,1

Forrás: A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai, 1994-2000. AKII, Budapest – alapján.

A privatizációt követően az iparágak között az élelmiszeriparban a legmagasabb a külföldi tőke aránya, míg az állami szerepvállalás csaknem megszűnt.

53. táblázat

Az állami és külföldi tőke aránya a jegyzett tőkéből az ipar ágazataiban*

Ágazat	1995. évben		1997. évben		2000. évben	
	Állami	Külföldi	Állami	Külföldi	Állami	Külföldi
	tőke aránya a jegyzett tőkéből, %					
Élelmiszerek és italok gyártása	14,2	51,5	2,2	60,3	1,1	62,2
Dohánytermékek gyártása	0,2	97,3	0,1	93,3	-	82,3
Élelmiszerek, italok és dohány-termékek gyártása együtt	13,6	53,3	2,1	61,5	1,1	62,7
Bányászat, feldolgozóipar, villamos-energia-, gáz-, hő- és vízellátás együtt	40,3	32,5	25,9	43,4	12,6**	45,6**

*/ A kettős könyvvitelt vezető vállalkozások adatai.

**/ Élelmiszeripar nélkül.

Forrás: Ipari és építőipari statisztikai évkönyv 1996. KSH, Budapest, 1997. 242. p.

Ipari és építőipari statisztikai évkönyv 1998. KSH, Budapest, 1999. 278. p.

A külföldi tulajdon 1992 és 2000 között közel 3,4-szeresére növekedett, részesedése 63%-ra nőtt. Ágazati szinten a jegyzett tőke növekedését meghaladó volt a külföldi tőke befektetés térhódítása. Az állam tulajdonosi szerepe csökkent. Az önkormányzatok a privatizáció során szerzett alacsony részesedése az elmúlt évek során alig változott. A szövetkezeti tulajdon aránya ugyan nem, nominálértéke valamelyest emelkedett 1994-ig, ezt követően azonban csökkent a tulajdonukban lévő jegyzett tőke értéke. A belföldi magánszemélyek 2000. évi 39,7 milliárd Ft értékű hányada 10,1%-os tulajdoni részesedést jelentett. Az élelmiszeripari cégek jegyzett tőkéjének 22,9%-át belföldi társaságok birtokolják.

54. táblázat

Főbb tulajdonosok az élelmiszeripar kettős és egyszeres könyvelést vezető vállalkozásainál

Me.: milliárd Ft

Megnevezés	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
	években									
Állami tulajdon	..	102,2	73,0	49,4	37,1	18,1	4,2	3,6	5,1	4,3
Önkormányzati tulajdon	..	..	4,2	3,7	3,0	3,0	3,8	2,8	2,3	2,2
Belföldi magánszemély tulajdona	..	25,0	18,7	22,0	22,8	28,4	33,4	31,7	37,0	39,7
Belföldi társasági tulajdon	..	..	34,9	50,5	62,7	73,5	87,1	93,0	93,9	90,4
MRP vagyon	..	0,1	3,8	5,7	6,4	5,8	5,5	4,9	4,1	3,5
Külföldi tulajdonosi részesedés	..	72,2	111,5	134,9	158,4	158,0	215,8	235,9	234,4	247,5
Szövetkezeti tulajdon	..	7,9	9,8	11,0	5,5	6,1	4,5	3,6	5,1	4,8
Egyéb tulajdon	..	..	2,8	4,2	3,1	1,7	1,8	1,2	1,2	2,2
Jegyzett tőke	207,8	227,0	258,7	281,4	299,0	294,6	356,1	376,7	383,1	394,6
Saját tőke	249,7	251,9	296,3	325,1	345,5	355,4	460,4	507,4	545,6	613,7

Forrás: A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai. AKII, Budapest – kötetei alapján.

A belföldi magánszemélyek tulajdoni részesedése a teljes belföldi tulajdonban lévő szervezetekben 2000-ben 32% volt.

55. táblázat

Az élelmiszeripari szervezetek tulajdon jelleg szerinti megoszlása 2000-ben

A tulajdonos jellege	Szervezetek száma	Jegyzett tőke, milliárd Ft	Belföldi magán	Külföldi
			tulajdon aránya a jegyzett tőkéből, %	
100 %-ban belföldi tulajdon	2526	107,7	31,9	0,0
50 % feletti külföldi részesedés	317	243,7	0,5	96,3
25 – 50 % közötti külföldi részesedés	86	26,8	8,0	35,8
25 %-nál kisebb külföldi részesedés	30	14,9	11,9	17,6
Összesen	2959	393,1	10,0	62,8

Forrás: Varga Jánosné: Az élelmiszertermelés gazdálkodó szervezeteinek pénzügyi helyzete, 2000. AKII. Agrárgazdasági Információk. 2001. 3. sz. (APEH gyorsjelentése alapján).

A külföldi befektetők 2000-ben összesen 361 Kft-ben és 69 Rt-ben, továbbá 14 egyéb szervezetben voltak érdekeltek. A 248 milliárd Ft-os jegyzett tőkéjük 58%-át különböző részvénytársaságokban szereztek.

56. táblázat

Külföldi érdekeltségű vállalkozások az élelmiszeriparban gazdálkodási forma szerint

Megnevezés	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
	években							
Külföldi érdekeltségű szervezetek száma								
Korlátolt felelősségű társaság	363	400	442	425	422	418	379	361
Részvénytársaság	67	71	76	70	67	73	70	69
Egyéb szervezetek	8	8	12	12	10	11	10	14
Összesen	439	479	530	507	499	502	459	444
Jegyzett tőkéből külföldi részesedés, milliárd Ft								
Korlátolt felelősségű társaság	45,8	56,1	70,3	68,7	106,0	119,9	102,7	96,4
Részvénytársaság	61,0	74,2	82,1	80,2	103,6	111,2	125,7	144,6
Egyéb szervezetek	4,7	4,6	5,0	6,1	6,2	4,8	6,0	6,5
Összesen	111,5	134,9	158,4	155,0	215,8	235,9	234,4	247,5

Forrás: A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai, 1994-2000. AKII, Budapest – alapján.

A legnagyobb a külföldi tőke abszolút értéke (közel 40 milliárd) az úgynevezett „máshova nem sorolt egyéb élelmiszerek gyártása” szakágazatban volt, aránya 90,6%.

A külföldi tőke

- leginkább az üdítőital gyártásban hódított 31 milliárd Ft-tal, ahol ezáltal 96%-os részesedést szerzett,
- ezt a söripari termékek gyártása (28 milliárd Ft befektetés 95%-os részesedéssel), majd az édesség gyártás (26 milliárd Ft, 95%-os arány),
- a gyümölcs- és zöldségfeldolgozás (18 milliárd Ft tőke 51%-os tulajdoni hányaddal), a húsfeldolgozás (18 milliárd Ft, 30%),
- a tejipar (közel 17 milliárd Ft jegyzett tőkéje 80%-os részesedés),
- cukorgyártás (16 milliárd Ft-os jegyzett tőkével 57%-os tulajdoni részesedést jelentett),
- a növényolaj-gyártás és -feldolgozás (10 milliárd Ft jegyzett tőkéje 95%-os külföldi tulajdonszerzés) követte.
- végül a tartósított lisztes-áru gyártás (12 milliárd Ft, 91%) követte.

Ezzel szemben a következő szakágazatokban a külföldi érdekeltség a jegyzett tőkéből alacsony:

- kenyérgyártás (7,5%),
- tésztafélék gyártása (8,3%),
- halfeldolgozás (9,7%),
- bortermelés (11,3%),
- malomipar (20,7%).

**A külföldi tőke szerepe az élelmiszeripar egyes ágazataiban
1997-től érvényes ágazati besorolás szerint**

Szakágazat	Külföldi részesedés a jegyzett tőkéből milliárd Ft				Külföldi részesedés a külföldi érdekeltségű vállalkozások jegyzett tőkéjében %				Külföldi érdekeltség adott szakágazat összes vállalkozásának jegyzett tőkéjéből %			
	1997	1998	1999	2000	1997	1998	1999	2000	1997	1998	1999	2000
	években											
Húsfeldolgozás	14,9	17,2	20,2	17,8	71,0	68,4	64,1	55,7	33,6	33,4	34,4	30,1
Ebből: Húsfeldolgozás, -tartósítás	7,0	6,5	8,2	7,6	76,7	67,0	71,5	66,8	39,3	36,9	47,0	42,9
Baromfi-hús feldolgozása, tartósítása	4,7	7,7	10,5	7,9	58,3	66,2	60,1	45,0	23,3	27,8	29,7	23,4
Hús-, baromfi-hús-készítmény gyártása	3,2	3,0	1,5	2,3	84,8	79,0	58,7	74,3	50,9	48,3	25,2	29,9
Halfeldolgozás	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	100,0	83,1	74,6	66,6	34,6	34,5	9,7
Gyümölcs- és zöldségfeldolgozás	18,1	19,9	16,2	18,0	85,3	88,0	84,0	83,1	53,0	57,3	52,6	51,0
Növényi, állati olaj gyártása	10,0	10,0	9,9	9,8	99,3	99,4	99,5	99,7	97,3	95,9	97,0	94,8
Tejfeldolgozás	13,9	14,7	18,3	16,9	93,7	92,6	85,2	97,1	59,1	61,7	70,2	80,1
Malomipari termékek gyártása	2,0	2,8	2,1	3,9	80,7	85,4	86,8	74,3	9,9	14,9	10,3	20,7
Keményítő gyártása	7,2	5,7	5,7	5,3	74,4	69,8	69,8	68,0	74,2	69,5	69,5	67,7
Takaromány gyártása	8,9	9,1	9,4	9,7	93,2	93,9	95,8	97,4	63,2	54,8	63,7	58,4
Egyéb élelmiszer gyártása	47,2	61,5	72,8	93,6	76,4	79,2	83,5	87,9	54,1	62,9	67,6	75,0
Ebből: Kenyér, friss tésztaféle gyártása	5,8	4,5	1,0	1,0	83,1	73,8	44,2	57,2	30,9	24,9	7,1	7,5
Tartósított lisztes áru gyártása	0,3	1,6	11,7	11,6	99,3	99,2	99,8	96,8	35,9	92,7	96,6	90,7
Cukorgyártás	10,9	12,7	15,1	15,5	47,7	47,0	53,8	57,3	35,9	47,0	53,7	57,3
Édesség gyártása	11,8	24,9	25,3	25,7	99,0	99,7	99,7	99,7	89,6	94,5	94,6	95,1
Tésztafélék gyártása	0,3	0,0	0,1	0,1	17,5	77,7	91,0	87,8	9,6	6,2	6,8	8,3
Máshova nem sorolt egyéb élelmiszer gyártása	18,1	17,8	19,6	39,7	99,5	99,6	99,5	99,9	85,1	76,6	77,5	90,6
Italgyártás	82,0	83,9	70,7	63,6	94,5	95,3	96,7	97,2	81,6	82,0	74,2	71,0
Ebből: Szesz, szeszitalok gyártása	2,7	2,6	1,7	1,7	58,4	58,0	83,2	81,9	38,3	40,8	25,6	23,5
Bortermelés	2,1	2,7	2,2	2,3	86,5	85,6	89,4	92,8	17,4	19,0	11,9	11,3
Sör-, malátagyártás	21,2	21,8	27,5	28,3	91,8	94,5	94,6	96,3	90,4	92,9	93,2	95,0
Útifőital gyártása	56,0	56,8	39,3	31,3	98,8	99,2	99,3	99,3	96,9	97,2	96,6	96,4
Dohánytermékek gyártása	11,6	11,0	9,0	8,9	97,3	92,1	88,2	86,6	93,3	88,1	83,8	82,3
Összesen	215,8	235,8	234,3	247,5	86,6	86,6	85,8	86,5	60,6	62,6	61,2	62,7

Forrás: A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai, 1994-2000. AKII, Budapest – alapján.

4.2. Gazdasági szervezetek gazdálkodási forma szerint

A kilencvenes évtized a magyar mezőgazdasági struktúra drasztikus átalakulásának időszaka volt. A társadalmi-gazdasági rendszerváltás a nagyüzemek, a közös tulajdon helyett, a nagyobb közvetlen érdekeltséget, a kisebb méretű termelést helyezte előtérbe, ennek kialakulását szorgalmazta.

A vizsgált időszak első évére, vagyis a rendszerváltást követő évre a magyar mezőgazdaságban még a nagyvállalat-centrikusság volt a jellemző: az állami és a szövetkezeti nagyvállalatok voltak dominánsak. Az állami vállalatok azonban kisebb súlyt képviseltek, mint más nemzetgazdasági ágazatokban. A mezőgazdaságban meghatározó szervezeti forma a termelőszövetkezet volt. Az állami támogatás segítségével végbement tőkefelhalmozás hatására a szövetkezeti gazdaságokban is magasabb fokú termelési koncentráció ment végbe. A szövetkezeti vállalatok között azonban jóval nagyobb volt a méretkülönbség, mint az állami vállalatok között.

A rendszerváltás előtt a mezőgazdaság termelési értékének mintegy kétharmadát 130 állami gazdaság és közel 1200 mezőgazdasági szövetkezet állította elő.⁷ A mezőgazdasági termelés valamivel több mint egyharmadát azonban a kistermelők (többségében részmunkaidős) gazdaságai (mintegy 1,5-1,6 millió kisk gazdaság) adták.

A kisk gazdaságok súlya már korábban is számottevő volt, egyes ágazatokban pedig meghatározó szerepet játszottak. A magyar mezőgazdasági modellnek egyik jellegzetessége a nagyüzemek és a kisüzemek közt kialakult szerves kapcsolat és célszerű munkamegosztás volt. A nagyüzemek magas szintű technikai-technológiai és szakmai háttérükkel segítették a kisüzemek gazdálkodását.

A rendszerváltást követően a vállalati-vállalkozási struktúra alakításában is megjelentetni kívánt tulajdoni átalakulás fő célja az állami és a szövetkezeti tulajdon magántulajdonná történő átalakítása volt, a gazdasági tevékenység magántulajdonosi tőkeérdekeltségének megteremtése, a vállalkozói tevékenység általánossá tétele érdekében. Ez a feladat azonban példa nélküli, hisz sehol a világon nem volt történelmi tapasztalat hasonló struktúraváltás jogi és közgazdasági szabályozására.

Az állami gazdaságok közül a 126/1992 (VIII.28.) kormányrendelet által meghatározott stratégiai fontosságú 25 gazdaság a biológiai alapok védelme és a szaporítóanyag ellátásban betöltött szerepe miatt tartós állami tulajdoni körbe került. A többi gazdaság 100%-ban privatizációra lett kijelölve. Az említett tartós állami tulajdonú gazdaságok – társaságok – közül 2001-ben további 12 Rt-t privatizáltak.

A privatizáció általában több lépcsőben ment végbe. Az első lépcsőben a decentralizált privatizáció (lényegében profiltisztítás) folyt. Ez kettős célt szolgált:

⁷ A halászattal foglalkozó szervezeteket, valamint a szakszövetkezeteket itt nem vettük számításba.

egyrészt a nagyobb vállalatok kisebb egységekre való bontását, másrészt az adósságterhek enyhítését. A folyamat bizonyos vállalatrészek, önállósítható egységek és üzemszemperek, gépek, készletek piaci meghirdetésével kezdődött, s szabad árverseny formájában zajlott le. A fölös készletektől való megszabadulás mellett kelendő üzletrészek, üzemek is eladásra kerültek, megszüntetve ezzel számos, a gazdasági ésszerűség alapján létrejött termelési-feldolgozási-kereskedelmi vertikumot, valamint integrációs tevékenységre lehetőséget nyújtó eszközt. De – helyesen – esélyt adott a gyakran túlcentralizált, egymástól fizikailag is nagyon távol levő, s egymással kevés igazi kapcsolattal rendelkező üzemszemperek önállósulására. A második számú cél, a likviditási helyzet javítása egy-egy üzemszempere vagy vagyontárgy sikeres eladásával az elért bevételektől függően valósulhatott meg, mivel abból maguk a vállalatok törleszthették felgyülemllett adósságaikat, s megszabadulhattak az egyre növekvő kamatterhektől.

A gazdaságokat általában a privatizáció második ütemében alakították át gazdasági társaságokká (RT, KFT) majd ezt követően történt meg az értékesítés részben, vagy egészben.

A mezőgazdasági szövetkezetek tulajdoni és szervezeti átalakítása – adottságaikból következően – eltért az állami gazdaságokétól. A mezőgazdaságban meghatározó súlyt jelentő szövetkezetek átalakulása rendkívül összetett folyamatként ment végbe. Politikai és gazdasági kihatásai egyaránt jelentősek voltak.

A szövetkezetek gyorsított ütemben végrehajtották az átalakulásra vonatkozó szövetkezeti és átmeneti törvényt, ami körülbelül egy millió főt és 5,6 millió hektár földet, továbbá mintegy 260 milliárd forint egyéb vagyont érintett. A változásoknak a megszűnéseken kívül lényegében négy fő formája volt:

- a szétválás,
- a csoportos kiválás,
- az egyéni kiválás, vagyis az önállósulás,
- valamint a gazdasági társasággá való átalakulás.

Az 1992-ben elfogadott törvények értelmében a szövetkezeteknek az átalakulásakor teljes vagyonukat szét kellett osztaniuk alkalmazottaik és azon személyek és örököseik között, akik a vagyon egy részére a törvényben meghatározott jogalap szerint igényt tarthattak. A törvény szerint a szövetkezeti közös vagyon az addigi – tulajdonosi jogaikban egyénileg erősen korlátozott, de együttesen mégis lényeges – tulajdonosok között részjegy és üzletrész formájában került felosztásra.

A mezőgazdaságban, a vad- és erdőgazdálkodásban, valamint a halászatban tevékenykedő vállalkozások száma 1995-ig nőtt meredeken, onnantól kezdődően kisebbek a változások. Ugyanakkor nem mondható, hogy ma már egy „beállt” üzemszempereával állunk szemben.

A mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás és halászati ágazatokban 2001. végén 37661 gazdasági szervezet (gazdálkodó szervezetek és egyéni vállalkozások) működött, 1499-cel kevesebb, mint egy évvel korábban. A csökkenés az egyéni vállalkozások számában következett be.

A működő vállalkozások 65%-a egyéni vállalkozás. Számuk 2001-ben 24 583 volt. A társas vállalkozások száma 13078 volt, amelyek száma 4%-kal nőtt 2001-ben. Ezek közül változatlanul a legelterjedtebb forma a korlátolt felelősségű társaság. A működő szövetkezetek száma 1808 volt.

A mezőgazdaságban a működő társas vállalkozásokat ma már a kis létszámú szervezetek túlsúlya jellemzi. Míg 1992-ig a mezőgazdasági társas vállalkozások közül a 20 főt, vagy annál kevesebbet foglalkoztatottak aránya nem érte el az 50%-ot, addig 2001-ben már az összes társas vállalkozás kb. 80%-a a 10 főnél kisebb létszám-kategóriába tartozott.

Az élelmiszeriparban a privatizáció során ugyancsak jelentősen gyarapodott a vállalkozások száma, ezen belül is a jogi személyiségű társas vállalkozásoké. Az egyéni vállalkozások közül viszont 1996 után nagy számban hagytak fel a működtetéssel, a vállalkozással.

58. táblázat

A vállalkozások száma a mező-, vad-, erdőgazdálkodásban és halászatban*

Gazdálkodási forma	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
	év végén											
Vállalkozás összesen	13705	16210	17105	18022	30491	26465	32321	38149	39042	38203	39160	37661
Ebből:												
Egyéni vállalkozás	11428	12589	12678	11579	22493	18288	22682	27427	27832	26434	26595	24583
Társas vállalkozás	2277	3621	4427	6443	7998	8177	9639	10722	11210	11769	12565	13078
Társas vállalkozásból:												
Kft.	446	1297	1628	2434	3140	3185	3805	4516	4725	4909	5255	5614
Rt.	17	42	45	109	171	179	191	204	197	242	259	316
Szövetkezet	1405	1493	1621	1971	2048	1965	1930	1915	1715	1832	1886	1808
Közkereseti társaság	41	41	51	89	103	91	103	97	90	104	155	156
Betéti társaság	124	510	918	1715	2348	2183	2773	2925	3291	3463	3806	3965

* 1995-től: a működő gazdasági szervezetek.

Forrás: KSH

59. táblázat

A mezőgazdasági társas vállalkozások száma a foglalkoztatottak száma szerint*

Létszám-kategória	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
	év végén											
10 fő és kevesebb	..	..	..	1434	2420	36692	7219	8435	9090	9431	10162	10716
11-20 fő	413	1031	1456	1006	1012	701	633	576	540	687	777	774
21-50 fő	106	297	430	667	761	834	752	738	701	773	817	858
51-300 fő	860	1060	1191	1272	1209	1062	963	906	818	811	839	730
300 fő felett	722	666	374	247	126	96	72	67	61	67		

* 1990-től 1995-ig mező- és erdőgazdálkodási jogi személyiségű gazdasági szervezetek.

Forrás: KSH

60. táblázat
A működő vállalkozások formái és száma az élelmiszereket, italokat és dohánytermékeket gyártó ipari ágazatokban

Megnevezés	1992	1993	1994	1995	1996	1998	1999	2000	2001
Jogi személyiségű társas vállalkozások	1619	2100	2400	2640	2931	2741	3012	3075	3135
Gazdasági társaság	1409	1910	2124	2550	2846	2668	2929	2973	3031
Ebből: korlátolt felelősségű társaság	1281	1725	1917	2320	2610	2439	2692	2749	2814
részvénytársaság	116	176	203	226	232	228	236	223	216
Szövetkezet	59	77	73	70	67	66	80	101	103
Egyéb társas vállalkozás (vállalat)	..	..	..	20	18	7	3	1	1
Jogi személyiség nélküli társas vállalkozások	..	..	..	1197	1379	1182	1348	1395	1369
Közkereseti társaság	..	..	..	51	50	43	51	98	108
Betéti társaság	..	..	..	1010	1203	1036	1220	1276	1254
Egyéb társas vállalkozás	..	..	..	136	126	103	77	21	7
Egyéni vállalkozás	..	..	..	4668	5009	4382	4001	3900	3649

Forrás: A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai 1993-1997. AKII, Budapest, 1998.

Az élelmiszeriparban a működő jogi személyiségű vállalkozásokon belül is növekedett a néhány főt foglalkoztató szervezetek száma.

61. táblázat

A működő jogi személyiségű társas vállalkozások száma létszám-kategória szerint az élelmiszereket, italokat és dohánytermékeket gyártó ipari ágazatokban

Megnevezés	1995	1996	1998	1999	2000	2001
300 fő felett	146	140	110	389	385	399
51 – 300 fő	272	253	268			
21 – 50 fő	320	321	309	383	408	443
11 – 20 fő	273	326	280	426	449	440
11 fő alatt *	1 629	1 891	1 774	1814	1833	1853
Összesen	2 640	2 931	2 741	3012	3075	3135

*/ Az ismeretlen létszámú szervezetekkel együtt.

Forrás: KSH

4.3. Termelési szerkezet

Az elmúlt évtized során a mezőgazdasági termelés volumene az 1990. évi szinthez képest nagymértékben csökkent. Az agrártermelés egészének mélypontja 1993-ban volt. Az 1996. évi csúcs után – amely még mindig csupán 76%-a volt az 1990. évinek – újra visszaesett a termelés. A növénytermelés rövid időszakig tartó volumennövekedése már 1994-ben megkezdődött, de 1996 után a növényi termékek termelése is kevesebb lett. Az állattenyésztés bruttó termelésének csökkenése még 1994-ben is tartott és az 1990-es évtized második felében az 1990. évi szint 63-67%-a között alakult.

A mezőgazdasági termelés 2000 - 2001. évi volumenváltozását elsősorban a növényi termékek termelésének ingadozása idézte elő, míg az állati termékek termelése alig változott. A növénytermelés 2001-ben az 1990. évi termelési volumen 93,7%-át tette ki, ami a vizsgált időszak második legnagyobb termelését jelentette.

62. táblázat

**A mezőgazdasági termékek bruttó termelésének volumenindexe
(1990 = 100%)**

(összehasonlító árak alapján, %)

Évek	Mezőgazdasági termékek összesen	Ebből:	
		Növénytermesztés	Állattenyésztés
1991	93,8	102,5	84,4
1992	75,0	76,1	73,8
1993	67,7	69,1	66,1
1994	69,8	75,9	63,3
1995	71,6	77,3	65,5
1996	76,1	84,9	66,6
1997	73,6	84,0	62,6
1998	74,1	80,9	66,5
1999	74,4	82,8	65,4
2000	69,6	70,9	67,9
2001	80,6	93,7	66,9

Forrás: KSH

A termelés szerkezetét tekintve a növénytermesztés és kertészet, illetve az állattenyésztés aránya kiegyensúlyozott helyzetben 50-50% körül alakulhat. Kedvezőtlen időjárás esetén, különösen, ha az a legtöbb növénykultúrára kedvezőtlen, ettől akár 5-8%-os eltérés is előfordulhat.

A mezőgazdasági bruttó termelés belső szerkezetét a számítás során alkalmazott árak alapvetően meghatározzák. 1990 és 2001 között az élőállatok és állati termékek a növénytermelési és kertészeti termékekhez képest felértékelődtek: az állati termékek 1990. évi bázishoz mért termelői árának szintje a 2000. év kivételével rendre meghaladta a növénytermelési termékek azonos időszakhoz viszonyított indexét. Ez a tény a két árbázison számolt termékszerkezetet és változást jelentősen módosítja.

63. táblázat

**A mezőgazdaság bruttó termelési értéke
1991. évi összehasonlító áron**

Me.: milliárd Ft

Évek	Mezőgazdasági termékek összesen	Ebből:		Megoszlás, %	
		Növény- termesztés	Állat- tenyésztés	Növény- termesztés	Állat- tenyésztés
1991	449,1	254,2	194,9	56,6	43,4
1992	359,2	188,9	170,3	52,6	47,4
1993	324,2	171,6	152,6	52,9	47,1
1994	334,5	188,3	146,2	56,3	43,7
1995	342,9	191,8	151,1	55,9	44,1
1996	364,4	210,7	153,7	57,8	42,2
1997	352,9	208,3	144,5	59,0	41,0
1998	354,2	200,6	153,5	56,6	43,4
1999	356,4	205,3	151,0	57,6	42,4
2000	332,6	175,8	156,8	52,9	47,1
2001*	386,8	232,4	154,5	60,1	39,9

* Előzetes adat.

Forrás: KSH adatok és saját számítás.

A vizsgált időszak első felében a gyorsabb árnövekedés az élőállatokat és állati termékeket jellemezte. Ezzel együtt a nagyobb termelés visszafogásra az állattenyésztésben került sor. Folyó áron a termelés szerkezetében a növénytermelési és kertészeti termékek 1990. évi 49,4%-os részesedése 1996-ban csaknem 60%-ra emelkedett. 1998-ban a gabonafélék drasztikus visszaesése miatt a növényi termékek bruttó termelése újra közelítette az 50%-ot. A két fő termékcsoport összes termelésből való részesedése 2000-ben szintén kiegyenlített képet mutatott, amelyben a fő szerepet a növénytermelés – a gabonafélék, ipari növények, burgonya és zöldségfélék – volumencsökkenése okozta, amelyet a magasabb termelői árak sem tudtak ellensúlyozni. A növénytermelés aránya 2001-ben jelentősen megnövekedett és 1991. évi változatlan áron számolva ekkor haladta meg először a 60%-ot.

4.3.1. Növénytermesztés és kertészeti termelés

A növénytermesztés és kertészeti termelés szerkezetét, valamint a vetésszerkezet változását a következő táblázatokban szemléltetjük.

A növénytermelési és kertészeti termékek termelési értéke főbb ágazatok szerint

(folyó árak alapján, milliárd Ft)

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Gabonafélék és hüvelyesek	91,6	112,0	79,1	94,7	124,6	148,2	261,4	269,9	197,1	206,3	269,4	280,5
Ipari növények	24,2	29,0	21,5	19,0	33,3	50,1	66,5	58,5	72,1	87,4	56,4	85,9
Burgonya	10,1	15,3	15,0	14,2	18,6	37,0	25,9	20,0	42,2	47,9	28,1	31,2
Szálas- és tömegtakarmányok	13,6	19,6	12,4	13,5	19,0	22,5	25,7	27,2	37,3	36,7	26,3	33,3
Zöldségfélék	28,0	28,2	32,7	35,9	38,4	48,3	60,4	85,2	94,9	105,4	87,4	105,9
Gyümölcsök	18,3	24,3	19,1	19,9	24,3	32,6	36,7	43,1	46,1	48,1	52,0	41,4
Szőlő	18,4	13,9	11,0	12,1	15,1	17,8	30,4	37,9	35,5	29,6	38,1	62,7
Egyéb növények	16,5	13,6	14,6	19,7	23,0	32,9	43,1	21,7	21,9	42,6	40,5	40,1
Növénytermelés és kertészet	220,6	255,8	205,4	228,9	296,3	389,5	550,1	563,5	546,7	604,1	598,2	681,1
Élő állatok és állati termékek	225,7	192,1	193,0	197,7	238,6	319,9	373,6	438,8	517,9	478,5	564,5	683,9
Bruttó termelés összesen	446,3	447,9	398,4	426,7	535,0	709,5	923,7	1 002,3	1 064,6	1 082,6	1 162,7	1 365,0
A termelés szerkezete, %												
Gabonafélék és hüvelyesek	20,5	25,0	19,8	22,2	23,3	20,9	28,3	26,9	18,5	19,1	23,2	20,5
Ipari növények	5,4	6,5	5,4	4,4	6,2	7,1	7,2	5,8	6,8	8,1	4,9	6,3
Burgonya	2,3	3,4	3,8	3,3	3,5	5,2	2,8	2,0	4,0	4,4	2,4	2,3
Szálas- és tömegtakarmányok	3,0	4,4	3,1	3,2	3,6	3,2	2,8	2,7	3,5	3,4	2,3	2,4
Zöldségfélék	6,3	6,3	8,2	8,4	7,2	6,8	6,5	8,5	8,9	9,7	7,5	7,8
Gyümölcsök	4,1	5,4	4,8	4,7	4,6	4,6	4,0	4,3	4,3	4,4	4,5	3,0
Szőlő	4,1	3,1	2,8	2,8	2,8	2,5	3,3	3,8	3,3	2,7	3,3	4,6
Egyéb növények	3,7	3,0	3,7	4,6	4,3	4,6	4,7	2,2	2,0	3,9	3,5	2,9
Növénytermelés és kertészet	49,4	57,1	51,6	53,7	55,4	54,9	59,6	56,2	51,4	55,8	51,4	49,9
Élő állatok és állati termékek	50,6	42,9	48,4	46,3	44,6	45,1	40,4	43,8	48,6	44,2	48,6	50,1
Bruttó termelés összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás.

A fontosabb növények területe

Me.: ezer hektár

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001 ⁺
Gabonafélék ¹	2778	2778	2658	2708	2895	2749	2807	2937	2835	2402	2744	3058
búza ²	1221	1152	846	986	1059	1108	1193	1247	1183	734	1 025	1024
rozs	92	93	70	68	88	77	59	67	62	39	43	51
őszi árpa	189	209	220	185	197	187	154	..	..	125	151	203
tavaszi árpa	108	149	258	244	226	206	171	..	..	208	174	165
árpa együtt	297	358	478	429	423	393	325	370	369	334	325	368
zab	48	50	51	53	56	53	48	52	52	71	58	61
kukorica	1082	1106	1159	1121	1204	1033	1053	1059	1023	1115	1193	1255
rizs	12	9	5	5	5	4	3	2	3	2	3	..
Bab	4	..	4	44	4	5	5	5	5	5	4	..
Borsó	135	114	111	88	54	57	52	53	54	50	25	..
Lóbab	3	1	1	1	1	1	0	1	1	0	0	..
Cukorrépa	131	161	108	95	105	124	118	98	80	66	57	66
Dohány	9	10	9	9	8	7	6	6	6	8	6	..
Napraforgó	347	389	428	389	416	491	473	440	427	521	299	319
Repcé	60	65	34	22	28	45	94	89	52	181	116	..
Olajlen	9	..	6	2	2	1	1	0	1	2	1	..
Szójabab	42	25	28	15	9	10	13	14	24	32	22	..
Mák	3	..	4	4	4	6	3	4	3	5	3	..
Rostkender	1	1	0	0	0	0	1	1	1	0	0	..
Burgonya	44	48	52	56	57	57	62	64	53	56	47	36

A fontosabb növények területe

Me.: ezer hektár

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001 ⁺
Silókukorica	321	243	243	222	213	196	162	156	145	143	147	..
Csalamádé	14	13	9	8								
Őszitakarmány-keverék	14	..	10	9	12	13	9	11	10	9	5	..
Lucerna	302	32	280	255	254	253	247	233	222	210	159	155
Vöröshere	21	16	15	11	12	12	12	11	9	11	8	..
Zöldsfélék a szántón ³	116	112	82	83	98	119	95	118	109	112	90	101
fejeskáposzta	4	4	4	5	5	7	6	7	7	6	4	5
sárgarépa	4	..	2	3	4	5	4	5	5	5	3	3
vöröshagyma	5	7	6	6	6	9	7	6	6	7	5	6
uborka	3	..	2	3	3	4	3	7	5	5	3	3
sárgadinnye	0	..	0	1	1	1	0	1	1	1	1	1
görögdinnye	7	..	4	4	4	7	6	6	7	7	8	8
zöldbab	4	..	3	3	3	4	3	4	3	4	3	3
zöldborsó	31	20	13	12	12	14	12	18	13	13	15	19
paradicsom	15	12	7	7	9	12	10	14	13	11	6	6
zöldpaprika ⁴	8	6	8	7	7	9	8	10	10	9	7	7
Fűszerpaprika	9	9	5	5	5	5	5	6	7	5	5	6

+/- Előzetes adat.

1/ Búza, rozs, árpa, zab, kukorica, triticale, kétszertes, rizs, kölesmag, cirokmag és pohánka. 2/ Durumbúzával együtt.

3/ 1996-ig fűszerpaprikával együtt. 4/ Paradicsompaprikával együtt.

Forrás: KSH

Agrárgazdasági statisztikai zsebkönyv 2001. AKII, Budapest

A fontosabb növények összes termésmennyisége

Me.: ezer tonna

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001 ⁺
Gabonafélék	12561	15797	9981	8520	11709	11269	11308	14121	13005	11376	10025	14951 ²
Ebből: búza ¹	6198	6008	3453	3021	4 874	4614	3910	5258	4895	2638	3692	5197
kukorica	4500	7745	4405	4044	4 761	4680	5989	6828	6143	7149	4984	7812
rizs	28	39	15	13	15	13	7	7	8	7	11	..
árpa	1369	1555	1723	1138	1558	1408	921	133	1305	1042	901	1301
rozs	232	223	136	113	193	171	98	153	129	80	86	121
zab	163	135	147	96	131	139	112	138	132	180	97	150
Burgonya	1226	1219	1212	1057	946	1099	1308	1140	1148	1199	864	908
Száraz hüvelyesek	316	281	251	148	144	152	110	118	140	118	54	..
Ebből: bab	4	6	4	4	4	5	5	0	6	6	4	..
borsó	305	269	242	140	134	143	101	111	131	108	48	..
Olajos magvak	876	1000	857	734	743	903	1056	737	875	1243	..	..
Ebből: napraforgó	684	813	765	682	667	789	868	540	718	793	484	624
Dohány	14	18	13	11	12	11	10	11	13	16	10	..
Cukorrépa	4743	5867	2928	2182	3370	4199	4677	3691	3361	2934	1976	2901
Tömegtakarmány zölden	6383	7269	4009	4191	4565	4955	4311	4371	4232	4373	2581	..
Ebből: silókukorica és csalamádé	5690	6167	3549	3712	3898	4220	3918	3946	3835	4000	2407	..
Szálastakarmány, széna	2993	3355	2336	1858	2145	2200	1463	1404	..	..	..	..
Ebből: lucernaszéna	1468	1812	1230	1020	1167	1145	1272	1171	1145	1157	683	843
gyepszéna	1247	1241	921	692	786	854	912	904	946	927	600	..

A fontosabb növények összes termésmennyisége

Megnevezés	Me.: ezer tonna											
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001 ⁺
Zöldségféle ³	2036	1993	1401	1336	1419	1537	1597	1548	1796	1972	1500	1857
Ebből: vöröshagyma	160	185	168	138	134	195	180	128	150	149	117	174
sárgarépa	119	119	91	94	98	106	121	117	118	117	89	99
petrezselyemgyökér	54	59	51	56	49	50	52	0	59	8	34	40
paradicsom	527	468	251	202	224	231	263	220	330	201	203	236
uborka	96	108	99	89	93	94	102	119	126	126	103	99
görögdinnye	87	82	61	66	61	91	92	76	112	125	133	130
zöldborsó ⁴	314	218	118	108	162	72	76	70	71	65	61	113
zöldbab	40	40	30	29	24	28	29	32	28	33	27	29
fejeskáposzta	127	135	106	124	117	131	153	171	178	174	120	161
zöldpaprika ⁴	142	154	125	120	117	123	131	141	152	171	134	135
Fűszerpaprika	69	95	34	34	41	41	52	45	65	33	40	60
Gyümölcs	1444	1332	1151	1271	1049	684	980	883	834	822	1 038	917
Ebből: alma	945	859	666	819	657	353	552	500	482	445	695	605
körte	64	70	65	64	43	41	41	37	36	39	37	21
cseresznye	27	26	28	24	24	20	22	22	19	20	18	16
meggy	64	63	77	76	73	48	66	65	49	45	49	56
szilva	152	140	142	123	116	105	114	123	104	98	91	90
kajszi	42	36	40	36	27	18	45	25	17	38	21	16
őszibarack	72	61	61	62	50	42	76	54	65	71	64	57
málna	27	26	23	18	18	18	2	18	20	22	20	
szamóca	16	15	14	12	12	12	13	13	13	14	12	
Szóló	863	759	662	607	614	544	665	717	720	570	684	811

+ / Előzetes adat. 1 / Durumbúzával együtt. 2 / Kölesmag, pohánka, círokmag és rizs nélkül.

3 / 1996-tól fűszerpaprika nélkül. 4 / A zöldborsó 1994-ig hüvelyes súlyban, 1995-től szemes súlyban.

Forrás: KSH

A magyar agrárgazdaság egyik kulcságazata – úgyis mint népelelmezési cikk, úgyis mint abraktakarmány, vagy mint devizaforrás – a gabona. A szántóhasznosításban is a gabonaféléknek jut meghatározó szerep, az elmúlt évtized adatai alapján hagyományosan a vetésterület 60-70%-át foglalták el. A búza és a kukorica vetésterülete – részben a szabályozástól, másrészt az időjárás hatásaitól függően – az elmúlt évek során is növényenként 760-1280 ezer hektár sávban változott.

67. táblázat

A gabonatermelés főbb jellemzői

Évek	Gabonafélék ¹	Benne:		Betakarított terület ³	Betakarított összes termés		
		búza ²	kukorica		összes gabona	ebből:	
						búza ²	kukorica
aránya a vetésterületből, %				ezer ha	ezer tonna		
1990	59,8	26,3	23,3	2778	12561	6198	4500
1991	60,2	25,0	24,0	2778	15797	6008	7745
1992	60,7	19,3	26,5	2658	9981	3453	4405
1993	62,9	22,9	26,1	2708	8520	3021	4044
1994	64,6	23,6	26,9	2895	11709	4874	4761
1995	60,8	24,5	22,8	2749	11269	4614	4680
1996	62,6	26,6	23,9	2807	11308	3910	5989
1997	64,5	27,9	23,5	2937	14121	5258	6828
1998	64,4	26,7	23,5	2 35	13005	4895	6143
1999	57,3	17,8	26,6	2402	11376	2638	7149
2000	70,5	26,1	31,2	2744	10025	3692	4984
2001 ⁺	73,5	28,7	30,5	3058	14951 ⁴	5197	7812

+/- Előzetes adat.

1/ Kölesmag, cirok, pohánka nélkül. 2/ Durumbúzával együtt.

3/ 1992-ig vetésterület. 4/ Kölesmag, pohánka, cirok és rizs nélkül.

Forrás: KSH

A hazai gabonatermelés mélypontján, 1993-ban mindkét főnövényt alacsony hozamok, a búzát az évtized egyik legalacsonyabb betakarított területe jellemezte. Az évtized közepének magas gabonaárjai növelték a gabona – ezen belül is elsősorban a búza – vetésterületét, minek következtében nőtt a betakarított gabonamennyiség. A termelés volumene azonban még így sem érte el, csupán közelítette az 1980-as évek végén, 1990-es évek legelején kialakult szintet. 1999-2000-ben részben a termeléspolitikai törekvésekkel egyezően, másrészt azonban az időjárással, illetve az ár- és belvízhelyezettel összefüggésben mindössze 734 és 1025 ezer hektárról takarítottak be búzát. A termésátlagok ezekben az években 3,6 tonna körül alakultak hektáronként, amelyek az 1990. évi hozamtól csaknem 30%-kal maradtak el. 2000. őszén a mezőgazdasági munkákat megfelelő időjárási körülmények között, jó ütemben végezték, így nőtt a búza vetésterülete. A 2001. évi betakarított termés mennyisége jó, de minősége rosszabb lett a vártnál, és a betakarítás csapadékos időjárása következtében a malmi búza részaránya az összes termésen belül csökkent.

A kukorica betakarított területe 1999 és 2001 között 1100-1250 ezer hektárra növekedett, amely – a 2000. év kivételével – magasabb hozamokkal párosulva a vizsgált időszakban rekordterméshez vezetett.

Termelési értékét tekintve a második szántóhasznosító árunövény-csoportot az ipari növények képezik. Az ipari növények termelése az elmúlt időszakban szintén ellentmondásos volt. Jelentős ingadozás jellemezte az ágazatot.

68. táblázat

Az ipari növények termelésének jellemzői

Évek	Ipari növények aránya a vetésterületből, %	Benne:		Betakarított			
		napraforgó	cukorrépa	napraforgó terület ¹ , ezer hektár	cukorrépa	napraforgó termés, ezer tonna	cukorrépa
1990	12,8	7,5	2,8	347	131	684	4743
1991	14,1	8,4	3,5	389	161	813	5867
1992	14,0	9,8	2,5	428	108	765	2928
1993	13,2	9,1	2,2	389	95	682	2182
1994	13,4	9,3	2,4	416	105	667	3370
1995	16,1	10,9	2,7	491	124	789	4199
1996	15,8	10,6	2,7	473	118	868	4677
1997	14,5	9,8	2,2	440	98	540	3691
1998	12,9	9,8	1,8	427	80	718	3361
1999	19,5	12,6	1,6	521	66	793	2934
2000	13,2	8,0	1,5	299	57	484	1976
2001 ⁺	12,5	7,6	1,6	319	66	624	2901

+/ Előzetes adat.

1/ 1992-ig vetésterület.

Forrás: KSH

A napraforgó területe 1995-ig több, mint 490 ezer hektárra emelkedett, majd fokozatosan csökkent. Az 1999. évi csúcs után 2000-ben mindössze 299 ezer hektáron takarítottak be napraforgót. A hozamok többnyire az 1970-es évek második felében jellemző szinten alakultak. Az évtized csúcs napraforgó mennyiségét 1996-ban takarították be 868 ezer tonnával.

A repce területe az 1990-es évek elejére 20-28 ezer hektárra esett vissza a 1980-as évek 50-60 ezer hektáros területéről, s azóta igen szélsőségesen változik: 1998-ban 52 ezer hektár, 1999-ben 181 ezer hektár, míg 2000-ben 116 ezer hektár volt a terület.

A cukorrépa területének és betakarított termésének alakulását is erőteljes ingadozás jellemzi. Az 1980-as évek végét, 1990-es évek elejét jellemző területi felfutás – az 1991. évi 161 ezer hektáros vetésterület és a mintegy 5,9 millió tonna termés – után a termelés drasztikusan visszaesett, majd emelkedett. 1997-től a termelés a feldolgozóipari igényekhez igazodóan újra csökken. A betakarított terület az 1999-2001. évek átlagában 63 ezer hektár volt. A hozamok az 1990-es évtized második felében kedvezően alakultak, két évben is előfordult 40 t/ha feletti termésátlag.

Az állatállomány, s ezen belül is elsősorban a tömegtakarmányra alapozott szarvasmarha- és juhállomány jelentős csökkenése következtében a szálas- és lédús takarmányok területe és termése is csökkenő tendenciájú.

A szántóföldi szálas- és lédús takarmányok területi aránya az 1990. évi 19,0%-ról – évek közötti ingadozásokkal – az 1990-es évek második felére kevesebb, mint felére, a következő évtized elejére pedig alig több, mint harmadára csökkent. Ezen belül folyamatosan csökkenve a lucerna területe valamivel több, mint a felére, a silókukorica és a csalamádé területe pedig 44%-ára zsugorodott. Emellett a gyepterületek hasznosítása is visszaesett. A betakarított tömegtakarmány az igénybe vett terület mellett az időjárás függvényében volt több vagy kevesebb.

69. táblázat

A szálas- és lédústakarmányok termelésének jellemzői

Évek	Szálas- és lédús-takarmányok	Benne:		Betakarított				
		silókukorica és csalamádé	lucerna	silókukorica és csalamádé	lucerna	silókukorica és csalamádé	szálas-takarmányszéna	ebből:
								lucernaszéna
aránya a vetésterületből, %		terület ¹ , ezer hektár		termés, ezer tonna				
1990	19,0	7,2	6,5	335	302	5690	2993	1468
1991	12,5	5,6	6,5	256	302	6167	3358	1812
1992	16,1	5,8	6,4	251	280	3549	2336	1230
1993	14,8	5,4	5,9	222	255	3712	1858	1020
1994	14,1	5,0	5,7	213	254	3898	2145	1167
1995	13,9	4,6	5,6	196	253	4220	2200	1145
1996	9,2	3,3	5,3	162	247	3918	1462	1772
1997	8,4	3,1	5,1	156	233	3883	1040	1171
1998	8,4	3,1	5,0	145	222	4232	1307	1145
1999	8,6	3,3	5,0	143	210	4000	..	1157
2000	6,9	2,5	4,1	147	159	2407	..	683
2001 ⁺	6,5	2,5	3,7	..	155	..	..	843

+/ Előzetes adat.

1/ 1992-ig vetésterület.

Forrás: KSH

Összegezve: a gabonafélék és hüvelyesek, valamint az ipari növények termelése az 1990-es évek első felében ugyan visszaesett, de az évtized második felében javult és meghaladta az 1990. évi szintet. A tömegtakarmányt fogyasztó állatfajok takarmányszükségletével összefüggésben a szálas- és lédús takarmányok esetében azonban nem beszélhetünk hasonló pozíciójavulásról. A gabonafélék és hüvelyesek termelésének volumenindexe 1990-hez képest 2001-ben 108,4%, az ipari növényeké 87,3%, a szálas- és tömegtakarmányoké viszont csak 53,8% volt, szemben a növénytermelés 93,7%-os indexével.

A termelési volumen fenti csökkenése a szántóföldi vetésszerkezet átalakulása mellett ment végbe. Így a gabonafélék részaránya a 2000-es évek elejére 70% fölé nőtt, ezen belül – évek közötti számottevő ingadozások mellett – a búza és a kukorica részesedése egyenként 30% közelébe emelkedett. Visszaesett a

hüvelyesek termelése. Az ipari növényeken belül továbbra is meghatározó a napraforgó, amely az 1980-as évtized végi 7,5% körüli arányáról az 1990-es évek második felére 10% felettire változott, majd 2001-re ismét 7,5 közeli értékre csökkent. Az úgynevezett egyéb (olajos magvak és cukorrépán kívüli) ipari növények vetésterülete évenként erősen hullámzó volt. A cukorrépa területi részesedése napjainkra 2% alá esett. A szálas- és tömegtakarmányok részaránya az 1990-es évek során felére-harmadára mérséklődött.

70. táblázat

Vetésszerkezet a szántóterületen

Me.: %

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
években												
Gabonafélék ¹	59,8	60,2	60,7	62,9	64,6	60,8	62,6	64,5	64,4	57,3	70,5	73,5
búza, rozs	28,3	27,0	20,9	24,5	25,6	26,2	27,9	28,8	28,2	18,7	27,2	29,9
kukorica	23,3	24,0	26,5	26,1	26,9	22,8	23,9	23,5	23,5	26,6	31,2	30,5
árpa	6,4	7,8	10,9	10,0	9,4	8,7	7,3	8,1	8,4	8,0	8,2	8,8
Burgonya	1,0	1,0	1,2	1,3	1,3	1,3	1,3	1,4	1,2	1,3	1,2	0,9
Hüvelyesek	3,1	2,5	2,7	2,3	1,4	1,5	1,2	1,2	1,8	2,0	0,7	0,7
Ipari növények ²	2,5	2,2	1,7	1,9	1,7	2,5	2,5	2,5	1,3	4,6	3,7	3,3
Napraforgó	7,5	8,4	9,8	9,1	9,3	10,9	10,6	9,8	9,8	12,6	8,0	7,6
Cukorrépa	2,8	3,5	2,5	2,2	2,4	2,7	2,7	2,2	1,8	1,6	1,5	1,6
Szálas- és lédús takarmányok	19,0	12,5	16,1	14,8	14,1	13,9	9,2	8,4	8,4	8,6	6,9	6,5
silókukorica	7,2	5,6	5,8	5,4	5,0	4,6	3,3	3,1	3,1	3,3	2,5	2,5
lucerna	6,5	6,5	6,4	5,9	5,7	5,6	5,3	5,1	5,0	5,0	4,1	3,7
Zöldségfélék ³	2,5	2,4	1,9	1,9	2,2	2,6	2,4	2,9	2,5	2,5	2,2	2,1
Egyéb növények	1,8	7,3	3,4	3,6	3,0	3,8	7,5	7,1	8,8	9,5	5,3	3,8
Vetésterület összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

1/ Kölesmag, cirok, pohánka nélkül. 2/ Cukorrépa és olajos magvak nélkül.

3/ 1996-tól fűszerpaprika nélkül.

Forrás: KSH

A kertészeti ágazatok az elmúlt évtizedben lényegében megőrizték, illetve kismértékben növelték az agrártermelésben betöltött szerepüket. A zöldségfélék termelési volumene az 1990-es évek közepét jellemző visszaesés után 1998-ra meghaladta az 1990. évi szintet. A gyümölcsstermelés legalacsonyabb értékét 1995-ben produkálta az 1990. évi volumen 54%-ával, azóta a gyümölcsstermelés elérte a 80%-os szintet. A szőlőstermelés válsága a gyümölcshöz hasonlóan 1995-ig húzódtott, majd onnan visszaesésekkel tarkított növekedésnek indult. 2000-ben az ágazat termelésének volumenindexe 1990-hez képest 76,4, 2001-ben 125,3% volt.

Folyó áron számolva 1990-ben a három fő kertészeti ágazat részesedése a mezőgazdasági termékek bruttó termelésében 14,5% volt, 1997-ben 16,6%-át, 1999-ben 16,8, 2001-ben pedig 15,4%-át adták a mezőgazdaság bruttó termelésének. A

vizsgált időszakban a kertészet belső szerkezete megváltozott. Folyó áron számolva a gyümölcsök megőrizték relatív jelentőségüket. A szőlőágazat az 1990-es évek első felében bekövetkezett arányvesztés után 1996-tól újra közelíteni kezdte korábbi pozícióját, majd újra visszaesett. A zöldségfélék termelésének részesedése viszont az 1990. évi 6,3%-ról – évek közötti ingadozásokkal – 1999-re 9,7%-ra bővült.

A munkaiigényes kertészeti ágazatok voltak azok, ahol a kisgazdaságok szerepe az 1990-es évek privatizációját megelőzően is számottevő volt. Ez az 1990-es években is folytatódott, részarányuk – a zöldségtermelésben is – a gazdálkodó szervezetek termelésből való kivonulásával emelkedett. A 2000-es évek elején a gazdálkodó szervezetek növelték a zöldségtermelésüket, elsősorban a szántóföldi zöldségfélék vonatkozásában. Kiemelkedő a csemegekukorica termelésének felfutása, amelyből 2001-ben 96%-kal termeltek többet a gazdálkodó szervezetek, mint 1999-ben.

Az egyéni termelők zöldségtermelésében az árutermelés 70%-kal dominál, míg a saját termelésből való fogyasztás az összes termelés csaknem 30%-át teszi ki. A vizsgált időszakban a saját fogyasztás részaránya kismértékben nőtt, az árutermelés részesedése mérséklődött.

71. táblázat

A zöldségtermelés* mennyisége és gazdálkodó szervezetek szerinti szerkezete

Me.: ezer tonna

Évek	Gazdálkodó szervezetek	Egyéni gazdálkodók	Ebből:		Összesen
			árutermelő	fogyasztás saját termelésből	
1990	468	1568	1148	316	2036
1991	342	1651	1159	414	1993
1992	173	1228	767	400	1401
1993	186	1150	720	388	1336
1994	236	1183	780	395	1419
1995	261	1383	886	414	1644
1996	193	1404	982	348	1597
1997	217	1331	887	377	1548
1998	261	1535	1052	365	1796
1999	231	1741	1007	471	1972
2000	311	1189	798	356	1500
2001	437	1450	..	..	1857

*/ A zöldborsó 1995-ig hüvelyes, 1996-tól szemes súlyban. 1996-tól fűszerpaprika nélkül.

Forrás: KSH

A gyümölcsstermelés az elmúlt 12 év során – a volumenek évek közötti jelentős ingadozása mellett – mintegy 30-40%-kal csökkent. Belső szerkezetében továbbra is az alma túlsúlya a jellemző, amely az ország összes gyümölcsstermésének kétharmadát adja. A vizsgált időszakban a gazdálkodó szervezetek részaránya a gyümölcsstermelésben 40%-ról 12-17%-ra esett vissza. Tendenciájában a

kistermelők is csökkentették gyümölcsstermelésüket, amelyből az értékesítésre kerülő hányad alig változott, míg a fogyasztás a saját termelésből jelentősen visszaesett.

72. táblázat

A gyümölcsstermelés* mennyisége és gazdálkodó szervezetek szerinti szerkezete

Me.: ezer tonna

Évek	Gazdálkodó szervezetek	Egyéni gazdálkodók	Ebből:		Összesen
			árutermelő	fogyasztás saját termelésből	
1990	575	930	433	461	1505
1991	471	926	467	432	1397
1992	261	940	470	411	1201
1993	250	1067	612	398	1317
1994	128	963	573	348	1091
1995	108	612	313	273	720
1996	162	856	463	338	1018
1997	136	790	406	283	926
1998	131	742	460	173	873
1999	136	731	449	176	867
2000	180	890	..	..	1070
2001	112	805	..	..	917

*/ Étkezési szőlővel együtt.

Forrás: KSH

A hazai szőlőstermelés mennyisége a vizsgált időszakban kisebb-nagyobb ingadozások mellett szinten maradt, és az elmúlt 12 év átlagában 680 ezer tonna körül alakult. Az egyéni gazdálkodók a szőlőágazatban az elmúlt évtized alatt nemcsak arányukat, de termelésüket is bővítették, amellyel párhuzamosan a gazdálkodó szervezetek részesedése és termelése nagymértékben csökkent. 2001-ben a szüretelt szőlő 92%-át állították elő az egyéni termelők, míg 1990-ben ez az arány 68%- volt.

73. táblázat

A szőlőtermelés mennyisége és gazdálkodó szervezetek szerinti szerkezete

Me.: ezer tonna

Évek	Gazdálkodó szervezetek	Egyéni gazdálkodók	Összesen
1990	275	588	863
1991	200	559	759
1992	150	512	662
1993	117	490	607
1994	64	550	614
1995	56	488	544
1996	57	608	665
1997	49	668	717
1998	43	677	720
1999	33	537	570
2000	53	631	684
2001	62	749	811

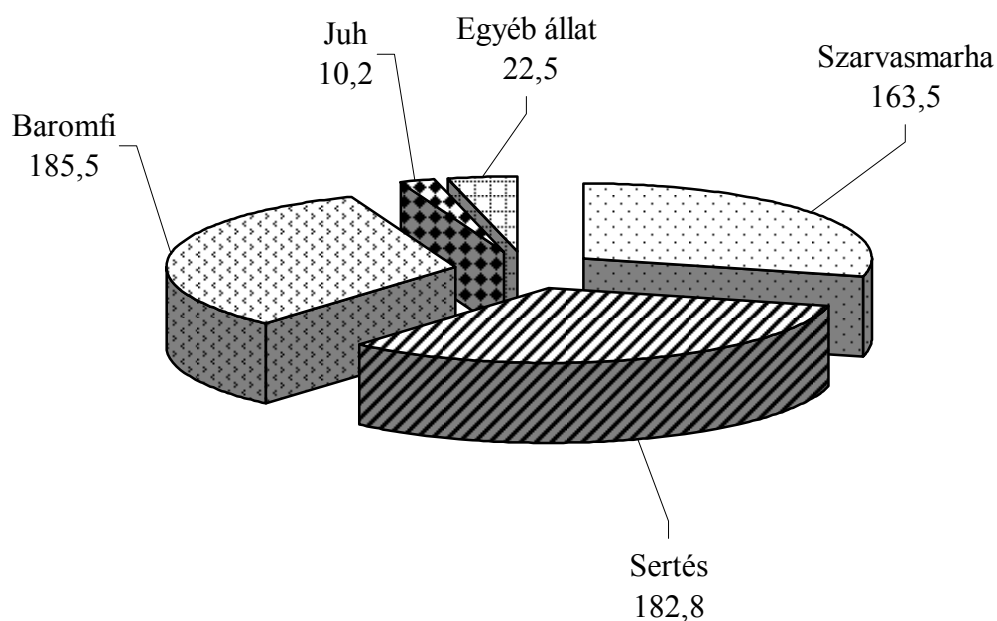
Forrás: KSH

4.3.2. Állattenyésztés

Az állattenyésztési ágazatok voltak a mezőgazdaság 1990-es években tapasztalt visszaesésének a legnagyobb vesztesei. Az elmúlt tíz-tizenkét év termelési adatai alapján megállapítható, hogy az állattenyésztés lényegesen lassabban konszolidálódott, mint a növénytermesztés és kertészet. Az utóbbi ágazatok bruttó termelésének volumene átlagosan 19%-kal csökkent a vizsgált időszakban, ugyanakkor az állattenyésztés 32%-kal esett vissza.

4. ábra

Az állattenyésztés termelési szerkezete 2000-ben a bruttó termelési érték alapján (folyóáron, milliárd Ft)

Forrás: KSH

Az állattenyésztésben belül a szarvasmarha-, sertés- és juhtenyésztésben a rendszerváltozás utáni visszaesés az évtized második felében is megfigyelhető volt. A szarvasmarha- és sertésenyésztésben 1997-ben a bruttó termelési volumenindex nem érte el az 1990. évinek a 64, illetve 52%-át sem. A sertéságazat kibocsátása ezután kissé növekedett, de 2001-ben ismét már csak a bázisév 52%-át érte el. A juhtenyésztésben 1990-től folyamatos volt a csökkenés, a mélypontot 1999 jelentette 28,8%-kal (összehasonlító áron, 1990=100%). Az állattenyésztési ágazatok közül mindenekelőtt a baromfitenyésztés mutatott fel számottevő (20,4%-os) növekedést az 1993. évi mélyponthoz viszonyítva. Az egyéb állattenyésztés csökkenése jórészt 1994 után kezdődött és kisebb eltéréssel ma is folytatódik. Ezen ágazat áruhányadának jórésztét a házinyúl adja.

74. táblázat

Az élőállatok és állati-termékek bruttó termelési értékének szerkezete főbb ágazatok szerint

(Folyó árak alapján, %)

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
	években											
Szarvasmarha	13,6	11,4	13,1	12,4	11,7	11,1	9,6	10,7	13,6	13,9	14,1	13,0
Sertés	21,4	16,8	18,0	16,8	15,0	18,0	15,3	15,4	16,1	13,7	15,7	18,2
Baromfi	12,4	11,8	13,2	13,7	14,8	12,9	12,5	14,9	15,8	13,9	16,0	16,0
Egyéb állatok és állati termékek	3,2	2,9	4,1	3,4	3,1	3,1	3,0	2,8	3,1	2,7	2,8	2,9
Állattenyésztés összesen	50,6	42,9	48,4	46,3	44,6	45,1	40,4	43,8	48,6	44,2	48,6	50,1
Mezőgazdasági termékek összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH

75. táblázat

Mezőgazdasági termékek termelésének volumenindexe

(Összehasonlító áron, %, 1990=100%)

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Növénytermesztés + kertészeti termékek	100,0	102,5	76,1	69,1	75,9	77,3	84,9	84,0	80,9	82,8	70,9	93,7
Állattenyésztés	100,0	84,4	73,8	66,1	63,3	65,5	66,6	62,6	66,5	65,4	67,9	66,8
Szarvasmarha	100,0	87,3	82,1	69,0	64,3	65,0	64,0	63,6	66,6	66,7	67,3	68,6
Sertés	100,0	84,4	64,7	58,0	51,2	55,2	61,3	51,2	54,5	56,7	55,5	51,7
Juh	100,0	90,0	73,2	50,1	41,2	47,5	38,5	34,8	38,2	28,8	35,2	37,6
Baromfi	100,0	81,1	76,1	72,8	77,0	79,3	77,1	82,6	88,5	81,7	91,0	93,2

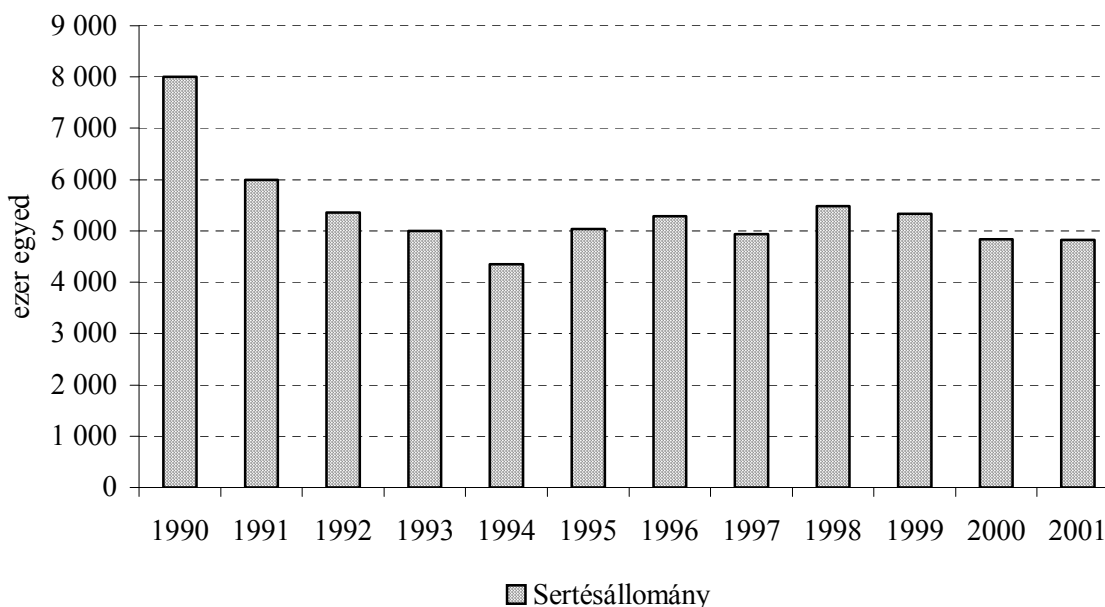
Forrás: KSH

A sertésállomány további alakulását kedvezően befolyásolhatja, hogy az anyakocák száma 2001. augusztus 1. és december 1. között nem változott. 1999 és 2000 ugyanezen időszakában a csökkenés 7, illetve 3% volt. Figyelmet érdemel a szarvasmarha-tenyésztésen belül a tej és vágómarha arányának alakulása. A vágómarha-termelés ugyanis az 1990. évi 250 ezer tonnáról 12 év alatt 100 ezer tonnára esett vissza, a termelés lényegében a tejtermelés „melléktermékévé” vált. A tejtermelés csökkenése a vizsgált időszakban elérte a 24-25%-ot.

A hazai sertésállományt az 1990-2001 közötti időszakban nagyfokú hullámvás jellemezte. A sertés- és anyakoca-állomány az 1990-es évek közepéig többé-kevésbé folyamatosan csökkent. A sertések száma 1994 végén érte el a '90-es években regisztrált mélypontot (4,4 millió egyed). Majd átmeneti növekedés után kis mértékben újra csökkent az állomány. Az ország sertésállománya 2001. december 1-jén 4,8 millió darab volt, vagyis nem érte el az öt milliós nagyságot sem. A sertésállomány csökkenéséhez hasonlóan kevesebb lett az anyakocák száma is. A mélypont 1994-ben volt 335 ezer darabbal, de a 2001. decemberi 343 ezer darabos kocalétszám is csak alig több mint fele az 1990. évinek. A vágósertés-termelés az ezredfordulón megközelítette a 800 ezer tonnát, ami azonban még mindig csupán 61%-a volt a tíz évvel azelőttinek.

5. ábra

A sertésállomány alakulása (1990-2001)

Forrás: KSH

Az ágazatban az EU minősítési rendszert 1993-ban vezették be. A – tenyészanyag támogatásával együtt – minőségi árusértés termelés preferálása következtében javult a kibocsátott vágósertések minősége. A sertésenyésztést

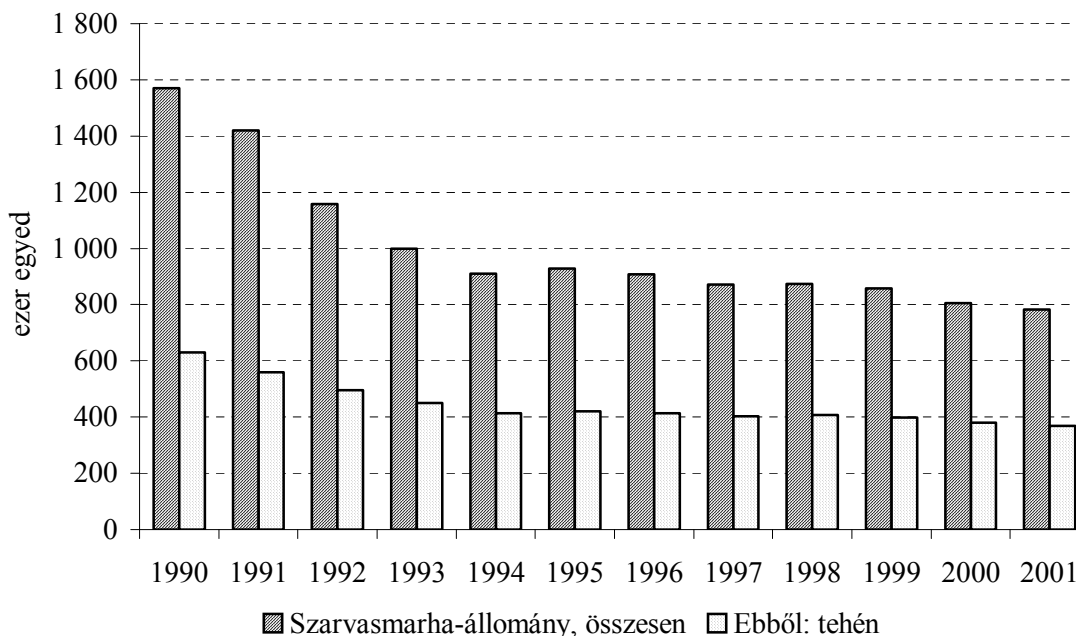
azonban ma is nagyfokú bizonytalanság jellemzi. Az értékesítési gondok, a nem megfelelő jövedelmezőség, illetve a veszteséges termelés miatt igen sok egyéni gazdálkodó kényszerült a tenyésztés felhagyására az utóbbi években.

A vágómarha-termelés a múltban fontos, exportorientált tevékenység volt, jól igazodott az egykori vidéki életformához. Az utóbbi időben bekövetkezett gazdasági, piaci változások azonban kedvezőtlenül érintették az ágazatot, így a kezdeti látványos fellendülés után hatékonysági, jövedelmezőségi problémák miatt hanyatlás következett be. Magyarország szarvasmarha-állománya továbbra is csökken. A világpiacon zajló, számunkra kedvezőtlen folyamatok és a romló hazai életszínvonal hatására bekövetkező lakossági fizetőképes kereslet visszaesése következményeként 1991-től felgyorsult a szarvasmarha-állomány csökkenése. Az állomány az 1997. évi jelentősebb visszaesést követően 1998-ban stagnált, majd a csökkenés folytatódott. A statisztika 2001. év decemberében regisztrálta a legalacsonyabb szarvasmarha-állományt, azaz 783 ezer egyedet, amely 22 ezerrel kevesebb mint egy évvel korábban és 50%-kal maradt el az 1990. évi egyedszámtól. A tehénállomány is folyamatosan csökken. A tehének száma 2001-ben már csak 368 ezer volt, ami 12 ezerrel kevesebb az előző évhez és 31 ezerrel 1999-hez viszonyítva. A tehénállomány a tizenkét évvel ezelőttinek (630 ezer egyed) ma alig több mint a fele (58%-a). A tehénállomány az 1997. decemberi mélypont óta lassan emelkedett, de 1999 végétől ismét csökkent. A tehéntejtermelés az 1990. évi 2763 millió literről 1994-re 1878 millió literre esett vissza. Az évtized közepétől az újabb intézkedéssorozat hatására a tejtermelés stagnált, majd 1998-tól kisebb növekedés következett be, a kifejt tej mennyisége újra meghaladta a 2 milliárd litert.

A tehénállomány döntő hányada tej- és kettőshasznosítású fajta. Kevés az egyhasznú húsmarha. A húshasznú tehénállomány az 1980-as évek második felének 85-90 ezer darabos létszámáról 22 ezer darabra csökkent.

6. ábra

A szarvasmarha- és tehénállomány alakulása (1990-2001)

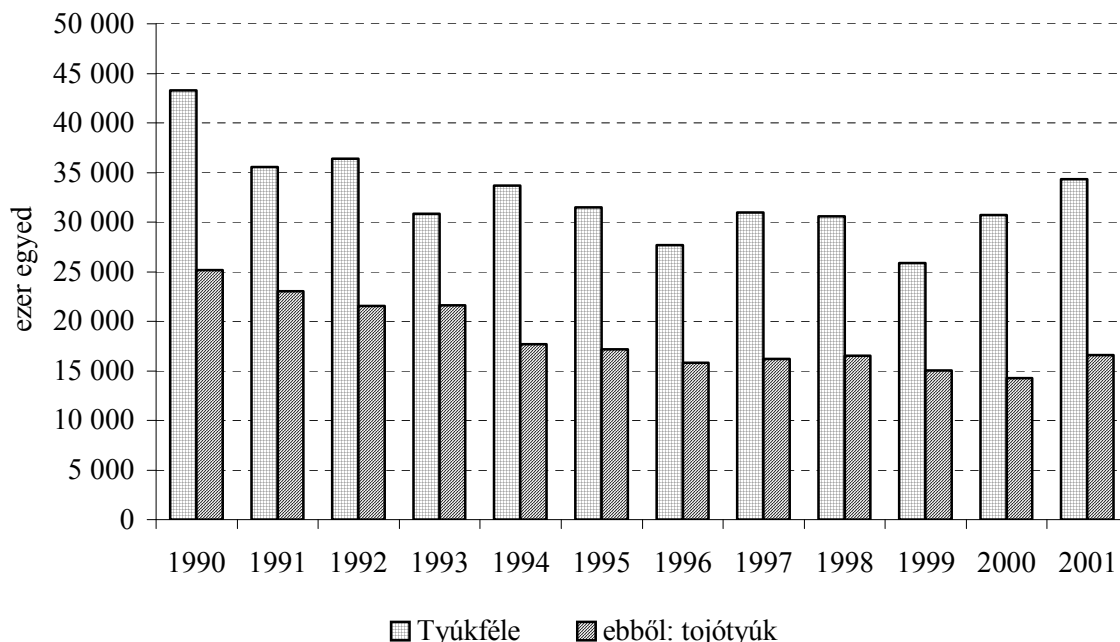

Forrás: KSH

A baromfiágazat gazdasági súlyát jelzi, hogy az állattenyésztésen belül az ágazat általában a sertéságazat után a 2. helyen állt, 2000-ben viszont az első helyet foglalta el. 1990-ben a mezőgazdasági termékek bruttó termeléséből 12,4%-kal részesedett, 2000-ben viszont 16%-kal. Miközben 1990 és 1993 között vágóbaromfi-termelésünk 29%-kal csökkent, a többi állattenyésztési ágazat kibocsátásának visszaesésével és az output árak alakulásával összefüggésben, ha kis mértékben is, de nőtt a baromfiágazat mezőgazdaságon belüli súlya. A baromfiállomány csökkenésén belül a tyúkféléké közelítette meg más állattenyésztési ágazatokét. Az ország tyúkféle-állománya 2001-ben 34,3 millió db volt, az 1990. évinél 8,9 millióval (21%-kal) kevesebb. A víziszárnyasokat a visszaesés kevésbé érintette, sőt a kacsállományban számottevő növekedés tapasztalható. Biztató a pulykaállomány látványos növekedése, különösen ha figyelembe vesszük, hogy Franciaország is nagyarányú, exportorientált fejlesztést folytat ebben az ágazatban. A pulykák száma több mint duplájára nőtt az elmúlt 10-12 év alatt. A brojlercsirke veszített pozíciójából, s alacsonyabb szinten látszik stabilizálódni. A víziszárnyasok lassan visszatornázzák magukat az 1980-as évek szintjére. Az ágazat vágóállat-termelése 2000-ben az 1993. évi mélypont után 616 ezer tonnás termelésével túlszárnyalta az 1990. évi mennyiséget (592 ezer tonna), attól eltérő belső struktúrával: a tyúkfélék és a liba vágóállat-termelése csökkent, ugyanakkor a kacs kibocsátása és a leglátványosabb felfutást produkáló vágópulyka-termelés túlszárnyalta azt.

7. ábra

A tyúkféle és tojóállomány alakulása (1990-2001)

Forrás: KSH

A juhászat a magyar állattenyésztés egyik legellentmondásosabb területe. A fellendülés és a termelés drasztikus visszafogása egyaránt jellemző rá, s napjainkban is válságban van az ágazat. A hazai juhállomány létszáma és minősége messze elmarad a kívánatostól, pedig kiterjedt legelőterületeink, valamint az EU-hoz való várható csatlakozás erőteljes fejlesztést indokolnak.

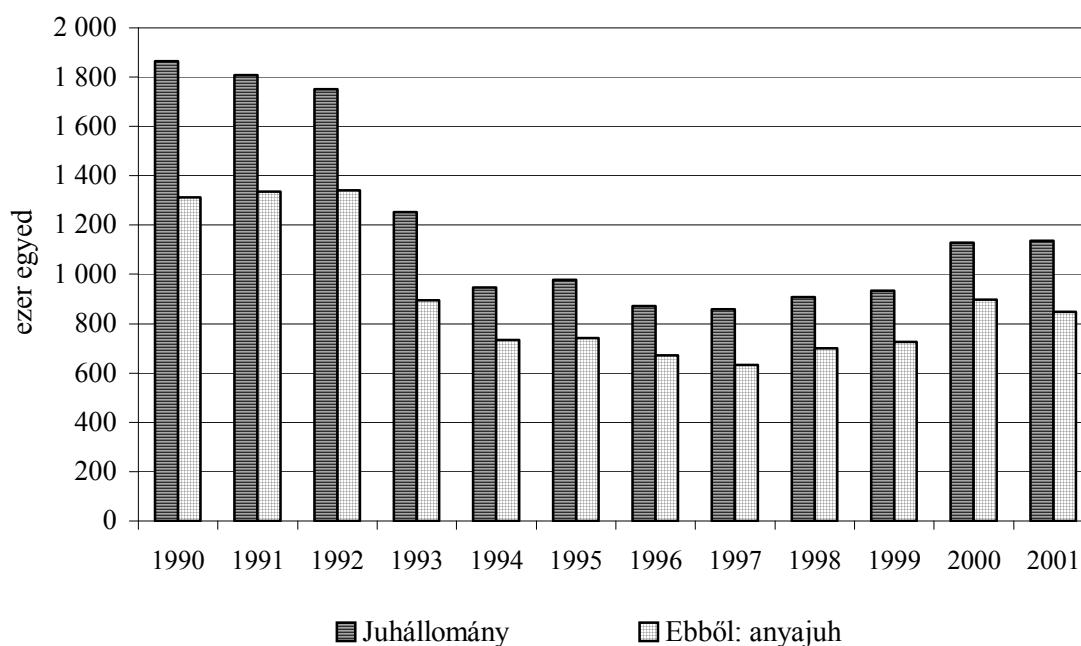
A magyar mezőgazdaságban előállított termelési értékből a juhtenyésztés részesedése a 2% fölötti szintről 1% alá csökkent, majd 1998-ban újra elérte az 1%-ot. Az élő állatok és állati termékek értékén belüli aránya kevesebb mint felére – 4,3%-ról 1,9%-ra – esett vissza. A hazai juhállomány létszáma - egészen az utóbbi évekig - 1982-től folyamatosan csökken, amely tendencia az 1990-es évek közepén mind az ágazat, mind az egész mezőgazdaság szempontjából nem kívánatos méreteket öltött. Az 1995-től született intézkedések átmenetileg fékeztek ugyan az állománycsökkenést, megállítani azonban nem tudták, 1996-ban és 1997-ben is folytatódott a visszaesés. Az 1998. évi állománynövelést, illetve minőségi cserét elősegítő támogatások hatására kisebb bővülés következett be és 2000-2001-ben sikerült 1 millió fölé növelni az állományi létszámot. Összességében az anyajuhállomány az 1990. évi 1.313 ezer egyedről 1997-ig 632 ezerre csökkent, majd 2000-ben 897 ezerre bővült. Az ágazat sajátossága, hogy termelése döntően (85%) az egyéni gazdaságokban folyik. A gazdasági szervezetek juhállománya egy év alatt – 2000-től 2001-ig – 33 ezerrel (16%) csökkent, míg az egyéni gazdálkodóké 40 ezerrel (4%-kal) nőtt. 2001-ben közel 21 ezer egyéni gazdálkodó

tartott juhot, ugyanannyi, mint egy évvel korábban. A juhot tartó gazdasági szervezetek száma 237 volt, számuk 21%-kal csökkent az egy évvel korábbihoz képest.

Az ország juhállományának évek óta tartó visszaesése következtében az értékesíthető vágójuh, gyapjú és feldolgozható juhtej mennyisége 1990 és 2000 között 45-, 47-, illetve 80%-ra csökkent. A gyapjú elértéktelenedése következtében a hústermelés jelentősége egyre inkább nő, bár a hazai állomány döntő hányadát kitevő merinók szaporasági és hústermelési tulajdonságai jelentős mértékben elmaradnak a külföldi fajták hozamaitól. Az átlagos tejhozam is alacsony. Az ágazat jelenlegi helyzetében a mennyiségi növelést össze kell kapcsolni a minőségi fejlesztéssel a hús és a tejtermelésben. Törekedni kell az ágazat létszámának és az egy anyára jutó szaporulat növelésére. Eldöntendő kérdés a jövőben, hogy a fejlesztés intenzív, vagy extenzív irányba történjen.

8. ábra

**A juh- és anyajuhállomány alakulása
(1990-2001)**

Forrás: KSH

**Az állatállomány változása
(decemberi állomány)**

Me.: ezer egyed

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
	években											
Szarvasmarha-állomány, összesen	1571	1420	1159	999	910	928	909	871	873	857	805	783
Ebből: tehén	630	559	497	450	415	421	414	403	407	399	380	368
Sertésállomány	8000	5993	5364	5001	4356	5032	5289	4931	579	535	4834	4822
Ebből: koca	624	482	467	401	335	436	379	345	391	379	348	343
Juhállomány	1865	1808	152	152	947	977	872	858	909	934	1129	1136
Ebből: anyajuh	1313	1336	1340	896	734	741	672	632	700	727	897	849
Baromfi-állomány összesen*	48372	38952	39542	33828	38141	35521	32300	35665	35995	31244	37016	43279
Ebből: tyűkfélék	43309	35557	36419	30812	33665	31458	27692	30983	30557	25890	30716	34343
- tojóttyúk	25171	23011	21566	21597	17650	17132	15810	16209	16498	15033	14261	16606
liba	1858	1092	894	876	1385	1111	1089	1136	1074	1226	1470	2175
kacsa	1685	1512	1329	1304	1806	1287	1533	1553	2378	2269	1480	2837
pulyka	1520	791	900	836	1285	1665	1986	1993	1986	1859	3350	3924

*/ gyöngyös nélkül.

Forrás: KSH

1995-ig december 31-i állapot

1996-tól december 1-i állapot

Az állattermék-termelés változása

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001 ⁺
	években											
Tejtermelés, millió liter	2763	2418	2234	2020	1878	1920	1918	1931	2045	2045	2081	2100
Vágóállat-termelés, ezer tonna												
Vágómarha, élőtesttömegben	249,8	263,2	260,9	190,6	148,0	127,5	120,4	114,8	99,4	101,7	117,2	100,0
csontoshús-súlyban	141,4	149,1	147,2	107,3	83,0	73,4	69,0	65,7	56,9	58,2	66,9	..
Vágósertés												
élőtest-tömegben	1288,8	1182,5	946,4	833,1	748,7	711,1	837,5	722,2	709,9	789,6	793,4	735,0
carcas súlyban*	1039,7	954,7	765,0	673,9	609,2	576,0	674,5	581,6	571,7	..	..	..
csontoshús-súlyban	615,9	562,1	445,2	392,4	352,4	332,9	413,9	358,3	353,2	393,7	..397,3	364,0
Vágóbaromfi-termelés												
élőtest-tömegben	592,0	464,0	446,0	419,0	447,0	510,0	492,0	517,1	580,9	514,0	616,0	690,0
tyúkfélék	411,6	319,4	320,4	319,2	329,3	372,7	332,8	333,3	396,9	315,0	364,5	..
liba	76,1	55,8	48,9	44,3	45,8	49,7	59,1	54,4	51,2	57,6	63,2	..
kacsa	42,9	41,6	37,0	29,6	36,9	39,4	28,9	44,4	42,4	48,7	57,0	..
pulyka	60,5	46,4	39,1	25,8	34,8	47,8	70,8	84,8	90,1	91,5	130,8	..
vágott testtömegben	453,3	355,0	341,3	320,5	342,3	387,9	378,6	397,9	447,0	379,5	458,0	..
Vágójuh	35,0	26,0	28,0	28,0	23,0	19,1	19,6	17,2	15,8	15,9	15,7	16,0
Tojástermelés, millió darab	4679	4443	4164	4211	3877	3467	3273	3388	3388	3190	3171	3300
Gyapjú ezer tonna	7,3	4,2	4,5	4,1	3,9	3,3	3,2	3,0	3,0	3,4	3,4	3,4
Juhtej ** millió liter	4,0	3,0	3,0	3,0	2,0	2,0	1,0	1,2	4,0	3,0	3,2	..

*/ csontos hús + fehéráru.

**/ felvásárolt mennyiség.

+ Előzetes adat

Forrás: KSH

5. Az élelmiszeripari termelés főbb jellemzői, iparági részarányok

Az élelmiszeripar termelése az elmúlt valamivel több, mint egy évtized alatt kevésbé esett vissza, mint a mezőgazdaságé. Ennek az is oka, hogy a mezőgazdasági termelés csökkenéséből adódó mezőgazdasági eredetű termékfelhasználást, a hazai nyersanyag-kiesést, egyes területeken az ipar részben importtal pótolta. Az élelmiszeripari termelés változása tendenciájában azonban követte a mezőgazdasági termelés változását.

Az élelmiszeripar termelése az évtized első harmadában bekövetkezett fokozatos visszaesését követő évtized közepi növekedés ellenére 1997-re az 1993. évi mélypont alá esett vissza. 1998-tól újra növekedett, de 2001-ben sem érte el az 1989. évit. A termelés csökkenés az egyes iparágakat eltérő mértékben érintette, bár nyomon követése a többszöri TEÁOR-besorolás, a számbavétel körének változása miatt csak közelítő pontossággal lehetséges. Ezen közelítő adatok alapján leginkább csökkent az alkohol-, illetve alkoholtartalmú italok termelése. Az iparágak közül a legdrasztikusabb visszaesés a bortermelésben ment végbe, de 2000-ben az 1989. évinek csupán 58%-át termelte a szeszipar is. 2001-ben az üdítőitalokon kívül a söripari termékek, a dohánytermékek, valamint az édesipari termékek gyártása múlta felül az 1989. évi termelést. A húsfeldolgozás visszaesése 1996-ig folyamatos volt. Az ezt követő években „hullámzott” a termelés, de a legjobb években (1999-2000) is csak 74-75%-ra közelítette meg a termelés az 1989. évit, 2001-ben pedig újabb visszaesés következett be. A baromfi feldolgozás – a hazai fogyasztás növekedése folytán – kevésbé sínylette meg az átmenetet, termelési volumene 1995 óta több mint 90%-a (1998-ban 105%-a) volt az 1989. évinek. A tejtermékek gyártása 1997-től növekvő, ezzel együtt 2001-ben még mindig 22%-kal maradt el az 1989. évitől.

**Az élelmiszerek, italok és dohánytermékek termelésének volumenváltozása
(1989. évi termelés = 100)**

Ágazat	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Élelmiszerek, italok és dohánytermékek gyártása	99,1	92,4	88,7	84,9	89,6	91,0	90,7	84,2	84,8	87,2	92,6	93,1
Ebből:												
Hús- és halfeldolgozás	96,7	92,6	72,8	64,8	64,5	63,5	66,6	66,7	61,3	75,2	74,4	66,4
Baromfi-feldolgozás	98,5	77,5	65,7	70,2	84,8	97,9	94,7	90,8	104,5	94,7	92,2	97,5
Gyümölcs- és zöldség-feldolgozás	97,3	87,5	65,0	63,3	76,8	81,4	81,1	80,2	82,7	74,2	82,5	87,5
Tejtermékek gyártása	93,7	80,7	78,3	75,9	73,3	71,3	67,9	69,8	74,2	75,1	80,1	78,5
Cukorgyártás	99,3	117,8	82,4	86,6	83,3	96,8	111,4	98,3	73,0	73,4	57,5	67,5
Édesipari termékek gyártása	97,4	87,7	74,7	71,8	72,0	79,6	85,1	82,8	83,1	86,9	84,6	111,1
Szesz- és szeszszital gyártás	95,5	92,2	79,8	85,5	87,2	49,3	46,5	34,1	42,2	52,7	58,1	80,9
Bortermelés	96,9	43,3	40,4	37,8	35,9	40,4	30,3	18,7	23,1	32,7	48,2	46,6
Söripari termékek	105,6	107,2	112,4	106,7	113,9	113,9	101,8	97,1	95,3	106,9	113,8	108,3
Üdítőitalok gyártása	181,1	240,7	362,0	408,3	383,0	486,4	586,6	502,7	510,7	587,8	690,1	661,1
Dohánytermékek gyártása	112,5	104,0	86,6	89,3	98,8	86,8	97,9	94,3	99,3	108,8	100,6	118,0

Forrás: AKII

A csökkenés ellenére az élelmiszertermelés volumen, illetve értékhozója a húsfeldolgozás baromfival együtt 2001. évi 475 milliárd Ft termelési értékével 26%-át⁸ adta az élelmiszerek, italok és dohánytermékek termelési értékének. A tejipar, a malomipar és takarmánygyártás termékei együttesen a termelési érték közel egynegyedét tették ki. Ezt az arányt az évtized során kisebb-nagyobb ingadozások mellett tartani tudták, bár ebben a tejipar esetében nem kis szerepe volt a szerkezet- és árváltozásnak. A volumennövekedéshez hasonlóan – 1%-ról 4,5%-ra – növekedett az üdítőitalok gyártásának részesedése. Ugyancsak aránynövekedés következett be a dohánytermékeknél. Évek között ingadozva, tendenciájában csökkent a sütőipari termékek, valamint a cukorgyártás részaránya.

79. táblázat

**Élelmiszeripari termelési szerkezetének változása
(folyó áron)**

Me.: %

Ágazat	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Élelmiszerek, italok és dohánytermékek gyártása	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Hús- és halfeldolgozás	21,5	20,5	20,9	19,2	18,3	18,6	17,3	18,6	17,4	13,0	16,4	12,4
Baromfifeldolgozás	7,8	6,9	6,7	7,2	8,6	9,7	9,3	10,2	11,2	9,7	9,0	9,9
Gyümölcs- és zöldség-feldolgozás	10,1	11,9	8,0	7,7	8,7	9,3	9,4	10,2	10,5	8,1	8,3	8,3
Növényolajipar	5,0	4,7	..	..	..	..	3,3	..	..	..	..	..
Tejtermékek gyártása	13,0	11,5	12,4	12,5	11,6	10,6	9,8	11,2	12,1	12,5	12,3	11,8
Malomipari termékek*	13,0	12,1	..	..	..	13,6	16,1	..	13,2	12,5	12,9	13,9
Sütőipari termékek	5,2	6,2	6,3	6,0	5,1	4,8	5,1	5,1	5,0	4,8	4,9	4,2
Cukorgyártás	4,7	5,2	4,8	5,4	4,8	4,7	5,4	4,6	3,4	3,6	2,7	3,4
Édesipari termékek gyártása	5,5	5,7	2,7	2,7	2,8	3,4	3,8	3,9	3,9	3,3	2,9	3,6
Szesz- és szeszestital gyártás	3,6	3,9	2,8	2,9	2,8	1,5	1,4	1,2	1,5	1,4	1,4	1,6
Bortermelés	2,6	1,7	1,7	1,7	1,6	1,9	1,5	0,9	1,1	1,9	2,7	2,5
Söripari termékek	4,2	5,1	5,5	5,1	4,6	4,1	3,4	3,3	4,2	4,7	4,7	4,5
Üdítőitalok gyártása	1,0	1,3	2,5	2,9	3,7	4,4	4,9	4,4	4,2	4,7	4,8	4,5
Dohánytermékek gyártása	3,0	3,3	3,6	4,1	4,3	3,5	3,6	3,4	3,6	4,6	4,2	4,5

*Takarmány-gyártással.

Megjegyzés: A többszöri besorolás-változás miatt az adatok torzításokat tartalmazhatnak.

Forrás: KSH

⁸ Hús-, baromfihús készítmény gyártással együtt.

**Az élelmiszerek, italok és dohánytermékek termelése
(folyó áron)**

Me.: milliárd Ft

Ágazat	1990	1991	1992	1993 ¹	1994 ¹	1995 ¹	1996 ²	1997 ²	1998 ²	1999 ³	2000 ³	2001
Hús-, hal-, baromfi-, gyümölcs- és zöldségfeldolgozás, növényolajgyártás	..	..	..	..	..	322,8	385,6	..	541,0	..	..	..
Hús- és halfeldolgozás	83,3	90,6	91,1	92,8	110,2	146,6	169,6	208,3	217,5	219,0	262,7	476,2*
Baromfi-feldolgozás	30,1	30,4	29,3	34,8	51,7	76,3	91,6	114,4	140,6	128,2	144,4	..
Gyümölcs- és zöldségfeldolgozás	39,1	52,8	35,0	37,3	52,7	73,3	92,4	113,8	131,8	108,3	133,9	152,6
Növényolajgyártás és – feldolgozás	19,4	20,7	..	..	..	..	32,1	..	51,1	..	..	..
Tejtermékek gyártása	50,3	50,7	54,0	60,5	70,0	83,4	95,8	124,7	151,7	167,1	197,8	211,0
Malomipari termékek, keményítő és takarmány gyártása	50,3 ³	53,5 ³	..	..	..	107,4	157,4	..	165,9	..	..	253,8
Malomipari termékek gyártása	..	..	9,4	11,6	25,0	36,5	55,3	58,0	51,1	65,4	93,0	96,2
Takarmánygyártás	..	..	48,3	51,8	47,0	62,6	88,0	80,5	97,8	100,6	113,5	126,6
Sütőipari termékek gyártása	20,0	27,6	27,5	28,8	30,6	38,0	49,6	56,4	63,1	64,1	78,8	77,8
Cukorgyártás	18,3	23,2	20,7	26,0	28,9	37,0	52,7	51,7	42,0	48,6	43,2	62,7
Édesipari termékek gyártása	21,1	25,3	11,7	13,0	16,8	26,7	37,5	43,8	48,9	44,7	46,4	65,3
Tésztagyártás	..	..	1,6	2,1	3,0	4,0	5,4	..	8,2	9,1	9,3	12,8
Máshová nem sorolt élelmiszerek gyártása	..	..	11,1	23,1	37,2	49,8	52,7	43,7	51,2	..	..	17,6
Szesz- és szeszital gyártása	13,9	17,4	12,0	13,8	17,1	11,8	13,8	13,3	18,3	18,5	22,9	29,9
Bortermelés	9,9	7,5	7,3	8,0	9,5	14,7	14,3	10,3	13,9	24,8	42,8	46,4
Söripari termékek gyártása	16,2	22,6	23,9	24,7	27,5	32,6	33,0	37,2	52,0	63,5	75,9	83,4
Údítitalok gyártása	3,7	5,7	10,9	14,1	22,6	34,5	47,7	48,8	52,0	62,9	77,8	82,4
Dohánytermékek gyártása	11,5	14,5	15,5	20,0	25,9	27,7	35,4	37,8	45,3	62,0	68,2	83,2
Élelmiszerek, italok és dohánytermékek gyártása	387,2	442,6	435,6	483,4	603,9	790,4	980,9	1116,8	1253,4	1337,6	1606,7	1832,3

1/ 20 fő feletti létszámú gazdasági szervezetek adatai.; 2/ 10 fő feletti létszámú gazdasági szervezetek adatai. 3/ 1999-től 4 fő feletti szervezetek.

Megjegyzés: A többszöri ágazati besorolás-változás miatt az adatok torzításokat tartalmazhatnak.

Forrás: KSH

Az egyes iparágakon belül is kisebb szerkezetmódosulások mentek végbe. Az alapanyag-termelés változását követve alakult kibocsátásuk.

Így a húsiparban 1991. évet követően a termelésesökkenés leglátványosabban a nyers sertéshúsnál következett be, ugyanakkor erőteljesen ingadozott a nyers marhahús volumene is. 1995-ig tendenciájában mérséklődött a kolbászfélék előállítás, a '90-es évek második felében azonban nemcsak elérte, de meg is haladta e termékek termelése a '80-as évek végének produktumát. A szalámigyártás – évek közötti kisebb ingadozásokkal – de megőrizte korábbi pozícióját.

A tejipari termékek közül látványos visszaesés a fogyasztói tejnél (az 1990. évi 831 millió literről 2001-re 583 millió literre) és a vajnál (az 1990. évi 39 ezer tonnáról 2001-re 14 ezer tonnára) következett be. A sajtgyártás kisebb csökkenést szenvedett el: az 1990. évi 59 ezer tonnáról két év alatt 47 ezer tonnára zuhant ugyan, de ez jelentette a termelés mélypontját is. 1997-től kezdődően folyamatos volt a termelésnövekedés és 2001-ben már 22%-al több sajtot gyártottunk, mint az évtized elején.

A lisztgyártás volumene igen rapszodikusán váltakozott, az 1992. évi csúcs után a mélypontját 1994-ben szenvedte el. (A búzatermelés 1992. és 1993. évben igen alacsony volumeneket produkált.) 1995-ben újra közelítette az 1992. évi termelést, de 1999-ben és 2000-ben – ugyancsak az alacsony búzatermés következtében – drasztikus volt a visszaesés. 2001-ben a 995 ezer tonna liszttermelés alig több, mint az 1993-1994 évi alacsony mennyiség.

A statisztika által megfigyelt szervezetekben a kenyérgyártás folyamatosan csökkent (az 1990. évi 673 ezer tonnáról 336 ezer tonnára). A száraztészta-termelés egyik évről a másikra számottevően változik, tendenciájában az utóbbi három évben viszonylag stabil.

Az italgyártáson belül kisebb visszaesésektől eltekintve jelentősen bővült az alkoholmentes üdítőitalok és az ásványvíz termelése.

Fontosabb élelmiszeripari termékek termelése az iparban

Termék	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999*	2000	2001
Csontos nyershús	595	574	407	359	309	304	306	330	304	349	..	..
marhahús	97	95	88	59	45	41	37	38	33	35	35	26
sertés-hús	497	470	301	287	255	253	269	292	271	335	321	275
Vágott baromfi	232	153	164	136	155	188	86	105	123	136	160	155
Kolbászfélék	40	34	40	35	38	33	49	47	47	44	45	44
Szalámi	14	16	14	13	13	14	13	13	14	13	12	12
Húspépből készült töltött termék (vörösáru)	50	52	58	56	58	55	56	60	68	55	62	47
Étkezési sertézsír	77	71	44	39	33	29	35	27	24	30	24	16
Fogyasztói tej, millió l	831	732	685	620	622	583	557	541	581	593	591	583
Vaj	39	29	22	18	15	15	14	13	16	17	12	14
Sajt	59	52	47	50	50	51	49	51	55	59	68	72
Gyümölcskonzerv	364	336	349	319	427	403	..	..	..	..	..	..
Zöldségkonzerv	310	238	127	142	203	259	193	252	287	172	268	340
Paradicsomkonzerv	74	43	13	17	35	46	37	44	49	25	31	20
Savanyúság	127	107	57	36	99	107	82	126	118	77	74	106
Liszt	1249	1192	1312	957	923	1234	1051	1108	972	1015	1039	995
Takarmánykeverék	2167	1789	1997	2035	1718	1780	2296	1782	2267	2206	2059	2043
Cukor	512	605	399	393	440	480	556	487	439	439	280	443
Kenyér	673	587	485	348	336	293	284	284	285	379	329	336
Péksütemény, millió db	2489	2221	1995	1438	1324	1306	60	61	65	..	..	..
Szárzészta	65	46	43	38	50	73	68	56	31	44	44	46
Cukorka	23	22	16	16	13	12	11	10	12	12	12	10
Csokoládé	34	31	25	28	36	20	23	24	25	22	27	48
Sör, millió liter	992	957	916	788	808	770	727	697	716	700	719	714
Asványvíz, millió liter	32	33	45	53	90	116	136	176	219	263	344	413
Alkoholmentes üdítőital, millió liter	310	324	472	604	489	513	578	824	906	911	1018	986
Cigaretta, milliárd db	28,2	26,1	26,8	28,7	29,5	25,7	27,6	26,1	26,8	23,0	22	21

ezer tonna

1996-tól a Belföldi Termék Osztályozás (BFO) szerinti adatok, 1996-tól a 20 fő fölötti szervezetek adatai szerepelnek.

Forrás: KSH

6. Az erdészet, vadászat, halgazdálkodás néhány jellemzője

6.1. Erdészet

Magyarország területének jelenleg 19%-át borítja erdő. Ez az arány a tíz évvel korábbi erdősültséget kb. 1 százalékponttal múlja felül. Az összes erdőgazdálkodási célú terület 1,9 millió hektár, amelyből az erdők területe 1,80 millió hektár. Az erdőfelület az 1990. évi 1695 ezer hektárról 2001-re 6%-kal bővült.

82. táblázat

Erdőterület és erdősültség

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Erdőterület, ezer hektár	1695	1701	1712	1764	1767	1763	1765	1767	1769	1775	1773	1787
Erdősültség %	18,2	18,3	18,4	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	19,1	19,0	19,3

Forrás: KSH

Az Alföld 12%-át, a Dunántúl 23%-át és Észak-Magyarország 28%-át borítják erdők. A megyék között Nógrád erdősültsége a legnagyobb (41,4%), míg a legkisebb Békés megyéé (2,3%). A hat alföldi megyében van az összes erdőterület 24%-a, a Dunántúlon 46%-a és Észak-Magyarországon 30%-a.

Erdeink 66,2%-a gazdasági, 18,9%-a természetvédelmi, a többi egyéb rendeltetésű. Az országos átlagtól a regionális adatok jelentősen eltérhetnek.

Magyarországon az erdő tulajdonjog rendezése még jelenleg is tart. A privatizáció során, a kárpótlások eredményeként az erdők közel 40%-a került magántulajdonba, míg 60%-a állami tulajdonban maradt. Az új tulajdonosok száma mintegy 300 ezer körül van.

A hazai erdőket az európai átlagnál nagyobb fafajgazdagság jellemzi. Nálunk őshonos a bükk, a cser, a tölgyek, a gyertyán, a hazai nyár, a fűz, az éger és a hárs, valamint egyéb lombos fajok. Nem őshonos viszont az akác, a nemes nyár és a fenyők nagyobb része. Az őshonos fafajok területének aránya kb. 57%, az akác térfoglalása mára már a 20%-ot is meghaladta.

83. táblázat

A magyarországi erdőterület fa fajcsoport szerinti megoszlása

Megnevezés	2001	
	Erdőterület (ha)	Aránya (%)
Tölgy	369207	21,1
Cser	199069	11,4
Bükk	108883	6,2
Gyertyán	99018	5,7
Akác	379770	21,7
Egyéb	79906	4,6
Nyár	171920	9,8
Egyéb lombos	97316	5,6
Erdei fenyő	142103	8,1
Feketefenyő	70606	4,0
Egyéb fenyő	28994	1,7
Összesen:	1746792	100,0

Forrás: KSH

Az elmúlt évtized adatai alapján az ország gazdasági helyzetével, az átalakítási folyamattal összefüggésben az erdőfelújítás és erdőtelepítés is 1994-ben volt a mélyponton. Ekkor csupán 29,2 ezer hektár erdősítésére, fásítására került sor. Ez az összes erdőterületnek mindössze 1,65%-a, míg 1990-ben az erdőterület 2,8%-án (47,6 ezer hektáron) végeztek beruházást. 1995-től 1998-ig folyamatosan emelkedett az erdősítés területe. E növekedés belső szerkezetében is átalakult: az első kivitelezésű erdőfelújítások, telepítések területe újra emelkedni kezdett, míg a felújítások, valamint a telepítések, fásítások pótlása tovább csökkent. 2001-ben az első kivitelezésű terület elérte a 35 ezer hektárt – mely megközelítette az 1990. évit – ugyanakkor a pótlások területe az évtized végére 5-6 ezer hektárra mérséklődött, 2001-ben viszont 9180 hektárt tett ki, az erdősítés, fásítás összes területének 20,7%-át adva.

Az erdőfelújítások nagyobbik hányada még mindig a mesterséges felújítás, azonban míg ennek aránya 1990-ben 71% volt, 2001-ben csupán 53%-ot tett ki. Az 1995-től növekvő természetes felújítások területe 1997-től rendszeresen meghaladta a '80-as évek végének mértékét.

Az erdőben, mint élettérben lezajló bolygatások (erdőgazdálkodás egyes műveletei, túlzott vadlétszám stb.) kedvezőtlen befolyást gyakorolnak az erdei élőhelyek minőségére. Ezért a természetszerű állapotok fenntartására az erdőben végbemenő természetes folyamatokat a lehető legkevesebb emberi beavatkozással kell a kívánt célok szolgálatába állítani. Itt az ideje újragondolni a táji erdőművelést, a természetes felújítások kibővítését. Az eddigieknél részletesebb és differenciált erdőnevelési irányelveket kell kidolgozni, különös figyelemmel a védelmi rendeltetésű erdőkre és magánerdőkre. Az erdőnevelés során olyan faállomány-szerkezet kialakítására kell törekedni, amely megőrzi a tájak sokféleségét, elősegíti az erdő egész növény- és állatvilágának megőrzését.

84. táblázat

Erdőfelújítás, erdőtelepítés

Me.: ezer hektár

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Erdőfelújítás	26,0	21,9	20,2	16,1	15,6	16,1	17,1	19,2	20,3	18,9	20,3	22,0
Természetes	7,6	6,9	8,2	7,4	6,8	6,9	7,3	8,9	9,1	8,8	9,9	11,3
Mesterséges	18,4	15,0	12,0	8,7	8,8	9,2	9,8	10,3	11,2	10,0	10,4	11,7
Aránya az erdőterülethez, %	1,53	1,29	1,18	0,91	0,88	0,91	0,97	1,09	1,15	1,07	1,14	1,23
Erdőtelepítés és fásítás, első kivitelben	6,9	6,7	7,2	3,2	2,9	4,2	6,6	8,3	8,2	8,7	9,8	13,2
Aránya az erdőterülethez, %	0,41	0,39	0,42	0,18	0,16	0,24	0,37	0,47	0,46	0,49	0,55	0,74
Első kivitel összesen	32,9	28,6	27,4	19,3	18,5	20,3	23,7	27,5	28,5	27,6	30,1	35,2
Felújítás pótlása	10,7	12,1	9,8	8,6	8,7	7,8	6,5	5,7	5,0	4,2	4,7	6,8
Telepítés, fásítás pótlása	4,0	3,9	2,7	2,5	2,0	1,3	1,2	1,4	1,6	1,2	1,1	2,4
Pótlás összesen	14,7	16,0	12,5	11,1	10,7	9,1	7,7	7,1	6,6	5,4	5,8	9,2
Erdősítés, fásítás összesen	47,6	44,6	39,9	30,4	29,2	29,4	31,4	34,6	35,1	33,0	35,9	44,3
Aránya az erdőterülethez, %	2,81	2,62	2,33	1,72	1,65	1,67	1,78	1,96	1,98	1,87	2,02	2,48

Megjegyzés: 1996-1998. évi adatok tenyésztési éves adatok.

Forrás: KSH

A fa a legnagyobb tömegben felhasznált természetes nyersanyag. Az EU-tagállamok átlagosan a kitermelt nettó famennyiség 85-90%-át, Magyarország mintegy 50-60%-át használja fel ipari célra. Ezt az eltérést a fafaj összetétele és a fafeldolgozás színvonalának különbségei okozzák.

A rendszerváltozást követően az itthoni fakitermelés volumene jelentősen visszaesett, 1994-ben például az éves fakitermelés mindösszesen 5,7 millió köbméter volt, szemben az évtized elején jellemző 7,4 millió köbméteres értékkel. Majd 1996-tól emelkedő tendenciájú a fakitermelésünk és 2001-ben újra 7 millió köbméter fölé emelkedett, melyből 5,8 millió köbméter volt a nettó föld feletti fatömeg. Főleg a véghasználati fakitermelés maradt el a lehetőségektől. A mélyponton lévő termelés idején a véghasználat aránya 60% körüli volt, míg egyébként 69% körül alakult. Az egészségügyi termelések során 322 ezer köbméter (4,6%) olyan fát termeltek ki, amely elhalt vagy pusztulóban volt.

85. táblázat

Fakitermelés

Me: ezer köbméter

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Véghasználat	5050	4961	4511	3724	3474	3830	4296	4404	4540	4862	5021	5007
Gyérítés	1548	1573	1383	1235	1257	1362	1180	1252	1297	1299	1431	329
Tisztítás	397	376	313	291	286	305	306	338	334	332	346	353
Egészségügyi termelés és egyéb	420	345	382	474	700	552	822	718	408	408	489	322
Összesen	7415	7255	6589	5724	5717	6049	6604	6713	6579	6901	7287	7011

Forrás: KSH

A nettó fakitermelésen belül évenként változó – 50-60% közötti – volt az ipari fa aránya, a különbözetet a tűzifa tette ki.

A FVM erdőgazdaságainak fakitermelési adatai alapján az ipari fa 40-45%-át a rönkfa tette ki. Jelentősen csökkent az egyéb fűrészipari alapanyag mennyisége, a papírfa volumene 70%-a, a bányászati faanyag 32%-a a '80-as évek végén termelt mennyiségnek. Ugyanakkor megnőtt az úgynevezett rostfa aránya és volumene.

86. táblázat

Összes fakitermelés alakulása

Megnevezés	Me.: ezer köbméter											
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Bruttó fatömeg, föld feletti	7415	7255	6589	5724	5717	6049	6604	6713	6579	6901	7282	7010
Nettó fatömeg, föld feletti	5906	5776	5132	4473	4397	4334	5321	5438	5329	5724	5902	5811
Ipari fa	3559	3227	2702	2272	2263	2386	3193	2947	2951	3148	3305	3492
Tűzifa	2347	2549	2430	2201	2134	1948	2128	2491	2319	2576	2597	2319

Forrás: AKII

87. táblázat

FVM erdőgazdaságok fakitermelése és feldolgozás

Megnevezés	Me.: ezer köbméter											
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Ipari fa összesen	2263	2081	1912	1766	1843	1855	1834	1909	1902	1958	2137	2201
- rönk	925	856	771	748	807	836	836	809	838	891	892	897
- egyéb fűrész- ipari alapanyag	227	182	140	145	158	151	144	135	141	143	176	179
- bányászati faanyag	56	45	41	37	38	33	32	27	25	23	21	18
- papírfá	534	560	481	363	277	293	283	280	270	256	370	381
- rostfa	244	274	330	324	403	394	405	504	456	459	505	518
Vastag tűzifa	1289	1417	1438	1470	1512	1369	1362	1392	1239	1302	1426	1387
Vastagfa összesen	3552	3498	3350	3236	3355	3224	3196	3301	3141	3260	3563	3588
Vékony tűzifa	172	210	230	229	237	211	210	218	183	182	205	176
Fatermékek mindösszesen	3727	3736	3587	3469	3597	3437	3417	3528	3341	3448	3774	3770

Forrás: AKII

6.2. Vadászat

Az erdő a növények és állatok sokaságának élőhelye, számos fajnak egyedüli menedéke. Ezért is törekszenek nemzetközileg az erdők egy részét védett és fokozottan védett oltalom alá helyezni. Hazai erdeinkből 338 ezer ha a védett, valamint erdőrezervátum. Ez az erdők 18,9%-a. Az EU tagállamok között csak Ausztria előz meg bennünket e téren (19,9%). A magas magyarországi átlag arra utal, hogy erdeink különleges természetvédelmi értéket képviselnek. Az erdővagyon jellemzői között nem csak a terület, hanem az erdő egész élővilága szerepel. Ebben megkülönböztetett jelentősége van az erdőt alkotó faállománynak és a vadállománynak is.

Az erdei mellékhasználatok között a vadgazdálkodás minőségi fejlesztése gazdasági és turisztikai szempontból egyaránt jelentős feladat marad a következő években, évtizedekben.

Magyarország vadállományában az elmúlt évtized alatt kisebb szerkezetmódosulás következett be. Jellemző a vadgazdálkodásban az apróvad visszaszorulása, és a nagyvad túlszaporodása. A '80-as évek végéhez képest csökkent a nyúl- és a fácánállomány. A nyúlállomány csökkenése 34%-os az 1990. évhez viszonyítva, a fácánoké 36%-os. Évek közötti ingadozással 9-10 ezer körül volt a muflonok száma, gyarapodott a szarvas-, a dämvad-, özállomány és megduplázódott a vaddisznók száma. A növekedés 1997-től folyamatos, számuk 2001-ben elérte a 82 ezret. A fogolyállomány a '90-es évek közepéig tartó felfutás után 1997-ben 63 ezer darabra esett vissza, míg 2001-ben már csak 52 ezer darab volt.

A nyúl kilövése a '90-es évek elején nőtt, miközben a befogott nyulak száma valamelyest visszaesett, majd 1993-tól a vadászata mérséklődött, míg a befogott nyulak száma kevésbé ingadozott.

A fácán vadászatot szinte folyamatos csökkenés jellemezte. A fácán befogás gyakorlatilag megszűnt, ugyanúgy mint a többi vadé is.

A szarvas- és öz vadászat az évtized elején élénk volt, majd visszaesett a kilövése, 1999-től ismét nőtt a vadászata.

A vadállomány alakulása

Megnevezés	Me.: ezer darab											
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Nyúl	795,7	581,3	589,1	570,2	597,5	602,3	602,3	475,1	515,8	463,3	514,1	521,8
Fácán	1099,3	835,3	831,1	672,2	784,5	821,4	821,4	645,5	765,7	686,1	788,9	698,7
Fogoly	50,5	50,4	55,8	60,0	73,2	103,4	103,4	62,7	73,2	63,6	65,5	52,0
Szarvas	55,1	53,8	54,3	51,7	50,1	54,4	54,4	71,7	74,1	74,0	77,5	82,6
Dámvad	14,3	16,5	18,9	16,9	16,0	16,1	16,1	14,1	20,7	20,2	22,2	20,9
Őz	236,2	241,0	277,3	235,9	233,4	245,6	245,6	237,6	269,3	273,4	291,9	307,3
Muflon	10,6	9,2	9,4	8,5	8,5	9,4	9,4	10,7	10,0	9,5	10,6	9,9
Vaddisznó	38,8	42,1	44,0	42,3	39,4	43,1	43,1	58,9	65,8	68,4	75,8	82,4

Forrás: AKII

6.3. Halászat

A statisztikai adatok alapján az 1990-es évek agrártermelésének visszaeséséhez hasonlóan a haltermelés is számottevően mérséklődött. Míg 1990-ben 25 ezer tonna halat termeltünk, 1993-ban ennek alig 2/3-a volt az éves mennyiség, 1996-ban pedig csupán 15,3 ezer tonnát tett ki. 1998 és 2001 között kisebb termelésemelkedés jellemezte az ágazatot, a 18-20 ezer tonnás volumen az 1991-1992. évek szintjét jelenti.

A haltermelés alakulása

Me.: ezer tonna

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Haltermelés összesen	25,0	19,9	20,3	17,0	17,9	16,3	15,3	16,4	18,0	19,1	19,9	19,3
Ebből:												
Gazdasági társaságok	10,0	9,0	7,6	5,0	6,2	6,5	6,2	5,5	6,4	6,6	6,3	5,5
Szövetkezetek	7,0	5,0	2,4	2,0	1,9	1,8	2,3	1,6	2,0	2,0	2,4	1,8
Egyéni gazdaságok	8,0	5,9	10,3	10,0	9,8	8,0	6,8	9,3	9,6	10,5	11,2	12,0

Forrás: AKII

7. Az élelmiszerkereskedelem alakulása és az élelmiszerforgalom változása

7.1. Az élelmiszerkereskedelem szervezeti átalakulása

A rendszerváltozás, a privatizáció az élelmiszerkereskedelem területén is alapvető változásokat hozott. Az élelmiszerkereskedelem vonzó volt a befektetők, így a külföldi befektetők számára is. Számos nemzetközi üzletlánc kezdte meg működését Magyarországon a régi üzleteket felújítva, vagy zöldmezős beruházással. Kialakultak magyar tulajdonú üzletláncok is, melyek közül néhány igen gyors ütemben fejlődött, sőt már külföldön is terjeszkedik. Ennek ellenére a magyar kereskedelmi vállalkozások többsége tőkeszegény kis- és középvállalkozás.

A spontán privatizáció időszaka 1989-1990-re tehető, amikor is kisebb üzletek kerültek magánkézbe, de jelentős számban alapítottak kis magánüzleteket is. Ennek következtében növekedésnek indult az élelmiszerkereskedelmi üzletek száma.

A privatizáció időszakában (1991-től körülbelül 1995-96-ig) már a nagyobb élelmiszerkereskedelmi vállalatok (például Közért) tulajdonosváltása ment végbe. A kedvezőbb területeken elhelyezkedő üzletek többsége multinacionális üzletláncok kezébe került. A kis magánboltok egy része tovább fejlődött, egy részük azonban tönkrement. Az időszak első részére jellemző az élelmiszerkereskedelem területén is az úgynevezett kényszervállalkozások beindulása, melyek legtöbbször csak rövid ideig működött. Az évtized második harmadától már fokozottabban jelentkeztek a koncentráció jegyei, és ez napjainkban is folyik.

91. táblázat

**Az élelmiszer- és élelmiszer jellegű kiskereskedelmi üzletek
számának alakulása**

Év	Összesen	Ebből: egyéni vállalkozó által működtetett
1990	25066	12011
1991	37687	20579
1992	43342	26405
1993	49999	32333
1994	54901	35956
1995	58590	38265
1996	59743	38382
1997	47384	28692
1998	51051	29595
1999	52159	29643
2000	51725	28681
2001	51603	28058

Forrás: KSH

A kilencvenes évek elején ugrásszerű növekedés következett be az üzletek számában. Ezen belül jelentősen megnőtt az egyéni vállalkozók által működtetett üzletek száma is. Részesedésük az összes üzletből az évtized közepén volt a legmagasabb. A későbbi években megfigyelhető csökkenés a nagy üzletláncok megjelenésének, az éleződő versenynek volt a következménye.

A rendszerváltozás óta eltelt időszakban új üzlet és vállalkozástípusok honosodtak meg.

Magyarország kiskereskedelmi tevékenységet végző boltjainak összes eladótere 1997-ben 1,70 millió m² volt, ami 2000-re 2,12 millió m²-re növekedett; ez mintegy 25%-os eladótér-expanziót jelent. A 400 m² feletti üzletek összes eladótere 740 ezer m²-re nőtt, ez körülbelül kétszerese az 1997-es értéknek. A 400 m² feletti boltok eladótere 35%-a a teljes kiskereskedelmi eladótér mennyiségének, míg a teljes kiskereskedelmi forgalom 41%-át adták a 2000. évben.

A napi fogyasztási cikkek forgalmából a hipermarketek 16%-kal részesedtek 2001-ben. A szupermarketek részaránya 15% maradt és 14%-ra csökkent a nagy diszkontoké. A modern bolttípusok, mint fő beszerzési hely jelentőségét mutatja, hogy némely termék kategória esetében a háztartások már 45-55%-ban elsősorban ezekben a kereskedelmi egységekben vásárolnak.

92. táblázat

**A modern bolttípusok (hiper- és szupermarket, nagy diszkont) mely napi fogyasztási cikkek fő beszerzési helyei a háziasszonyok szerint 2001-ben?
(A válaszadók %-ában)**

Termékkategória	2001
Konzerv-csomagolt élelmiszer	55
Mosószer	55
Testápoló szer	48
Alkoholmentes szomjoltó ital	47
Tej és tejtermék	44
Mélyhűtött termék	43
Kozmetikum	41
Húskészítmény	37
Friss kenyér és péksütemény	35
Sör	34
Édesség	33

Forrás: GfK Piackutató Intézet Shopping Monitor

A kereskedelmi láncok előretörésével a termelő-kereskedő kapcsolatrendszere gyökeresen megváltozott. A kereskedelmi láncok és az élelmiszertermelők kapcsolatrendszerében többnyire nem egyenrangú partnerek állnak egymással szemben. A kereskedő diktál és a termelőknek alkalmazkodniuk kell. Az is igaz, ugyanakkor, hogy a kedvezőtlen kondíciók ellenére az élelmiszertermelők számára a láncoknak történő értékesítés nagy tömegű termék elhelyezését teszi lehetővé. A kis- és középvállalkozások számára ezért a láncok csak regionális szinten, specialitások, niche-termékek⁹ esetében kínálnak esélyt. Az elmúlt években egyre több beszerzési társaság alakult az élelmiszerláncok összefogásával, ez a kereskedők amúgy is erősebb alkupozícióját még tovább növeli, valamint tovább fokozza a kereskedelem koncentrációját.

Mindezek ellenére elmondható, hogy Magyarországon „kétpólusú” élelmiszerkereskedelem alakult ki a 90-es években, ami azt jelenti, hogy a láncok további térnyerése mellett a másik fő sajátosság a független kisboltok nagy száma, melyek jó része inkább a szürkegazdaságban tevékenykedik, sok esetben úgynevezett kényszervállalkozó. Ugyancsak megfigyelhető a kettészakadás a vidéki élelmiszerkereskedelem tekintetében. Itt elsősorban a falvakra gondolunk, ahol legfeljebb a magyar tulajdonú Co-op lánc található meg, az egyéb független boltok sem választék, sem ár tekintetében nem megfelelőek a kevésbé, vagy egyáltalán nem mobil lakosság számára.

⁹ A niche piac (rés piac) a potenciális vásárlók szigorúan behatárolt csoportja, akik közös jellemzőjük alapján különösen fogékonyak egy bizonyos termékre vagy szolgáltatásra. Azt is lehet mondani, hogy a niche piac különös igényeket kielégítő speciális piac (pl. ökoturizmus, különleges élelmiszerek, ételek vagy italok egy meghatározott piacon). A piac bővülése folyamatában egy niche piac globális piaccá fejlődhet (pl. organikus termelés).

A hipermarketek (számuk 44) mellett nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő a bevásárlóközpontok (2001-ben számuk 40 volt) gyors terjeszkedése. Magyarországon 100 lakosra 14 m² bevásárlóközpont jut (Németországban 9,7, Ausztriában és Angliában 21). Szakértők véleménye szerint máris túlkínálat van a bevásárlóközpontokból és a kínálat egyenlőtlenül oszlik meg.

7.2. Az élelmiszerforgalom alakulása

A kilencvenes évtizedben az élelmiszer-kiskereskedelmi forgalom volumene 7-8%-kal bővült. A volumen változása azonban nem volt egyenletes, mert az évtized elején, közepén számottevően visszaesett a forgalom, az utóbbi 4 évben viszont több mint 15%-kal növekedett az élelmiszer és élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelem.

93. táblázat

Az élelmiszer és élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelem forgalma

Év*	Millió Ft	Volumenindex előző év = 100
1990	292153	..
1991	409261	..
1992	460303	..
1993	551329	..
1994	61140	..
1995	682362	93,9
1996	876520	106,5
1997	1015450	98,1
1998	1286640	107,4
1999	1450863	107,0
2000	1515366	96,4
2001	1762404	103,9

*1990-1993-ig élelmiszerboltok, 1994-től élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelem és élelmiszer-kiskereskedelem

Forrás: KSH és AKII számítás

Az élelmiszerforgalom egyre nagyobb hányada koncentrálódik a nagy üzletláncoknál, hipermarketeknél és bevásárlóközpontoknál. A nagy nemzetközi élelmiszerláncok részesedése 61,0% volt 2000-ben, a vegyes tulajdonú boltok aránya 1,8%, míg a magyar tulajdon hányada 37,2% volt.

2001-ben az összes kiskereskedelmi eladások értéke megközelítette az 5,4 billió Ft-ot, ami folyó áron 11,9%-kal, változatlan áron 5,4%-kal haladta meg az egy évvel korábbi. Az összes eladás közel egyharmadát kitevő élelmiszer és élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelem volumene ezzel szemben csak 3,9%-kal volt nagyobb az előző évinél. Ha a nemzetközi gyakorlatnak megfelelő számbavételt

nézzük (ami a gépjármű-, járműalkatrész – és üzemanyag-forgalom nélkül számított értéket tekinti kiskereskedelmi eladásnak), akkor a magyar kiskereskedelmi eladásokból az egyharmados értéknél nagyobb az élelmiszer és élelmiszer jellegű kiskereskedelmi forgalom aránya, ami jóval magasabb, mint a fejlett országokban.

8. A közgazdasági feltételek

8.1. A mezőgazdasági termékek áralakulása

A mezőgazdasági termékek áralakulását az utóbbi években az instabilitás jellemezte. Az árak – egyik évről a másikra is –, illetve egyik hónapról a másikra is hullámhegyeket és -völgyeket értek el, ami nagymértékben hatott a termelés alakulására is. Módosultak – nem mindig a szándékoknak és terveknek megfelelően – a különböző termékek egymáshoz viszonyított árarányai is. Okai között említendő, hogy az 1980-as évek második felétől felgyorsult az infláció, termékenként eltérő mértékben változtak az értékesítési árak. A mezőgazdasági termelők részére megszűnt a korábbi kiszámíthatóság, fellazult a termékértékesítés korábbi viszonylagos biztonsága, az elérhető árak, illetve termékjövedelmek relatív stabilitása.

A kilencvenes évtizedben a mezőgazdasági termelés volumen- és szerkezetalakításában erősödött az ár szerepe. Az árakat egyre szélesebb körben a piaci verseny, a hazai és külpiazi értékítélet határozta meg. A mezőgazdaságban felhasznált legfontosabb ipari eredetű anyagok és eszközök mezőgazdasági beszerzési árai szabad árformába kerültek. A mezőgazdasági árrendszer korszerűsítése keretében növelték az árképzés szabadságfokát, a rugalmasabb árformák hatókörét.

Az évtized elején a termelői döntések és a várható jövedelmezőség kiszámíthatósága érdekében a legfontosabb mezőgazdasági termékeknél fenntartották a felvásárlási árak hatósági formáját. Ennek megfelelően:

- hatóságilag rögzített (fix) árat alkalmaztak a tehéntejre,
- hatóságilag garantált ára (amelytől a piaci viszonyok alapján felfelé el lehetett térni) lett a vágósertésnek,
- hatósági tájékoztató ára lett a vágómarhának, a kukoricának, a takarmánybúzának, takarmányárpának, a keveréktakarmányoknak. A tájékoztató ártól a piaci viszonyok függvényében az ármegállapításokban meghatározott mértékben felfelé vagy lefelé is el lehetett térni,
- a többi mezőgazdasági termék a szabad árformába került.

A tehéntej, a vágómarha és a vágósertés, 1991-től is a hatósági áras termékek körében maradt, a takarmány- és élelmezési célú búzával, a takarmánykukoricával együtt. Ezen belül a tejre ún. „legmagasabb ár”-at állapítottak meg, melynek meghatározási elve között szerepelt, hogy az ár – tekintettel az elvonásokra és támogatásokra – a hatékonyan működő vállalkozó ráfordításaira és a működéséhez szükséges nyereségre fedezetet biztosítson. A többi terméknel ún. legalacsonyabb árat állapítottak meg, elveiben úgy, hogy az legalább a hatékonyan működő vállalkozók ráfordításaira biztosítson fedezetet.

Újabb változást hozott az árszabályozásban az agrárpiaci rendtartásról szóló 1993. évi VI. törvény. Ennek értelmében a közvetlenül szabályozott agrárpiac esetében – a szabályozásba bevont termékekre: a tehéntejre, az élelmezési célú búzára, a takarmánykukoricára, 1994. január elsejétől a vágómarhára és a vágósertésre – garantált árat állapítottak meg. A garantált ár jövedelmet legfeljebb az átlagosnál lényegesen jobb hatékonysággal termelők számára tartalmazott, mértéke akkora volt, amely a piac összeomlása esetén a termelőt veszteségei egy részétől mentesíteni képes. Mértékét 1998-ig általában az adott évre kalkulált átlagos termelési költség 90 %-a körül határozták meg. A módosított törvény megfogalmazása szerint a „garantált ár: az átlagos termelési színvonalon termelők önköltségének 70%-át el nem érő, jogszabályban megállapított olyan minimum ár, amelyhez a miniszter kvótát rendel, valamint az így meghatározott mennyiségű és minőségű termék felvásárlására kötelezettséget vállal”.

Az agrárpiaci rendtartásról szóló 1993. évi VI. törvény irányár, majd az évtized második felétől az irányárhoz kapcsolódóan alsó és felső intervenció ár meghirdetését is előírja. A rendelet meghatározása szerint az irányár az az ár, amely a várható piaci viszonyok függvényében azt az árcentrumot jelöli meg, amely az áringadozások középpontját képezi. Az intervenció ár pedig az irányár alapján jogszabályban megállapított olyan legalacsonyabb-, illetve legmagasabb ár, amelyet ha a piaci ár elér, vagy meghalad, az agrárpiaci rendtartás eszközei alkalmazásra kerülnek.

A termelői árak színvonala részben a magas infláció, másrészt a nemzetközi „árfelzárkózás” miatt a vizsgált időszakban tendenciájában folyamatosan emelkedett. Az árszínvonal változásának éves átlagos mértéke 33,7%-kal 1996-ban érte el csúcst. Ebben az évben a növénytermelési termékek árszínvonal-növekedése közelítette a 60%-ot, miközben az állatok és állati termékek átlagos árváltozása alig 20%-os volt. Az árszínvonal növekedésnek ez az üteme 1997-ben megállt. Egy év alatt a mezőgazdasági termékek átlagos növekedése már 10% alatt maradt. Ez az állati termékek, illetve a zöldségfélék és gyümölcsök árszínvonalának növekedéséből, illetve a növénytermelési termékek áreséséből adódott. Ez a tendencia 1998-ban tovább folytatódott. 1998-1999-ben a világpiacon tendenciák hatására évente mindössze 2,8, illetve 2,6%-kal emelkedett. A két év árszínvonalában lényeges különbség, hogy a növénytermelés 1998-ban még csökkenő árszínvonalát 1999-ben növekedés követte, miközben az állattenyésztés ez ideig növekvő árszínvonalát 1999-ben átlagosan 4,7%-kal mérséklődött, mely csökkenés a sertés kivételével valamennyi állattenyésztési ágazatot érintett.

A mezőgazdasági termékek árszínvonalának változása 2000-ben újra kétszámjegyűre változott, és átlagosan 22,5%-kal haladta meg az egy évvel korábbi. Ezen belül a növényi termékek termelői ára 30,8, az élő állatoké és állati termékeké 12,3%-kal emelkedett. A növekedés mértékét az 1999. évi alacsony árszínthez képest a rendkívüli időjárási tényezők (fagykarak, árvíz, belvíz, aszály) is befolyásolták, melyek következtében a relatív áruhiány árnövelő tényezőként hatott.

Az átlagos árszintnövekedés 2001-ben csupán 4,9% volt. Az előző évinél jóval alacsonyabb árszintnövekedés alapvetően a gabonafélék felvásárlási átlagárának – 19%-os – csökkenéséből adódott. A zöldségfélék árszintje 5,1, a gyümölcsöké 14,8, a must és bor árszintje 10,3%-kal maradt el az előző évitől. A vágóállatok közül 2001-ben a vágósertés termelői átlagára emelkedett a legnagyobb mértékben, azzal együtt, hogy a felvásárlási átlagárak 2001. augusztusától csökkentek. A vágójuh árszínvonala 22,5, a vágóbaromfié 18,4%-kal nőtt. A tehéntej termelői átlagára 10,0%-kal emelkedett.

A főbb termékek termelői-felvásárlási átlagára

Megnevezés	Mérték- egység	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Búza	Ft/tonna	6 079	5 503	6 817	9 396	9 329	10 925	24 271	20 722	15 536	19 851	27 778	22 828
Árpa	Ft/tonna	6 138	5 601	6 294	8 130	8 480	9 234	23 084	20 077	13 652	17 469	27 882	25 746
Kukorica	Ft/tonna	8 628	6 741	7 101	10 166	9 944	12 910	19 877	15 529	14 718	15 734	25 355	19 611
Cukorrépa	Ft/tonna	1 856	1 825	1 984	2 202	2 885	3 736	4 452	5 713	4 786	5 364	6 879	7 780
Napraforgómag	Ft/tonna	15 133	15 067	13 667	14 301	24 471	31 331	37 095	41 956	52 955	49 906	48 500	60 136
Burgonya	Ft/tonna	11 825	12 803	12 472	15 360	19 108	33 736	20 389	17 172	29 523	28 240	33 953	34 134
Vöröshagyma	Ft/kg	8,90	9,60	10,60	16,20	19,90	19,40	15,50	28,40	28,90	27,20	36,20	24,50
Paradicsom	Ft/kg	4,90	5,30	6,30	8,10	9,30	10,30	14,10	20,80	18,00	16,50	18,00	18,10
Zöldpaprika	Ft/kg	29,80	26,10	29,80	36,40	36,70	42,40	58,50	86,40	59,00	77,70	88,00	114,40
Alma	Ft/kg	10,40	13,80	10,90	8,80	10,60	24,90	18,60	18,90	16,70	28,80	18,40	14,10
Borszőlő	Ft/kg	13,80	13,70	13,80	15,30	18,20	28,40	35,00	33,70	34,90	44,40	58,50	51,10
Bor*	Ft/liter	53,50	55,80	26,30	26,20	32,90	43,30	61,90	66,20	76,50	99,90	118,30	120,00
Vágósertés**	Ft/kg	70,00	64,50	79,90	89,30	117,20	168,20	169,50	219,50	227,00	192,70	237,00	333,00
Vágómarha***	Ft/kg	75,20	64,10	69,80	87,70	111,30	151,30	156,00	165,80	211,10	199,70	206,90	210,30
Vágóbaromfi	Ft/kg	60,70	70,30	73,60	86,30	110,10	124,00	158,60	191,90	195,10	188,80	201,50	238,10
Tehéntej	Ft/liter	14,20	14,40	15,70	19,20	24,40	29,60	34,50	44,00	55,50	59,40	63,00	68,50
Tyúktojás	Ft/darab	3,00	3,70	4,60	5,30	6,10	7,00	9,60	12,40	12,30	10,40	12,50	14,30

*/ hordós.

**/ Süldő és malac nélkül.

*** / Vágóborjú nélkül.

Forrás: KSH

**Termelői-felvásárlási árindex
(1990 = 100,0)**

Megnevezés	1991*	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Növénytermesztési és kertészeti termékek	104,1	105,9	134,4	152,3	200,5	290,7	290,2	280,0	306,2	400,5	378,6
Növénytermesztési termékek**	93,7	97,5	126,7	142,4	179,9	283,4	267,6	249,6	280,2	372,1	355,2
Zöldségfélék ***	128,9	143,8	180,4	198,1	256,0	337,2	408,3	412,0	413,2	536,6	509,1
Gyümölcsök	176,6	134,4	149,6	198,8	348,4	283,0	343,9	399,5	394,5	461,6	393,5
Borszőlő, must, bor	100,7	100,0	103,6	123,3	199,1	235,4	237,1	258,1	313,9	378,3	339,2
Élő állatok, állati termékek	107,4	122,2	135,9	176,4	213,7	255,9	315,5	348,8	332,5	373,8	447,5
Szarvasmarha ****	..	143,9	108,6	148,0	200,5	207,4	220,5	280,7	265,5	275,2	279,6
Tehéntej	..	114,2	142,8	179,1	205,8	254,5	322,0	399,6	429,3	461,9	465,1
Sertés	..	113,7	127,3	167,2	238,2	242,2	313,0	327,0	275,6	337,1	473,6
Baromfi	..	122,5	143,5	181,9	202,7	268,2	320,9	329,5	311,9	334,3	395,1
Étkezési tyúktojás	..	167,3	186,6	258,1	198,1	356,3	441,1	426,8	398,2	517,2	591,7
Mezőgazdasági termelői árak indexe	104,2	113,2	135,1	163,1	206,4	276,0	301,4	309,8	317,9	389,4	408,7

*/ A termelő felvásárlási árak 1991 és 1992 közötti indexével számított adat.

**/ Gabonafélék, hüvelyesek, ipari növények, burgonya, szalastakarmányok, magvak.

***/ 1996-tól fűszerpaprika nélkül.

****/ Vágóborjú nélkül.

Forrás: KSH

Mezőgazdasági Statisztikai Zsebkönyv 2001. AKII – KSH

8.2. Az agrárrolló

Azt az állítást, miszerint a piaci érdek-konfliktusokból rendre a mezőgazdasági termelők kerültek ki vesztesként, leginkább az agrárrolló alakulása szemlélteti.

96. táblázat

Az árindex és az agrárrolló alakulása

1989=100%

Év	Iparcikkek árindexe	Mezőgazdasági árindex	Agrárrolló
1990	145,5	138,5	113,3
1991	192,9	127,3	151,5
1992	208,4	198,3	150,7
1993	249,9	163,8	152,6
1994	295,2	204,7	144,3
1995	365,0	260,2	140,4
1996	511,7	334,1	153,3
1997	588,9	378,8	155,6
1998	619,7	393,6	157,5
1999	650,7	397,1	163,9
2000	721,6	486,4	148,3
2001	830,6	510,3	162,7

Forrás: KSH kiadványok, saját számítás

Az agrárrolló drasztikus, 50-60%-os nyílásának következményeként az elmúlt 11-12 évben a mezőgazdaságból több mint 500 milliárd forint jövedelem-kivonás valósult meg 1989. évi változatlan áron számolva.

A mezőgazdaság számára hátrányos folyamatok főleg az 1991-92, illetve az 1996-97. évben követeltek nagy áldozatokat, noha – kisebb mértékben – 1998-99. években is folytatódott a kedvezőtlen tendencia.

A termeléshez felhasznált iparcikkek előző évhez mért árindexe az évtized során 1997-ig kétszámjegyű volt, 15-40%-kal nőttek az egyes években az árak. 1998, 1999-ben mérséklődés következett be, igaz viszont, hogy ekkor is nyílt az agrárrolló, mert a mezőgazdasági termelők árindexe alacsonyabb volt az iparcikkek árindexénél. A 2000. évi magas (22,5%-os) mezőgazdasági termelők árindexéhez „csak” 10,9%-os iparcikk árváltozás párosult, így abban az évben a mezőgazdaság számára kedvezően alakultak az árviszonyok. A jelenség azonban 2001-ben megfordult, mert ismét 9,7%-kal nyílt az agrárrolló.

Az agrárolló kisebb-nagyobb nyílása más országokra is jellemző. A magyarországi mérték azonban kivételesen nagy, amelynek létrejöttét több tényező egybeesése tette lehetővé. A „megengedő” körülmények között előkelő helyen áll a lakossági vásárlóerő korlátossága, illetve a megcsappant vásárló erőért versenyző termékek eltérő árrugalmassága.

8.3. A támogatások, támogatottság és hitelek

Az agrártámogatások rendszerében 1994-től következett be jelentős változás. Ekkortól vezették be a termelés költségeit csökkenteni hivatott támogatást. Addig ugyanis a piaci célokat szolgáló költségvetési pénzek aránya a támogatások teljes összegének több mint a 80%-át tette ki.

Az agrárcélú támogatások összességében folyamatosan nőttek. Az 1998-2001. években az 1994-1997. évek átlagához viszonyítva folyó áron átlagosan 76%-kal volt magasabb a mezőgazdaság költségvetési támogatása. Az előző évhez képest 1998-ban 26,6%-kal, 1999-ben pedig 24%-kal nőtt, 2000-ben nem változott, 2001-ben ismét jelentős növekedést mutatott (39,3%).

Reálértéken (halmozott inflációval) 1994 évtől vizsgálva a támogatások alakulását látható, hogy az élelmiszergazdaság egészét érintő költségvetési pénzek tendenciájukban csökkentek 2000-ig. Az 1998. évi mindössze 87,2%-át a 1999. évi 98,3%-át, a 2000. évi pedig csak a 90%-át képezi az 1994-1997. évek átlagának. A vizsgált időszak utolsó évében a költségvetési támogatások reálértéken 8,6 milliárd Ft-tal haladták meg az 1994-1997 évek átlagos értékét.

Az agrárcélú támogatások belső szerkezetét – célcsoportok szerinti megoszlását – vizsgálva látható, hogy a három nagy támogatási körön – piaci, termelés költségeit csökkentő és beruházási támogatások – belül az értékesítéshez kapcsolható támogatások 2000-ig a legnagyobb részarányt képezték. Ugyanakkor ez a részarány már jelentősen elmaradt az 1994-1997 évek átlagának több mint 54%-os részesedésétől. A piaci célt szolgáló támogatások döntő része a nem mezőgazdasági besorolású vállalkozásokhoz került. A termelés költségeit csökkentő támogatások, valamint a mezőgazdasági beruházások támogatása több mint háromszorosára nőtt a vizsgált időszak utolsó négy évében az 1994-1997 évek átlagához viszonyítva.

A kilencvenes évek harmadik harmadára kialakított tesztüzemi rendszer adatbázisa nyújt lehetőséget a támogatások szektorális megoszlásának a bemutatására, vagyis, hogy milyen arányban részesültek a támogatásokból az egyéni, illetve a társas vállalkozások. Az elmúlt évek során a magángazdaságok pozíciója e téren javulást mutatott: 1 ha termőterületre vetítve a társas gazdaságok 1999-ben 15,68 ezer Ft, 2000-ben 17,93 ezer Ft, 2001-ben pedig 22,03 ezer Ft támogatáshoz jutottak, míg ugyanezek az értékek az egyéni gazdaságok tekintetében csak 11,56 ezer Ft, 13,14 ezer Ft és 16,86 ezer Ft. (Az említett értékek nem tartalmazzák a beruházási célú támogatásokat.)

Az agrártámogatások alakulása

millió Ft

Megnevezés	1994-1997 évek átlaga	1998	1999	2000	2001	1998-2001 évek átlaga
Agrártámogatások összesen	81892	110563	137101	137629	191759	144263
Agrártermelés költségeit csökkentő támogatás	14067	29963	41012	47285	86589	51212
Piacra jutási támogatás	44477	38964	56875	49549	32566	44489
Mezőgazdasági és élelmiszer- ipari exporttámogatás	38838	18799	21905	24456	13211	19593
Agrárpiaci támogatás, állami felvásárlás	4015	6018	13581	13145	11431	11044
Piacra jutást elősegítő támogatás	6495	14147	21389	11948	7924	13852
Mezőgazdasági beruházások támogatása	11339	30360	26275	28126	56218	35245
Agrár vállalkozások támogatása összesen	69883	99287	124162	124960	175373	130945
Egyéb támogatás	12009	11277	12939	12669	16386	1 318
Infláció (fogyasztói árindex)	122,2	114,3	110,0	109,8	109,2	110,8
Deflált költségvetési támogatások összesen I. (adott évi inflációval deflálva)	67109	96731	124 637	125 345	175 603	130579
Agrártermelés költségeit csökkentő támogatás	11540	26214	37284	43065	79294	46464
Piacra jutási támogatás	36364	34089	51705	45127	29822	40186
Mezőgazdasági és élelmiszer- ipari exporttámogatás	31665	16447	19914	22273	12098	17683
Agrárpiaci támogatás, állami felvásárlás	3328	5265	12346	11972	10468	10013
Piacra jutást elősegítő támogatás	5485	12377	19445	10882	7256	12490
Mezőgazdasági beruházások támogatása	9384	26562	23886	25616	51482	31886
Agrár vállalkozások támogatása összesen	57288	86865	112875	113807	160598	118536
Egyéb támogatás	9821	9866	11763	11538	15005	1043
Infláció (fogyasztói árindex 1994=100 %)	156,2	214,4	235,9	259,0	282,8	246,7
Deflált költségvetési támogatások összesen II. (halmazott inflációval deflálva)	59124	51559	58122	53139	67801	57655
Agrártermelés költségeit csökkentő támogatás	9774	13972	17387	18257	30615	20058
Piacra jutási támogatás	33203	18170	24112	19131	11514	18232
Mezőgazdasági és élelmiszeripari exporttámogatás	29212	8767	9286	9442	4671	8042
Agrárpiaci támogatás, állami felvásárlás	3126	2807	5758	5075	4042	4420
Piacra jutást elősegítő támogatás	3462	6597	9068	4613	2802	5770
Mezőgazdasági beruházások támogatása	7436	14158	11139	10859	19877	14008
Agrár vállalkozások támogatása összesen	50413	46301	52637	48247	62007	52298
Egyéb támogatás	8711	5259	5485	4892	5794	5357

Forrás: PM

A támogatások abszolút nagyságának és önmagában vett alakulásának a vizsgálata mellett célszerű figyelembe venni a termelői támogatások együtthatóját

(PSE) is. A más néven becsült támogatásnak is nevezett mutatószám hazai alakulásának a nemzetközi adatokkal történő egybevetése alapján a következő megállapításokat tehetjük.

A magyar mezőgazdasági termelők támogatottsága (PSE) 1998 és 1999 között 21 százalékkal emelkedett, majd 1999 és 2000 között 22 százalékkal csökkent. A százalékos PSE mutató 20 százalékot tett ki Magyarországon az 1998-2000 közötti évek átlagában, s ez az érték jóval alacsonyabb az OECD tagországok 35 százalékos átlagánál. Ugyanakkor Új-Zélandon 1, Ausztráliában 6, Norvégiában, Izlandon és Koreában 66, Svájcban pedig 71 százalék volt a százalékos PSE, tehát nagy szóródás jellemzi a PSE alakulását az OECD régióban.

A hazai agrártámogatások mértékével összefüggésben azonban azt is meg kell jegyezni, hogy azoknak a mezőgazdaság által előállított GDP-hez viszonyított aránya elsősorban a fejlett országokhoz viszonyítottan nem alacsony. Míg nálunk ez az arány 2,6 százalék, addig az OECD tagországok átlagában ez az érték csak 1,3 százalék volt a vizsgált időszakban.

A mezőgazdaság hitelállományára jellemző, hogy azok többségükben az agrártámogatásokhoz kötődnek. A támogatással igényelhető mezőgazdasági hitelállomány 2001. évi összege 2,9-szerese az 1995-1997. évek átlagának. A hitelnövekedés üteme 1999-ben elmaradt, és 2001-ben várhatóan elmarad az infláció mértékétől, míg 2000-ben meghaladta azt. Az egyes hitelféleségek közül 2001. évben az éven belüli kamattámogatásos hitelek mintegy 50%-os részarányt képviseltek. Ugyanezen érték az 1995-1997. évek átlagában 72,3% volt. Ugyancsak csökkent az éven túli hitelek szerepe. Míg ez utóbbi támogatott hitelféleség aránya a bázisul szolgáló 1995-1997. évek átlagában 12,9% volt, 2001. évben ennek a súlya már csak alig haladta meg a 10%-ot. A legnagyobb növekedés a tőkepótló hitel – illetve annak az egyenlege – tekintetében figyelhető meg. A bázisidőszak 14,5%-os értékéhez képest 2001-re ez az érték 23,2%-ra nőtt. Azonban azt is meg kell jegyezni, hogy a tőkepótló hitelek egy részét a gazdaságok a veszteségeik kiegyenlítésére használták fel. A támogatások 2000. és 2001. évi szektorális jellemzőinek a számbavételéből kitűnik, hogy a társas gazdaságoknál – a szövetkezeteknél és főleg a gazdasági társaságoknál – találhatóak azok túlnyomó része, amely részarány megközelíti a 90%-ot. E helyzet elsősorban a hitelhez kötött kamattámogatási rendszer következménye.

A támogatással igényelhető mezőgazdasági hitelállomány

Megnevezés	Mérték- egység	1995-1997. évek átlaga	1998. év	1999. év	2000. év	2001. év
Éven belüli kamattámogatásos hitelek	millió Ft	73497	93404	110936	136975	143523
	%	72,3	41,6	44,5	48,9	49,2
Éven túli kamattámogatásos hitelek	millió Ft	13127	33200	37485	31603	30369
	%	12,9	14,7	15,1	11,3	10,4
Tőkepótló hitel egyenlege	millió Ft	15000	98356	100726	93065	67617
	%	14,8	43,7	40,4	33,2	23,2
30/2000.(III.10.) Korm.r.alapján felvett éven túli hitelek*	millió Ft				18450	49989
	%				6,6	17,2
Összes hitel	millió Ft	101624	224960	249147	280093	291498
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*30/2000. (III.10.) Korm.r. alapján felvett éven túli hitelek: fiatal agrárvállalkozók támogatása, gazdahitel program támogatása, új típusú szervezetek, szövetkezetek támogatása, kibontakozási hitelkonstrukció támogatása, pótlólagos hitel.

Forrás: FVM Ágazati Költségvetési Kapcsolatok Főosztálya

A támogatott mezőgazdasági hitelállomány vállalkozási formák szerint

Megnevezés	Mérték- egység	Összesen	Östermelő	Egyéni vállalkozó	Szövetkezet	Gazdasági társaság
2000. december 31-i állapot						
Éven belüli lejáratú forgóeszköz- hitelek	millió Ft	136975	3040	6770	25350	101815
	%	100,0	2,2	4,9	18,5	74,4
Éven túli lejáratú forgóeszköz- hitelek	millió Ft	93065	2738	5227	24925	60175
	%	100,0	2,9	5,6	26,8	64,7
Éven túli lejáratú beruházási hitelek	millió Ft	31603	1493	7225	5969	16916
	%	100,0	4,7	22,9	18,9	53,5
30/2000.(III.10.) Korm.r. alapján felvett éven túli hitelek*	millió Ft	18450	683	2841	3690	11236
	%	100,0	3,7	15,4	20,0	60,9
Mindösszesen	millió Ft	280093	7954	22063	59934	190142
	%	100,0	2,8	7,9	21,4	67,9
2001. december 31-i állapot						
Éven belüli lejáratú forgóeszköz- hitelek	millió Ft	143523	2251	3995	17537	120583
	%	100,0	1,6	2,8	11,6	84,0
Éven túli lejáratú forgóeszköz- hitelek	millió Ft	67617	2708	4984	13512	46413
	%	100,0	4,0	7,4	20,0	68,6
Éven túli lejáratú beruházási hitelek	millió Ft	30369	2581	7859	3666	16263
	%	100,0	8,5	25,9	12,0	53,6
30/2000.(III.10.) Korm.r. alapján felvett éven túli hitelek*	millió Ft	49989	2496	7390	11617	28486
	%	100,0	5,0	14,8	23,2	57,0
Mindösszesen	millió Ft	291498	10036	24228	45489	211745
	%	100,0	3,4	8,3	15,6	72,6

*30/2000. (III.10.) Korm.r. alapján felvett éven túli hitelek: fiatal agrárvállalkozók támogatása, gazdahitel program támogatása, új típusú szervezetek, szövetkezetek támogatása, kibontakozási hitelkonstrukció támogatása, pótlólagos hitel.

Forrás: FVM Ágazati Költségvetési Kapcsolatok Főosztálya

8.4. Az elvonások (adók)

Az élelmiszergazdaságban tevékenykedő vállalatok, vállalkozások adóbefizetéseivel kapcsolatban nem állt rendelkezésünkre az időszak egészére vonatkozó adatbázis. Ezért kénytelenek voltunk arra szorítkozni, hogy alapvetően két év – 1994-1998. évek – adatai alapján kíséreljük bemutatni az ezen a területen érvényesülő tendenciákat.

A mezőgazdasággal kapcsolatba hozható, az APEH-nél nyilvántartott, pénzforgalmi szemléletű befizetések igen sajátos képet mutatnak. Míg ugyanis nemzetgazdasági szinten 1994 és 1998 között a befizetések megkétszereződtek, addig a mezőgazdaság tekintetében az összes befizetések csökkenése tapasztalható. Ennek pedig elsődleges oka az ÁFA visszaigénylésekre vezethető vissza. (1998-ban 13,6-szor több ÁFÁ-t igényelhetett vissza a mezőgazdaság, mint 1994-ben és bár 2000. és 2001. években csökkent az ágazat ÁFA visszaigénylése, a 2001. évi összeg még mindig több mint hétszerese volt az 1994. évinek.)

Az élelmiszer-, ital- és dohánygyártásban viszont évről-évre nőtt az ÁFA visszaigénylés, 2000-ben és 2001-ben már közelítette a 25 milliárd Ft-ot.

Az ÁFA visszaigénylés – és annak megnövekedett mértéke – azonban csak látszólag javít az ágazat költségvetési helyzetén. Egyrészt azért, mert az ÁFA egy olyan tétel, amely automatikusan növelte az ágazat költségeit és ezt a többletköltséget lehet csak visszaigényelni, másrészt figyelembe kell venni, hogy minél nagyobb mértékű az ÁFA visszaigénylés, annál nagyobb volt annak a finanszírozási igénye is, tehát ez a helyzet a mezőgazdasági termelés költségemelkedését jelentette.

Az ÁFA nélküli befizetések (adók) belső szerkezetét vizsgálva a társasági adó 1994-ben 19,2 %-át, 1998-ban pedig a 28,3 %-át képezte az összes elvonásnak. A vám- és illetékbecfizetéseknek 1994-ben még nem volt jelentős súlyuk, az összes elvonások 0,6%-át képezték, de 1998-ban már ugyanezen érték 6,7% volt. A többi nem negatív előjelű elvonás részaránya nem tekinthető jelentősnek. Az ÁFÁ-n kívüli negatív előjelű elvonások – amelyek az adók végösszegét nem növelik, hanem csökkentik – közül a gázolaj fogyasztási adó, valamint az egyéb termékek fogyasztási adójának visszatérítési mértéke érdemel még említést 1998-ban, bár előbbinek a nagysága 1997. évhez viszonyítottnan hozzávetőlegesen a felére csökkent.

Az APEH-nél kimutatott elvonásokon túl még figyelembe kell venni a helyi adókat-, illetve azoknak az élelmiszergazdaságra jutó részét, melyet mintegy 8-10 Mrd Ft-ra becsülhetjük, amiből a mezőgazdaságra jutó rész 3-4 Mrd Ft. Így a nemzetgazdaság egészének mezőgazdasági részére jutó elvonások 1994-ben 17466 millió Ft-ra, 1998-ban pedig 27659 millió Ft-ra tehető.

Befizetések, 1994

M.e.: Milliő forint

Megnevezés	Mező-, hal-, vadgazdaság		Erdészet összesen	Élelmiszer-, ital-, dohánygyártás		Egyéb ágazat	Mind- összesen		
	vállalkozások			vállalkozások egyéni	összesen				
	társas	egyéni							
1. Társasági adó (pénzintézetek nélkül)	2771	5	2776	76	5037	19	5056	68326	76234
2. Különleges helyzetek miatti befizetések	1	0	1	0	1	0	1	5986	5988
3. Bányajáradék	1	0	1	0	0	0	0	15	16
Vám	42	0	42	26	3414	0	3414	89837	93319
Statisztikai és import engedély-illeték	51	0	51	13	913	0	913	30965	31942
4. Vám, illeték befizetése összesen	93	0	93	39	4327	0	4327	120802	125261
5. Állami vagyon utáni részesedés	-47	0	-47	-23	-179	0	-179	-879	-1128
6. Játékadó	0	0	0	0	0	0	0	4267	4267
Földadó	-84	0	-84	2	-3	0	-3	12	-73
Késedelmi pótlék	164	3	167	6	200	9	209	3433	3815
Vám, illeték, adók késedelmi pótléka	5	0	5	1	44	0	44	1237	1287
Egyéb befizetések	248	23	271	13	453	7	460	7830	8574
7. Egyéb befizetések összesen	333	26	359	22	694	16	710	12512	13603
I. BEFIZETÉSEK ÖSSZESEN (1+2+3+4+5+6+7)	3152	31	3183	114	9880	35	9915	211029	224241
Általános forgalmi adó	321	-1371	-1050	1086	8483	-93	8390	35217	43643
Általános forgalmi adó importtermékek beszerzése után	236	0	236	115	7825	0	7825	284306	292482
1. Általános forgalmi adó összesen	557	-1371	-814	1201	16308	-93	16215	319523	336125
Fogyasztási adó	1163	2	1165	0	63545	47	63592	74446	139203
Import termékek fogyasztási adója	0	0	0	0	129	0	129	24941	25070
2. Fogyasztási adó összesen	1163	2	1165	0	63674	47	63721	99387	164273
II. FOGYASZTÁSHOZ KAPCSOLÓDÓ ADÓK ÖSSZ. (1+2)	1720	-1369	351	1201	79982	-46	79936	418910	500398
III. PÉNZINTÉZETEK TÁRSASÁGI ADÓJA	0	0	0	0	5	0	5	30444	30449
BEFIZETÉSEK AZ ÁLLAMI KÖLTSÉGVETÉSBE (I.+II.+III.)	4872	-1338	3534	1315	89867	-11	89856	660383	755088
IV. SZEMÉLYI JÖVEDELEM ADÓ	9862	20	9882	991	13547	133	13680	280333	304886
V. PÉNZINTÉZETEK FORRÁSADÓJA	0	0	0	0	0	0	0	12096	12096
ÖSSZESEN (I.+II.+III.+IV.+V)	14734	-1318	13416	2306	103414	122	103536	952812	1072070

Forrás: APEH és PM adatok alapján saját számítás

Befizetések, 1998

M.e.: Milliő forint

Megnevezés	Mező-, hal-, vadgazdaság		Erdészet összesen	Élelmiszer-, ital-, dohánygyártás			Egyéb ágazat	Mind- összesen
	vállalkozások			összesen	vállalkozások egyéni	összesen		
	társas	egyéni						
1. Társasági adó (pénzintézetek nélkül)	6991	-2	0	6989	367	8814	183063	199233
2. Vám és illeték befizetés összesen	1607	37	0	1644	86	9320	119532	130582
Vám	1606	37	0	1643	85	9315	112721	123764
Statistikai és import engedély-illeték	1	0	0	1	1	5	6811	6818
3. Játékadó	0	0	0	0	0	3	14434	14437
4. Egyéb befizetések összesen	791	94	0	885	48	663	14036	15632
Késedelmi pótlék	489	48	0	537	24	290	6730	7581
Vám, illeték, adók késedelmi pótléka	5	0	0	5	0	27	-183	-151
Egyéb befizetések	297	46	0	343	24	346	7489	8202
I. BEFIZETÉSEK ÖSSZESEN (1+2+3+4)	9389	129	0	9518	501	18800	331065	359884
1. Általános forgalmi adó összesen	-9315	-5010	0	-14325	1508	-3635	813373	790921
Általános forgalmi adó	-9566	-5013	0	-14579	1372	-11978	26803	1695
AFA, import termékek beszerzése után	251	3	0	254	136	8258	786570	795226
2. Fogyasztási és jövedéki adó összesen	-2368	-647	-957	-3972	-124	92724	231916	320601
Egyéb termékek fogyasztási adója	115	0	0	115	-8	2621	-220	2519
Ólmozatlan motorbenzin fogyasztási adója	0	0	0	0	0	0	2825	2825
Ólmozott motorbenzin fogyasztási adója	0	0	0	0	0	0	1083	1083
Gázolaj fogyasztási adója	-2404	-648	-950	-4002	-116	-52	2138	-2036
Egyéb üzemanyag fogyasztási adója	0	0	0	0	0	0	-82	-82
Tűzelőlejt fogyasztási adója	0	0	0	0	0	-2	-29	-31
Egyéb közlejttermékek fogyasztási adója	-1	0	0	-1	0	0	-968	-969
Szesz, szeszital fogyasztási adója	-97	2	0	-95	0	1219	40	1166
Sör fogyasztási adója	0	0	0	0	0	824	-31	794
Dohánygyártmányok fogyasztási adója	0	0	0	0	0	4341	0	4341
Személygépkocsi fogyasztási adója	0	0	0	0	0	0	2452	2452
Import termékek fogyasztási adója	0	0	0	0	0	171	18691	18862
Üzemanyagok jövedéki adója	-24	-1	-7	-32	0	8	180433	180409
Egyéb termékek jövedéki adója	43	0	0	43	0	83594	25584	109268
II. FOGYASZTÁSHOZ KAPCSOLT ADÓK ÖSSZESEN	-11683	-5657	-957	-18297	1384	89004	1045289	1117522
III. PENZINTEÁZETEK TÁRSASÁGI ADÓJA	7	1	0	8	0	38	18014	18060
IV. MNB BEFIZETÉSEI	1	0	0	1	0	3	49059	49063
V. SZEMÉLYI JÖVEDELEMADÓ ÖSSZESEN (I.+II.+III.+IV.+V.)	17304	843	0	18147	2323	26483	609274	656650
ÖSSZESEN	15018	-4684	-957	9377	4208	134293	2052701	2201179

Forrás: APEH és PM adatok alapján saját számítás

A támogatások és elvonások egyenlegének a meghatározásánál előbbiek esetében is a mezőgazdaságra jutó teljes támogatásokból kell tehát olyan tételeket is figyelembe venni, mint például a kezesség beváltását. Mindezek alapján 1994, illetve 1998. év tekintetében a mezőgazdaságra jutó támogatások és elvonások, valamint az agrárrolló egyenlege a következőképpen alakul:

102. táblázat

**A támogatások, az elvonások és az agrárrolló okozta veszteség
egyenlegének alakulása**

Me.: millió forint

Megnevezés	1994. év	1998. év
+ Támogatások	20516	70675 *
– Elvonások (ÁFA nélkül)	17466 **	27659 **
– Agrárrolló okozta veszteség	33035 ***	43423 ***
Egyenleg	–29985	–407

*1994. és 1998. évben a támogatásoknál 2 milliárd Ft kistermelői adókedvezményt vettünk figyelembe.

** Az elvonásoknál mindkét év tekintetében 3 milliárd Ft helyi adóval számoltunk.

***Az agrárrolló okozta veszteségeknél az agrárrolló előző évekbeli nyílásának a hatása is benne foglaltatik.

Forrás: Saját számítás

A támogatások, az elvonások, valamint az agrárrolló okozta veszteségek együttes hatása 1994. és 1998. évek között kedvező irányba változott. Az 1998. évi 407 millió forintos veszteség miatt úgy is fogalmazhatunk, hogy az elvonások és az agrárrolló miatt még több támogatásra lett volna szükség az elmúlt években, illetve, hogy az agrárrolló évtizedeken keresztül jövedelemelvonó hatása miatt van szükség támogatásokra az agráriumban.

8.5. A jövedelmek alakulása

A vállalati-, vállalkozási jövedelmek a mezőgazdaságban – hosszú időszorban – a kettős könyvelést végző szervezetek adatai alapján mutathatók be. Ezek alapján megállapítható, hogy az átalakulással kapcsolatos bizonytalanság a kilencvenes évek elején hátrányosan befolyásolta a jövedelmezőséget, az adózás előtti veszteség lényegesen nagyobb volt a nyereségnél. Ebben fordulat 1994-től következett be. A vállalkozások adózás előtti eredménye 2001-ben volt a legkedvezőbb; 37,2 milliárd Ft nyereség, szemben az 1994. évi 5,4 milliárd Ft-tal. 1999-ben 8 milliárd Ft veszteség, majd 2000-ben 6,7 milliárd Ft nyereség keletkezett. A nyereséges gazdaságok adófizetési kötelezettségének lerovása tovább rontotta az összesített eredményt. A nyereséges gazdaságok az osztalékfizetés után 2001-ben 47 milliárd Ft vagyongyarapodást mutattak ki, a veszteségesek viszont 21,2 milliárd Ft vagyonvesztést szenvedtek el. 2000-ben a vagyongyarapodás 5,5 milliárd Ft-tal nagyobb, a vagyonvesztés 7,7 milliárd Ft-tal kisebb volt az egy évvel korábbinál. A mérleg szerinti eredmény azonban így is 2,3 milliárd Ft veszteség volt.

1997-2000 között mind az árbevételarányos, mind a saját tőkearányos jövedelmezőség romlott, az eszközarányos jövedelmezőség is csak alig több mint 1/5-e volt az 1997. évinek. A veszteséges gazdálkodás következtében 1999-ben a munka jövedelmezősége is az 1996. évi szintre esett vissza annak ellenére, hogy kevesebb embert foglalkoztattak.

**A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai
(kettős könyvvitelt vezető szervezetek)**

Me.: millió Ft

Megnevezés	években										
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1997*	1998	1999	2000	2001**
Összes foglalkoztatottak átlagos állományi létszáma a mezőgazdaságban	248 639	195 006	170 038	154 441	149 782	141 496	142 175	138 498	129841	116229	106413
Bérbőltség	45 073	44 230	49 517	53 833	61 234	66 853	67 351	76 629	78338	79571	..
Személyi jellegű egyéb kifizetések	14 136	11 160	11 108	11 404	13 359	13 287	13 411	13 985	13479	13549	..
Társadalombiztosítási járulékok	20 245	19 739	22 338	24 280	26 502	29 319	29 546	33 764	31142	31563	..
<i>Személyi jellegű ráfordítások</i>	79 454	75 129	82 963	89 524	101 095	109 460	110 308	124 377	122959	124683	..
Bruttó termelési érték	247 329	256 729	308 123	383 468	486 706	533 063	543 056	590 291	601099	664436	..
<i>Eszközök összesen</i>	463 909	480 091	476 704	533 155	614 878	697 261	711 430	825 382	874491	932083	..
100 Ft termelési értékre jutó eszközérték	187,6	187,0	154,7	139,0	126,3	130,8	131,0	139,8	145,5	140,3	..
Adózás előtti nyereség	5 550	10 941	20 443	32 085	37 068	39 436	41 565	48 007	29382	36483	58553
Adózás előtti veszteség	43 494	25 846	15 060	12 009	15 357	19 034	18 657	24 158	37379	29763	21395
Adózott előtti eredmény	-37 944	-14 905	5 383	20 076	21 711	20 402	22 908	23 848	-7997	6720	37158
Adófizetési kötelezettség	1 034	1 443	2 849	4 008	4 877	4 710	5 005	6 409	3400	4189	5847
Adózott nyereség	4 521	9 211	17 730	28 089	32 208	34 746	36 576	41 632	26054	32336	52725
Adózott veszteség	43 498	25 568	15 196	12 021	15 374	19 055	18 673	24 192	37451	29805	21414
Adózott eredmény	-38 977	-16 357	2 534	16 068	16 834	15 691	17 903	17 440	-11397	2531	31311
Mérleg szerinti nyereség	3 197	7 641	15 058	25 974	29 871	31 159	32 681	31 942	22037	27510	47146
Mérleg szerinti veszteség	43 498	25 631	15 210	12 021	15 369	19 055	18 671	24 181	37432	29775	21267
Mérleg szerinti eredmény	-40 301	-17 990	-152	13 953	14 502	12 105	14 010	7 762	-15394	-2264	25878

*Az új ágazati besorolási rendszer szerint

**A számviteli törvény változásából adódó tartalmi eltérések miatt az összes vállalkozás 2001. évi kipontozott adatai a korábbi évekkal nem összehasonlíthatóak.

Forrás: APEH adatbázis alapján számítva

**A mezőgazdasági szervezetek gazdálkodásának főbb mutatói
(kettős könyvvitelt vezető szervezetek)**

Megnevezés	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1997	1998	1999	2000
Saját tőke jövedelmezősége %	-11,4	-4,5	1,6	5,6	5,7	5,1	5,6	5,4	-1,8	1,5
Árbevétel-arányos jövedelmezőség %	-13,2	-5,1	1,5	4,3	3,8	3,2	3,5	3,2	-1,1	0,8
Eszközarányos jövedelmezőség %	-8,2	-3,1	1,1	3,8	3,5	2,9	3,2	2,9	-0,9	0,7
Egy főre jutó kereset, Ft/fő/év	238132	284043	356538	422407	498010	566376	568041	654256	707150	801177
Az egy főre jutó személyi jellegű ráfordítások, Ft/fő	319556	385265	487909	579665	674948	773591	775857	898040	946997	1072736
Munka-jövedelmezőség, Ft/fő	85526	207609	388196	552399	642961	710564	729174	826512	645559	858994

Forrás: APEH adatbázis alapján számítva.

9. A mezőgazdasági termelés hatékonysága

9.1. Főbb tendenciák a növénytermesztésben

A növénytermelés hatékonyságának vizsgálatánál a termelés során lekötött eszközök értékét és az anyagfelhasználást célszerű elsősorban figyelembe venni.

A műtrágya-felhasználás alakulását tartalmazó táblázat adataiból kitűnik, hogy 1990-hez viszonyítottan összes hatóanyagban mérve 2001-re a felhasználás mintegy egynegyedével csökkent. A változás üteme és iránya azonban az évtized folyamán nem volt egyenletes. Az évtized elején igen drasztikus volt a ráfordítás visszafogás, majd évről-évre fokozatosan növekedett a felhasználás. Az összes felhasználáson belül is a legszembetűnőbbben a foszfor- és a káliumtartalmú műtrágya mennyisége esett vissza. Ez utóbbiak 2001. évi mennyisége is csak fele-harmada az 1990. évinek.

A szerves trágya felhasználása a trágyázott terület tekintetében 1990 és 1998 évek között 37%-os csökkenést, 2001-re viszont már 7%-ot meghaladó növekedést mutat. A felhasznált szerves trágya teljes mennyisége azonban a trágyázott terület növekedésének ellenére 15%-kal mérséklődött. A tápanyag-utánpótlás fajlagos mutatója, az egy hektárra jutó szerves trágya mennyisége ezért közel 23%-kal csökkent. A műtrágya-felhasználáshoz hasonlóan a szervestrágya-felhasználást is az évtized eleji hirtelen visszaesés, majd egy fokozatos javulás jellemezte. Megállapítható tehát a tápanyag-utánpótlás visszaesése, amely a mezőgazdaság – és ezen belül elsősorban a növénytermelés – extenzívebbé válását jelzi.

Műtrágyaellátás változása

Év	Nitrogén-	Foszfor-	Kálium-	Összes
	műtrágya, hatóanyagban			
Egy hektár mezőgazdasági területre, kg				
1990	55	20	29	104
1991	22	3	5	30
1992	24	4	3	31
1993	26	4	4	34
1994	36	5	5	46
1995	31	5	4	40
1996	33	6	5	44
1997	33	7	6	46
1998	40	6	7	53
1999	43	6	7	56
2000	44	8	9	61
2001	47	10	11	67
Egy hektár szántó-, kert-, gyümölcsös- és szőlőterületre, kg				
1990	68	24	35	127
1991	27	4	6	37
1992	30	4	4	38
1993	32	5	4	41
1994	45	5	6	56
1995	38	6	5	49
1996	40	6	7	54
1997	41	8	8	57
1998	49	8	8	65
1999	52	8	9	69
2000	54	9	11	74
2001	57	12	13	82

Forrás: KSH

106. táblázat

Gazdasági társaságok szerveztrágya-felhasználása

Év	Összesen	Ebből		
		szántó	gyümölcsös	szőlő
<i>Szerves trágyázott terület, hektár</i>				
1990	68036	57461	1373	559
1991	54618	46476	1081	449
1992	53642	47361	267	126
1993	38401	36790	152	3
1994	47068	42082	303	67
1995	35539	33909	204	35
1996	40274	38132	506	92
1997	50917	44129	495	53
1998	43018	36962	670	302
1999	53096	46101	807	256
2000	59260	53861	1214	783
2001	72980	63126	1139	617
<i>Felhasznált szerveztrágya-mennyiség, 1000 tonna</i>				
1990	2416	2257	49	21
1991	1877	1797	34	17
1992	1725	1678	13	3
1993	1406	1391	6	0
1994	1606	1575	8	2
1996	1333	1304	8	4
1997	1929	1888	15	1
1998	1382	1326	19	6
1999	1670	1611	28	8
2000	2106	2010	47	34
2001	2059	1947	37	14
<i>Egy hektár szerveztrágyázott területre, tonna</i>				
1990	36	39	36	38
1991	34	39	32	37
1992	32	35	47	23
1993	37	38	42	30
1994	34	37	27	33
1995	41	42	33	22
1996	33	34	15	47
1997	38	43	30	27
1998	32	36	29	20
1999	31	35	34	30
2000	36	37	39	43
2001	28	31	32	23

Forrás: KSH

107. táblázat

**Növényvédőszer-felhasználás
(gazdasági társaságok és szövetkezetek)**

M.e.: ha

Év	Gyomirtóval	Rovarölő szerrel	Gombaölő szerrel	Egyéb növényvédő szerrel
1994	1840421	838356	761101	224022
1995	1855073	668438	708560	295926
1996	1780659	688042	712315	295858
1997	1709085	605339	704490	306254
1998	1723193	566446	742239	296504
1999	1546481	529541	656955	300799
2000	1480239	511609	581881	220922
2001	1502444	555109	685001	268688

Forrás: KSH

A növényvédőszer-felhasználás 1994 és 2001 között összességében ugyancsak mérséklődött. Ezen belül azonban a gyomirtószerekkel kezelt területek 18,4%-kal, a rovarölő szerekkel kezelt területek 33,8%-kal, a gombaölő szerekkel kezelt területek 10,0%-kal csökkentek, míg az egyéb növényvédő szerekkel kezelt területek 19,9%-kal nőttek.

A meghatározó növények termésátlagai általában csökkentek. Ebben több tényező együttes hatása játszott szerepet. Egyrészt az ágazat pénzügyi ellehetetlenülése miatt drasztikusan visszaesett a műtrágya-felhasználás, de a növényvédelemre fordított kiadások is csökkentek. Másrészt kétségtelen hatása volt a termelési vállalkozói struktúra átalakulásának is. Ez hatott egyrészt a – néhány növénytermelési ágazat esetében kétségtelenül jelentőséggel bíró – hatékonyabb termelést lehetővé tevő nagyobb üzemméretek csökkenésének oldaláról, de nem elhanyagolható az egyéni gazdasági termeléshez elengedhetetlen speciális szaktudás hiánya sem. Azt sem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül, hogy a vizsgált időszakban az átlagosnál jóval több volt a szélsőséges időjárású évek száma: az időszak elejét az aszály, a végét a túlságosan is csapadékos időjárás, majd újra aszály jellemezte.

A búza termésátlaga a vizsgált időszak első 4 évében 4340 kilogramm volt hektáronként, amely az időszak utolsó 4 évére 3892 kilogramm/hektárra csökkent. Hasonló tendencia figyelhető meg a többi kalászos gabona esetében is. A kukoricánál nagyok voltak az évek közötti termésátlag ingadozások, de az átlaghozam csökkenése kevésbé markáns mint a kalászos gabonák esetében. A többi vizsgált növényfajnál is mérsékeltebb volt a hozamcsökkenés tendenciája.

9.2. Fajlagos állattenyésztési mutatók

Az állattenyésztés fontosabb fajlagos mutatói alapján a következő főbb megállapítások tehetők. Az egy tehénre jutó vágómarha-termelés elsősorban a marhahízalásnál tapasztalható kedvezőtlen érdekeltségi viszonyok következtében csökkent. A vágósertés termelésnél javuló helyzettel találkozunk, bár az egy kocára vonatkozó mutató hullámzó képet jelez. Az egy állatra jutó termelés a tej, a tojás, valamint a gyapjú tekintetében javulást mutat.

Az egy lakosra jutó termelés mutatói azonban valamennyi megfigyelt állattartó ágazatban romlottak az évtized folyamán.

Az állattenyésztés naturális mutatóiról, összehasonlítva azokat az EU-val és más fejlett országokkal, a következőket mondhatjuk el.

Sertéshús-termelés¹⁰

- Az egy kocára vetített hízókibocsátás évi 3-4 hízóval kevesebb, mint az Európai Unió országaiban. A választástól a hízók elkészüléséig nagyon magas (mintegy 20%-os) az átlagos kiesés.
- A fajlagos takarmány-felhasználásunk előállított hízó-kilogrammonként 3,7 kg/kg, vagyis közel egy kg-mal több, mint az EU benchmark¹¹ országaiban, ezen kívül rendkívül nagy a fajlagos takarmány-felhasználás szóródása (3,41-7,92 kg/kg).
- A napi súlygyarapodás 77-160 gramm/nappal gyengébb, mint a fejlett sertéstartó országok eredményei.
- A telepek hízókibocsátásának átlagos színhús %-a is 3-7%-kal kevesebb az EU-énál.

¹⁰ Baltag Mihály: Tenyésztési, termelési, húsminőségi paraméterek eltérése Magyarország, illetve az Európai Unió sertéságazata között, fejlesztési lehetőségek, valamint ezek gazdasági következményei. OMMI 1998.

¹¹ A benchmarking az a folyamat, amikor a vállalatgazdaság területén meghatározzák, hogy ki a legjobb, ki állítja fel a mértéket és mi az a mérték.

Termésátlag, kg/hektár

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
	években											
Búza	5050	5190	4070	3050	4590	4160	3280	4210	4140	3590	3600	4300
Rozs	2500	2370	1920	1660	2160	2190	1650	2260	2080	2030	2000	2400
Árpa	4570	4360	3590	2640	3670	3560	2830	3590	3540	3120	2770	3530
Zab	3310	2650	2810	1820	2310	2590	2340	2590	2560	2520	1670	2460
Kukorica	3990	6710	3650	3500	3850	4430	5610	6410	5950	6350	4150	6230
Cukorrépa	36090	37160	27190	22950	31980	33950	39590	37680	41960	44080	34350	43920
Napraforgó	1950	2070	1780	1750	1600	1600	1820	1220	1680	1530	1620	1960
Lucerna	4730	5810	4300	3830	4440	4350	5030	4960	5090	5410	4240	5450
Burgonya	16920	15760	16850	13310	12770	15780	17790	16280	18850	18350	15290	21050

Forrás: KSH

Az állattenyésztés fontosabb mutatói

Megnevezés	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
	évben, kilogramm										
Vágómarha-termelés											
Egy tehénre	418	467	384	329	307	286	277	246	250	294	265
Egy lakosra	25,4	25,3	18,5	14,4	12,5	11,8	11,3	9,7	10,1	11,6	9,8
Vágósertés-termelés											
Egy kocára	1735	1775	1630	1808	1896	1741	1679	1757	2022	2093	2149
Egy lakosra	114,3	91,7	80,9	73,0	69,6	82,2	71,1	69,9	78,4	79,0	72,1
Vágójuh-termelés											
Egy lakosra	2,5	2,7	2,8	2,2	1,9	1,9	1,7	1,6	1,6	1,6	1,6
Vágóbaromfi-termelés											
Egy lakosra	44,8	43,2	40,7	43,6	49,8	48,3	50,9	57,2	51,0	61,3	67,7
Tejtermelés, liter											
Egy tehénre	4663	4737	4613	4660	4893	4846	4985	5363	5310	5335	5570
Egy lakosra	234	216	196	183	188	188	190	201	203	207	206
Tojástermelés, darab											
Egy tojóra	188	189	188	191	191	199	207	207	202	217	214
Egy lakosra	429	403	409	378	339	321	334	334	317	316	324
Gyapjútermelés											
Egy juhra	2,3	2,5	2,3	3,1	3,5	3,3	3,4	3,6	3,7	3,6	2,9
Egy lakosra	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3

Forrás: KSH

Csirkeágazat

A Magyarországon forgalmazott brojlerek világszínvonalat képviselnek. A nevelésbe fogott állomány genetikai kapacitását azonban a termelők – a helyi környezeti hatások (tartás, takarmányozás, gondozás, stb.) miatt – csak részben tudják kihasználni. Bár az elmúlt néhány évben javulás tapasztalható, a magyar adatokat az USA-beli teljesítményekkel összehasonlítva számottevőek a különbségek úgy a brojlerek leadási súlyában, mint az elhullásban, valamint a takarmányhasznosításban.

A brojlertartás általános hazai körülményei messze elmaradnak a fejlett európai országokétól. Az ágazat pozícióját, jövedelemtermelő képességét nagymértékben befolyásolja, hogy a fejlett baromfitartó országok eredményeihez viszonyítva hazánkban hosszabb a nevelési idő, több – igaz, alacsonyabb fehérjetartalmú, olcsóbb alapanyagú – takarmányból állítunk elő 1 kg csirkehúst és az elhullás is nagyobb, mint a csirkehús-termelésben élenjáró országokban. A brojlerhizlalásban 10-15%-kal több takarmányt használunk fel, mint az USA vállalkozásai, az elhullás 2-4%-kal magasabb. Ez növelte és növeli a termelési költségeket, rontja a nemzetközi versenyképességet.

Magyarországon a gyakorlatban a szülőpárok teljesítményei is elmaradnak a külföldi állományok átlagos adatai mögött.

110. táblázat

Szülőpárok teljesítményei

Szülőpár	Termelési hét	Összes tojás, db/tyúk	Keltető tojás, db/tyúk	Kelési %	Egy szülőpárra jutó naposcsibe, db	Kihasználási %
Külföldön	60,0	169,6	160,4	85,2	136,6	100,0
Hazánkban	59,5	147,7	134,1	74,6	100,0	73,2
Eltérés	- 0,5	- 21,9	- 26,3	- 10,6	- 36,6	- 26,8

Forrás: Magyar baromfi, 1996. május. 3. p.

Külföldön egy szülőpárra több naposcsibe jut, mint nálunk keltető tojás, ami megnöveli a naposcsibe termelési költségét, s ezzel összefüggésben az árát, így nagyban befolyásolja versenypozícióinkat.

Szarvasmarha

1988-ban az egy tehénre jutó tejhozam Magyarországon 111%-a volt az EU átlagának, 1993-ra sikerült „leküzdenünk” magunkat 91%-ra, a tejelőtehén-állomány 24%-os csökkenése mellett, aminek logikusan – a végbement folyamatokkal ellentétben – fajlagos hozamnövekedéssel kellett volna párosulni. (Ebben a lemaradásban meghatározó szerepet játszott, hogy az EU-ban a fajlagos tejhozam az 1988. évi 4504 literrel 10 év alatt 5702 literre nőtt).

Hátrányunkból 1997-2001. években valamennyit ledolgoztunk, azonban még így is az EU átlaghoz viszonyítva, mintegy kétéves késésben vagyunk.

A vágómarha-termelés, a felnevelt borjak egy tehénre jutó aránya csökkent (a csupán néhány %-os változás hosszú távon jelentős tendenciák előjele lehet). A marhahizlalás vesztesége következtében az elmúlt években a szarvasmarhatartás szempontjából a borjúelhullások, a bikaborjak napos korban való elvéreztetése (szérum előállításához) javította a termelés gazdaságosságát és csökkentette az ágazatban keletkező veszteségeket. A kialakult helyzethez alkalmazkodtak a termelők. A hízómarha-állomány az egész szarvasmarha-állományon belüli korábbi 20%-ot meghaladó aránya a '90-es évek során 12% körülire csökkent.

Juhászat

A juhtenyésztés genetikai alapjában, tartástechnológiájában, takarmányozásában, szaporodásbiológiájában az elmúlt negyven év alatt érdemi változás nem történt. Az állománynövekedés időszakában is csupán extenzív fejlesztés volt. Az állomány fokozatos, majd az 1990-es években végbement drámai csökkenése sem járt együtt a genetikai alapok fejlesztésével, a tenyésztési mutatók javulásával. Sőt ezen a területen is további romlás következett be.

Éves átlagban – elmúlt évtizedeket figyelembe véve – egy anyára általában egy bárányszaporulattal számolhatunk. Elmaradásunkat jelzi, hogy az EU számításaiban egy anyára egy hízóbárány értékesítést vesznek figyelembe. Ez azt jelenti, hogy a hasznosult szaporulat az anyaállomány pótlását szolgáló növendékekkel (fajtától függően 20-30%-kal) magasabb.

9.3. Területi termelékenység

A területi termelékenységet az egy hektár mezőgazdasági termőterületre jutó teljes bruttó termelési érték fejezi ki a leginkább. A mezőgazdasági terület nagysága az elmúlt évtizedben kismértékben, de folyamatosan mérséklődött, így összességében 2001-re a csökkenés mértéke elérte a 10%-ot.

A területi termelékenység alakulása a mezőgazdaságban

Megnevezés	1989	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Mezőgazdasági terület (ezer hektár)	6484	6460	6136	6129	6122	6180	6184	6195	6193	6186	5854	5865
Bruttó termelési érték 1991. évi összehasonlító árakon (milliárd Ft)	493,2	449,1	359,2	324,4	334,4	343,0	364,5	362,9	360,3	362,5	336,8	..
Egy hektár mezőgazdasági területre jutó bruttó termelési érték (Ft/ha)	76064	69521	58540	52896	54623	55502	58942	5579	58179	58593	57527	..

Forrás: KSH adatok alapján számítva

Az adatok szerint 1989-től kezdődően – 1991 évi változatlan áron figyelembe véve – a mezőgazdaság bruttó termelési értéke 1 hektárra vetítve 2000-re közel egynegyed résszel – 75,6%-ra – csökkent. A mélypont az 1993-as év volt. Azt követően, ha hullámzóan is, de növekedési tendencia figyelhető meg.

9.4. A főbb termékek jövedelmezőségének alakulása

Az agrárgazdaság fejlődésének, a piaci lehetőségeket kihasználó mezőgazdasági termék-előállításnak egyik sarkalatos pontja a termelői magatartás alakulása, melyet végső soron az egyes ágazatok, illetve tevékenységek jövedelemhelyzete, általánosabban fogalmazva a termelők érdekeltségi viszonyai határoznak meg. Témánk szempontjából ennek a kérdésnek a vizsgálata és bemutatása azért is fontos, mert ezen keresztül van mód szemléltetni a jövedelemviszonyok alakulását a vizsgált kilencvenes évtizedben.

A főbb mezőgazdasági ágazatok termelési költségarányos jövedelemalakulását két szerveződési forma, a társas vállalkozások, illetve az integrált árutermelő kisgazdaságok példáján mutatjuk be. A társas vállalkozásokat elsősorban az állami gazdaságokból, valamint szövetkezetekből alakult részvénytársaságok és a megmaradt szövetkezetek jellemzik. Az integrált árutermelő kisgazdaságok közös jellemzője, hogy a megfigyelési körbe kizárólag az árutermelésre vállalkozó részmunkaidős termelők sorolhatók, amelyek emellett különböző típusú termelői közösségekbe (integrációkba) is tartoznak.

Az ágazat jövedelempozícióját, illetve pozíció vesztesét jól szemléltetik az adatok. A társas vállalkozások növénytermesztési ágazatai gyakorlatilag nem tudták megismételni az 1990-es évben elért eredményeket, ez alól csak az 1996-os esztendő tekinthető kivételnek. (Ezzel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy a kiindulási évtől elmaradó eredményekben szerepet játszanak a bázis év kimagasló eredményei is.) Az évtized végére a növénytermelési ágazatok jövedelemhelyzete oly mértékben romlott, hogy jövedelmezőségről szinte már nem is beszélhetünk, hiszen az ágazatok egy része veszteséges volt. Az árak már nem fedezték a termékre fordított kiadásokat. E tendenciákban a kedvezőtlen külpiaci helyzet mellett a gyakorivá vált természeti károk (árvíz, aszály stb.) is jelentős szerepet játszottak.

Az állattartásban, szemben a növénytermeléssel már korábban is kedvezőtlenebbül alakultak a jövedelmezőségi mutatók. Ezekben az ágazatokban még több volt az ökonómiai kockázati tényező, ami időszakonként erősen hullámzóvá, bizonytalanná tette a termelési folyamatokat. A közölt adatokból jól látható, hogy a tej és a tojás kivételével az értékesítési árak önmagukban nem tudják biztosítani a termelői érdekeltséget.

Az integrált árutermelő kisgazdaságokban a vizsgált termékkör eltér a társas vállalkozásokétól. Ennek oka, hogy a kisgazdaságok alapvetően más kultúrákkal foglalkoznak, mint a nagyüzemek és az adatbázisnak a valós struktúrát kell jellemeznie. Emellett a módszerben is van eltérés a két megfigyelt gazdaságforma

közt. A kisgazdaságokban ugyanis korrekt módszerrel nehéz nettó jövedelmet számítani, mivel a saját munkaráfordítás után elvárt bérigény nehezen számszerűsíthető. Ezért itt a jövedelemvesztést megjelenítő mutató jelen esetben a termelési költségarányos bruttó jövedelem.

A kisgazdaságokban megfigyelt termékkör adatai azt mutatják, hogy ebben az üzemműködési kategóriában is jelentős volt a jövedelemvesztés a vizsgált időszakban. A termelési költségarányos bruttó jövedelem a bemutatott ágazatok többségében visszaesett, a növényi ágazatoknál csupán a hajtatott paradicsom és hajtatott zöldpaprika, az állattartásban a tojás és a vágómarha ágazat esetében figyelhető meg kis mértékű jövedelmezőség javulás 2001-ben 1990-hez képest.

Termelési költségarányos jövedelem alakulása a mezőgazdasági társas vállalkozásban

Me.: Ft

Megnevezés	év												
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	
Búza	44	13	24	32	37	18	50	26	-23	-9	16	11	
Őszi árpa	47	16	12	22	20	-5	38	39	-30	-13	39	5	
Tavaszi árpa	39	-	17	15	24	16	65	27	-13	-19	1	6	
Rozs	9	-	-39	-2	10	-36	23	9	-27	-35	0	-26	
Zab	32	-	2	-7	7	-5	45	3	-21	-26	-23	-24	
Kukorica	30	6	-12	9	3	10	43	15	-16	5	2	5	
Cukorrépa	20	-6	-16	-19	23	-1	8	18	-14	13	-12	43	
Napraforgó	36	18	-5	3	14	16	14	-23	1	-20	-16	12	
Repce	9	-	-26	-23	30	17	14	18	4	4	-33	4	
Borsó	9	-	-14	-21	17	7	7	23	8	-	-	-	
Szója	-10	-	-22	-9	16	24	7	-6	-4	31	-44	-20	
Zöldborsó	-12	-22	-53	0	33	54	-5	-15	5	-11	-	61	
Alma	-4	15	-29	-8	-5	43	4	-2	-11	-15	-	-19	
Borszőlő	2	-27	-31	-31	-36	-22	-17	-1	-21	-22	102	38	
Tej	8	-4	-2	6	12	16	8	14	30	15	11	11	
Tojás	6	9	17	14	25	20	18	27	3	-2	6	14	
Vágómarha	1	-27	-25	-16	-2	5	-9	-18	-13	-6	-21	-13	
Vágósertés	33	10	21	16	34	44	20	28	16	-1	9	12	
Húscsirke	-1	-2	-6	-6	5	1	-6	0	-0	-1	-3	2	

Forrás: AKII adatbázis

Termelési költségarányos jövedelem* alakulása az integrált ártermelő kisgazdaságokban

Me.: Ft

Megnevezés	év											
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Burgonya	69	42	33	53	54	71	-3	25	59	43	52	60
Szabadszabó paradiacsom	72	36	44	18	71	30	61	28	28	8	73	39
Hajtatott paradiacsom	93	61	30	59	35	44	48	46	72	90	122	120
Szabadszabó zöldpaprika	70	89	100	79	90	79	96	71	50	49	39	42
Hajtatott zöldpaprika	106	120	99	116	104	63	78	99	109	126	131	141
Fűszerpaprika	184	93	96	68	43	24	89	151	129	52	124	38
Vöröshagyma					-	9	26	68	55	22	71	27
Uborka					-	38	52	82	51	33	40	45
Alma	54	93	56	34	45	76	51	39	49	109	48	0
Őszibarack	123	101	80	42	111	156	96	105	87	54	52	60
Borszóló	40	-9	0	-13	15	28	66	41	37	41	61	33
Tej	51	35	30	33	28	41	17	27	31	21	20	24
Tojás	11	22	35	56	11	18	2	22	6	5	19	26
Vágómarha	12	16	7	6	18	23	1	2	13	-1	11	35
Vágósertés	16	4	8	7	46	19	4	9	4	0	14	14
Húscsirke	2	2	1	4	9	4	2	0	2	-1	5	0
Húsnnyúl	19	26	25	16	6	8	1	6	6	-5	-3	-2

*Bruttó jövedelem, a saját munkaráfordítás díját nem tartalmazza.

Forrás: AKII adatbázis

Irodalomjegyzék

1. A GATT Uruguay-i Fordulójának Mezőgazdasági Megállapodása (1995).
2. Agárdi Irma – Bauer András (2000): Az élelmiszer-kiskereskedelem szerkezeti változásai és kialakult vállalatcsoportok Magyarországon. M&M 3.
3. AKII Adatbázis, <http://193.6.97.104>
4. Alvincz József – Varga Tibor (2000): A családi gazdaságok helyzete és versenyképességük javításainak lehetőségei. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2000/15. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
5. Alvincz József (2000): Állami támogatások és elvonások alakulása a magyar élelmiszergazdaságban. Gazdálkodás, 2000/2. szám. XLIV. évfolyam.
6. Antalóczy Katalin (1999): Külgazdasági trendek Magyarországon 1995 és 1998 között. Külgazdaság, 1999. június.
7. Az ázsiai krízis csak közvetve, az orosz közvetlenül is befolyásolja az exportot (1998): Napi Gazdaság, 1998. november 18.
8. Bóday P. – Kaposi L. – Konrád A. – Szabó P. (2001): Az egyéni gazdaságok munkaerő felhasználása, ÁMÖ 2000. Budapest: KSH.
9. Bodor Antal (1997) – A minőség mint értékkategória az erdőművelésben. AGRO-21 Füzetek, 1997/16. szám. (20-39 p.)
10. Economic Bulletin for Europe, 1997/49. United Nations
11. Employment in Europe (2001): European Commission, Luxembourg, 2001.
12. FAO Yearbook Production, 1990-1997.
13. FAO Yearbook Trade, 1990-1997.
14. Fóti János – Lakatos Miklós (1998): A mezőgazdaság jelentősége a foglalkoztatásban. Statisztikai Szemle, no. 12.
15. Gábor J. – Juhász A. – Kartali J. – Kürthy Gy. – Orbánné Nagy M. (2001): A WTO Egyezmény hatása a magyar agrárpolitika jelenére, jövőjére és teendőire. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2001/1. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
16. Gábor Judit – Stauder Márta (1999): A kereskedelmi láncok és az élelmiszertermelők kapcsolatának változásai. Agrárgazdasági Tanulmányok, 1999/1. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
17. Gábor Judit – Stauder Márta (2002): Az agrártermékek kereskedelmének új irányzatai, különös tekintettel az elektronikus kereskedelemre. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2002/2. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
18. Hamvay B. (2001): Cégregények. Mai Piac VIII. évf. 5. sz.
19. Hamza E. – Miskó K. – Székely E. – Tóth E. (ed.) (2002): Az agrárgazdaság átalakuló szerepe a foglalkoztatásban, különös tekintettel az EU-csatlakozásra. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2002/4. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
20. Horváth Annamária (2002): Ki, mit, hol vásárol a leggyakrabban? Progresszív Magazin, augusztus.

21. Jankuné Kürthy Gy. – Popp J. – Potori N. (2001): Az OECD tagországok mezőgazdaságának támogatottsága az új metodika alapján – különös tekintettel Magyarországra. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2001/6. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
22. Juhász A. – Kartali J. – Wagner H. (2002): A magyar agrár-külkereskedelem alakulása az ezredfordulón. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2002/9. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
23. Kartali János (1993): A kelet-európai térséggel folytatott agrárkereskedelmünk változásai, különös tekintettel a közvetítő kereskedelemre. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
24. Kartali János (1996): A CEFTA országok és Magyarország agrár-külkereskedelme. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
25. Kartali János (1998): Magyarország és az EU közötti agrár-külkereskedelem a kilencvenes években. Agrárgazdasági Tanulmányok, 1998/19. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
26. Kartali János (2000): A magyar agrárkültipiacokra ható világgazdasági tényezők alakulása. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2000/7. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
27. Kartali János (ed) (2001): A WTO és a magyar agrárpolitika fontosabb kérdései. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
28. Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1990-2000; 1991-2001. Budapest: KSH.
29. Nagyméretű kiskereskedelem (2000): A Gazdasági Versenyhivatal versenypolitikai álláspontja a nagyméretű kiskereskedelmi láncokkal kapcsolatban. Versenyhivatali Füzetek 3. szám. Gazdasági Versenyhivatal – www.gvh.hu, 2000. augusztus.
30. Orbánné Nagy Mária (1994): A magyar élelmiszer-gazdasági export piacváltása a kilencvenes évtized első harmadában. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
31. Popp József (ed) (2000): Főbb mezőgazdasági ágazataink fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel az EU-csatlakozásra. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2000/9. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
32. Rakk Tamás (2002): – A nagyvadgazdálkodás jövőképe. Magyar Mezőgazdaság, 2002. szeptember 4. (28-29 p.).
33. Rumpf János (1997): – Az erdőhasználat lehetőségei és feladatai a minőségi fejlesztésben. AGRO-21 Füzetek 1997. 16. szám. (48-68 p.).
34. Sajben Gábor (2002): Az élelmiszerkereskedelem változásai Magyarországon. Diplomamunka, Gödöllő: Szent István Egyetem.
35. Solymos Rezső (1999): – Az erdőgazdaság és –hasznosítás minőségi nyomvonalai. MTA Magyarország az ezredfordulón Stratégiai kutatások, Minőség és agrárstratégia. Budapest. (201-223 p.).
36. Stauder Márta (2000): Az élelmiszerek disztribúciós rendszerének fejlődése, különös tekintettel a kereskedelmi logisztikára. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2000/8. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
37. Szabó Márton - Juhász Anikó (2001): Az Európai Unió és Magyarország közötti agrárkereskedelem liberalizációjának hatásai. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2001/4. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.

38. Varga Jánosné (2002): Az élelmiszertermelés gazdálkodó szervezeteinek pénzügyi helyzete. Agrárgazdasági Információk. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
39. Wagner Hartmut (1998): A magyar agrár- és élelmiszeripari export piaci és termékszerkezete. Agrárgazdasági Tanulmányok, 1998/1. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.